

PLATO'S EU

FILOZOFSKO UČENJE ZA SPLETNO OKOLJE V EU

MANUAL

FILOZOFSKA KUHARSKA KNJIGA:

Recepti, ki vam pomagajo ostati varni in razumni v digitalnem svetu

Avtorji:

Vojko Strahovnik, Urška Jeglič, Jonas Miklavčič, Marko Weilguny, Daniela Kováčová, Barbora Bađurová, Bruno Ćurko, Filip Škifić.

Oblikovanje in prelom:

Prirodoslovno - grafička škola Zadar

Slikovno gradivo:

Insight, iStock, Pixabay, avtorji.

Zahvala

Zahvaljujemo se vsem učencem, učiteljem, vzgojiteljem, raziskovalcem in vsem drugim, ki so sodelovali pri projektu in so s svojimi idejami, povratnimi informacijami in spodbudami prispevali k razvoju tega priročnika.

Avtorske pravice

Gradivo se lahko uporablja v skladu z:

Creative Commons Licenca Nekomercialno deljenje

Izjava o omejitvi odgovornosti

Nastanek te publikacije je bil sofinanciran v okviru programa nepovratnih sredstev Evropske unije Erasmus+ pod številko projekta 2021-1-SK01- KA220-SCH-000034395. Ta publikacija odraža izključno stališča avtorja. Niti Evropska komisija niti nacionalna agencija, ki financira projekt, nista odgovorni za njeno vsebino in ne odgovarjata za kakršno koli izgubo ali škodo, ki bi nastala zaradi uporabe te publikacije.

CONTENTS

Pogoste pasti digitalnega sveta: Ne pustite se preslepiti! 1

PRVI DEL 3 **Filozofski koncepti 3**

Resnica in znanje 4

Kaj je resnica in kaj znanje? 4

Izziv post-resnice in fenomen "bulšita" (bullshit) 5

Kako nam lahko resnica in znanje pomagata pri spopadanju s post-resničnim obdobjem in bulšitom? 6

Pristranskost in predsodek 7

Kaj sta pristranskost in predsodek? 7

Problem pristranskosti in predsodkov na spletu 8

Kako nam lahko razumevanje pristranskosti in predsodkov pomaga pri soočanju z njimi na spletu? 8

Ponarejeno proti resničnemu / videz proti resničnosti 10

Kaj je resnično in kaj ponarejeno? 10

Izziv razlikovanja med ponarejenim in resničnim 10

Kako se lahko s pravilnim načinom izražanja spoprimemo z resničnostjo? 11

Fiksne povedi 11

Odpрте povedi 11

Zasebno in javno 12

Problem medsebojnega vplivanja zasebnih in javnih ter digitalnih sledi 14

Kako lahko znanje o razliki med zasebnim in javnim uporabimo pri sodelovanju v spletnem okolju? 14

Nasilje in škoda 16

Kaj sta nasilje in škoda? 16

Digitalni vidiki škode in nasilja 17

Kako nam lahko filozofski pristop k škodi in nasilju pomaga pri reševanju vprašanj na digitalnem področju? 18

Verodostojnost in avtoriteta 19

Kaj sta verodostojnost in avtoriteta? 19

Težave z verodostojnostjo in avtoriteto na digitalnem področju? 20

Kako nam verodostojnost in avtoriteta lahko pomagata? 22

Lastništvo in pravice 24

Kaj je lastništvo in kaj so pravice? 24

Problem lastništva in pravic v digitalnem svetu: digitalna zasebnost in digitalno hranjenje 25

Kako nam lahko filozofija pomaga pri razumevanju digitalnega lastništva in digitalne hrambe? 26

Jaz in identiteta 27

Kaj je jaz? Kaj je identiteta? 27

Izziv razumevanja sebe in svoje identitete 28

Kako lahko s pomočjo filozofskih pristopov spoznamo sami sebe? 28

Jaz in identiteta v spletnem okolju 29

Svoboda 31

Svoboda izražanja in delovanja 31

Problem svobode v sodobni družbi (internet in svoboda izražanja) 31

Kako nam lahko filozofija pomaga pri reševanju sodobnih problemov svobode? 32

Odgovornost in anonimnost 33

Biti anonimen ali biti odgovoren 33

Koncept moralne megle in anonimnih prestopkov v sodobni družbi 33

Kako nam lahko filozofija pomaga pri spopadanju z moralno meglo? 34

DRUGI DEL

36

Filozofske metode

36

Argument in argumentacija 37

Kaj je argument in kaj argumentacija? 37

Izziv lažnih dilem in binarnih argumentov 38

Kako nam lahko resnica in znanje pomagata pri reševanju lažnih dilem in binarnih argumentov? 38

Zdrava pamet 40

Kaj je zdrava pamet? 40

Katere so nekatere res neumne ideje? 40

Definicija 43

Kaj je definicija in kako oblikovati (dobro) definicijo? 43

Problem nepravilnih opredelitev v digitalni dobi 44

Kako uporabiti definiranje kot filozofsko metodo v digitalni dobi 44

Kritično mišljenje 46

Kaj je kritično mišljenje? 46

Problem nekritičnega razmišljanja v digitalnem svetu 47

Kritično mišljenje kot medijska pismenost v digitalnem svetu 47

Prepoznavanje zmot 49

Kaj so logične zmote? 49

Kaj je problem "odmevnih komor"? 50

Kako lahko razumevanje logičnih zmot uporabimo pri vprašanju "odmevnih komor"? 50

Preverjanje hipotez 51

Kaj sta hipoteza in preverjanje hipotez? 51

Težave pri preverjanju hipotez v kontekstu digitalnega sveta 52

Kako nam lahko testiranje hipotez pomaga pri reševanju težav digitalnega sveta? 55

Paradoksi 56

Kaj so paradoksi? 56

Kaj je "pristranskost gotovosti"? 57

Kako nam lahko zanimanje za paradokse pomaga pri obvladovanju pristranskosti gotovosti? 58

Skepticizem 59

Kaj je skepticizem? 59

Problem lažnih novic, psevdoznanosti in manipulacij na internetu 59

Kako nam lahko skepticizem pomaga pri spopadanju z dobo zavajajočih informacij in smrtjo zdrave pameti? 60

Analiza 61

Kaj je analiza? 61

Problem zavajajočih in napačnih informacij na spletu 62

Kako nam lahko razumevanje analize pomaga pri spopadanju z lažnimi in napačnimi informacijami na digitalnem področju? 62

Hermenevtični krog 63

Kaj je hermenevtika in hermenevtični krog? 63

Kaj so težave hermenevtičnega kroga? 64

Kako nam lahko hermenevtični krog pomaga pri reševanju težav digitalnega sveta? 66

TRETJI DEL **Filozofska orodja**

67
67

- Primeri, kontrastni primeri in miselni eksperimenti** 68
Kaj so primeri, kontrastni primeri in miselni eksperimenti 68
Problem zasebnosti in nadzora 69
Kako nam lahko primeri, kontrastni primeri in miselni poskusi pomagajo pri reševanju vprašanj nadzora in zasebnosti? 70
- Aforizem in ironija** 71
Kaj je aforizem in kaj ironija? 71
Problem univerzalne resnice in gotovega znanja? 71
Kako lahko ironija in aforizmi pripomorejo k boljši argumentaciji in boljšemu razumevanju naše resničnosti? 72
- Aporija** 73
Kaj je aporija? 73
Sodobni problem spletnega nadlegovanja 73
Kako lahko aporija pomaga pri spletnem nadlegovanju in nas spodbuja k sprejemanju različnih perspektiv? 74
- Analogija** 75
Kaj je analogija? 75
Problem lažne analogije 76
Kako nam lahko analogija pomaga pri reševanju težav digitalnega sveta? 77
- Ockhamova britev** 79
Kaj je Ockhamova britev? 79
Problem teorij zarote in prevar v digitalni sferi 80
Kako nam lahko razumevanje Ockhamove britve pomaga pri spopadanju s teorijami zarote in prevarami na digitalnem področju? 81
- Razlaga in vrste razlag** 82
Kaj je razlaga in katere vrste razlag poznamo? 82
Težave z razlago 84
Kako nam lahko razlaga in njene različne vrste pomagajo pri reševanju težav digitalnega sveta? 86

Humove vilice 87

Kaj so Humove vilice? 87

Kaj je osebna anekdotska pristranskost? 88

Kako nam lahko razumevanje Humovih vilic pomaga pri prebiranju informacij, ki so na voljo (na spletu)? 89

Kritika in dekonstrukcija 90

Kaj je kritika in kaj dekonstrukcija? Kaj ima kritično mišljenje opraviti s tem? 90

Kritika in dekonstrukcija kot problem v digitalnem svetu 91

Načelo dobrohotnosti 92

Kaj je načelo dobrohotnosti? 92

Težave digitalne sfere in uporaba načela dobrohotnosti 93

Zakaj je načelo dobrodelnosti pomembno orodje za udejstvovanje v spletnem okolju? 94

Objektivno in subjektivno 95

Kaj je objektivno in kaj subjektivno? 95

Mnenje ali dejstvo ali morda celo alternativno dejstvo? 96

Kako lahko razumevanje objektivnega in subjektivnega uporabimo za filtriranje mnenj in dejstev? 98

Začarani in krepostni krog 99

Kaj je začarani krog? 99

Problem teorij zarote, spoznavnih mehurčkov in odmevnih komor 100

Kako nam lahko razmislek o začaranih in krepostnih krogih pomaga pri spopadanju s spoznavnimi mehurčki in odmevnimi komorami? 101

REFERENCE IN DODATNI VIRI 102

Pogoste pasti digitalnega sveta: Ne pustite se preslepti!

Ta priročnik z naslovom *Filozofska kuharska knjiga: Recepti, ki vam pomagajo ostati varni in razumni v digitalnem svetu*, vsebuje zbirko filozofskih metod, orodij in konceptov, ki so predstavljeni kot možni načini za reševanje izzivov spletnega okolja. Napisana je na način, ki je dostopen študentom in širši javnosti.

Čeprav digitalni svet in spletna kultura ponujata številne prednosti in utirata pot pomembnemu razvoju, sta prežeta s posebnimi pastmi in izzivi. Najprej omenimo le nekaj najpogostejših. Prva je tako imenovana informacijska preobremenitev, ki se nanaša na obilico informacij, dostopnih na spletu; zato se zlahka zgodi, da smo preobremenjeni in težko izločimo ustrezne in točne informacije iz vsega hrupa. Digitalni svet vključuje tudi več pomembnih pomislekov glede zasebnosti, saj je mogoče osebne podatke zlahka zbirati, deliti in včasih tudi izkoriščati brez privolitve. Poleg tega obstajajo tveganja za vdore v podatke, hekanje, krajo identitete in druge spletne grožnje. Internetni svet je dom različnih prevar, poskusov kraje gesel in goljufivih dejavnosti. Ker digitalni svet ponuja neskončno motečih dejavnikov, kot so družbeni mediji, igre in spletna zabava, lahko to preraste v zasvojenost in težave z učinkovitim upravljanjem časa. Zaradi anonimnosti v spletnem okolju se lahko poveča število primerov spletnega ustrahovanja in spletnega nadlegovanja, kar povzroča čustveno stisko in vpliva na duševno počutje. Spletni algoritmi, ki temeljijo na umetni inteligenci, pogosto personalizirajo vsebino na podlagi uporabnikovih preferenc, kar vodi v nastajanje filtrirnih mehurčkov in odmevnih komor. To lahko omejuje seznanjanje z različnimi perspektivami, krepi predsodke in ovira kritično razmišljanje. Epistemski mehurček se nanaša na razmere, v katerih so posamezniki izpostavljeni le informacijam, perspektivam in prepričanjem, ki se ujemajo z njihovimi obstoječimi pogledi in mnenji. Do tega pride, kadar se ljudje obkrožajo s podobno mislečimi posamezniki ali se ukvarjajo predvsem z viri, ki krepijo njihova že obstoječa prepričanja, kar vodi v omejeno in izkrivljeno razumevanje sveta. Odmevne komore vključujejo tudi dejavno filtriranje drugačnih mnenj. To lahko vodi tudi v krepitev predsodkov, pomanjkanje izpostavljenosti različnim perspektivam in zmanjšano sposobnost kritičnega vrednotenja in upoštevanja alternativnih stališč. Pomembno je, da dejavno iščemo različne vire informacij, se ukvarjamo z različnimi pogledi in izpodbijamo lastna prepričanja, da se izognemo epistemskemu mehurčku. S spodbujanjem intelektualne radovednosti in sprejemanjem različnih stališč lahko posamezniki razširijo svoje razumevanje, izboljšajo veščine kritičnega mišljenja ter krepijo celovitejšo in bolj informirano perspektivo.

Za premagovanje vseh teh pasti je ključnega pomena, da vadimo digitalno pismenost, smo pozorni na spletno vedenje, varujemo osebne podatke, ohranjamo zdravo ravnovesje med spletnimi in nespletnimi dejavnostmi ter smo obveščeni o digitalnih tveganjih in najboljših praksah za spletno varnost. Spodbujanje digitalne pismenosti, kritičnega razmišljanja in empatije lahko mladim omogoči varno in odgovorno krmarjenje po spletnem svetu. Ta Filozofska kuharska knjiga predstavlja način, kako lahko filozofija s svojimi ključnimi koncepti, metodologijami in orodji pomaga pri doseganju tega cilja.

Priročnik je tako sestavljen iz treh delov. Prvi del se osredotoča na filozofske pojme, medtem ko se drugi in tretji del ukvarjata s filozofskimi metodami in orodji. Vsak del ima več poglavij, vsako poglavje pa ima enako strukturo. Najprej je na kratko opredeljen in opisan izbrani koncept, metoda ali orodje. Naslednje poglavje vključuje opredelitev in obravnavo določenega problema ali izziva, ki ga prinaša digitalni svet (npr. lažne novice, sovražni govor, skrb za zasebnost). V sklepnem delu vsakega poglavja je nato podrobneje predstavljeno, kako nam lahko določen filozofski koncept/metoda/orodje pomaga pri reševanju ali boljšem razumevanju obravnavanega vprašanja/problema/fenomena.

Avtorji

PRVI DEL

Filozofski koncepti

Resnica in znanje

Kaj je resnica in kaj znanje?

Resnico običajno razumemo v povezavi s trditvami ali prepričanji, ko npr. trdimo, da je naša trditev ali prepričanje, da zunaj dežuje, resnična. Na najbolj neposreden način jo lahko nadalje razdelamo kot skladnost med trditvijo ali prepričanjem in objektivno resničnostjo ali dejstvi, ki jih predstavlja. Naša izjava, da zdaj zunaj dežuje, je resnična v primeru, da je svet res tak, da dežuje. Z drugimi besedami, trditev ali prepričanje velja za resnično, kadar natančno opisuje ali ustreza temu, kakršne so stvari v resnici. V filozofiji se takšno razumevanje resnice imenuje korespondenčna teorija resnice. Obstajajo tudi druge teorije, na primer pragmatična teorija (resnica je povezana s praktičnimi posledicami ali uporabnostjo prepričanja ali trditve; v tem smislu lahko npr. znanstveno teorijo, ki dosledno daje natančne napovedi, štejemo za resnično) in teorija koherence (resnica je funkcija notranje doslednosti in skladnosti niza prepričanj ali trditvev; nekaj velja za resnično, če se dobro ujema z drugimi prepričanji ali trditvami).

Znanje je običajno opredeljeno kot utemeljeno resnično prepričanje. Oseba nekaj ve, npr. da je na mizi pred njo steklenica vode, ko ima o tem prepričanje, ko je njeno prepričanje resnično in ima dobre razloge za sprejetje ali ohranjanje tega prepričanja (dokazi ali razlogi za prepričanje). Vsi trije dejavniki se zdijo nujni. (Npr. ne morem vedeti nečesa, o čemer nimam prepričanja, ne morem vedeti nečesa, kar ni resnično (lahko verjamem, vendar temu ne pravimo znanje), in nečesa ne vem, če zgolj ugibam ali če se mi je slučajno zgodilo, da imam resnično prepričanje). Tovrstno znanje običajno označujemo kot deklarativno znanje ali "znanje - da" (npr. Sara ve, da je na mizi pred njo steklenica). Druga vrsta znanja je proceduralno znanje ali "znanje - kako", npr. vedeti, kako voziti kolo ali zamenjati avtomobilsko pnevmatiko. Slednje se nanaša na znanje o izvedbi določene spretnosti ali naloge, za pridobitev katerega je pogosto potrebna praksa.

Izziv post-resnice in fenomen "bulšita" (bullshit)

Izraz *post-resnica* se nanaša na kulturno ali politično okolje, v katerem so objektivna dejstva in empirični podatki manj cenjeni kot čustveni pozivi, osebna prepričanja ali mnenja. Resnica v svetu post-resnice postane relativna in subjektivna. Nad njo pogosto prevladajo pozivi k osebnim čustvom, predsodkom ali ideologijam. Koncept post-resnice je v zadnjem času pridobil na pomembnosti v kulturni in politični razpravi ter medijih, zlasti v dobi družbenih medijev in internetne komunikacije, ko se lahko napačne informacije in zavajanja hitro širijo. Narrative, retorike in strategije prepričevanja so v svetu post-resnice pogosto poudarjene nad preverljivimi dejstvi in podatki. Post-resnica ne pomeni, da resnica ni mogoča ali da so vse informacije nujno napačne. Namesto tega kaže na razmere, v katerih je mogoče z resnico in dejstvi manipulirati ali jih zanemarjati v korist narativ, ki so v skladu z že obstoječimi prepričanji ali čustvi ljudi. Vse to lahko privede do brisanja meje med dejstvi (ali znanjem) in mnenjem, zaradi česar je težje vzpostaviti skupno razumevanje stvarnosti.

"Bulšit" je pogovorni izraz, ki se pogosto uporablja za opis informacij ali izjav, ki so varljive, zavajajoče, pretirane ali preprosto neresnične. Izraz je postal priljubljen zaradi vplivnega eseja filozofa Harryja Frankfurta "On Bullshit" (2005), v katerem raziskuje naravo in značilnosti bulšita. Frankfurt meni, da lažnivec pozna resnico, vendar jo namerno izkrivlja, medtem ko se bulšiter ne ozira na resničnost ali neresničnost svojih trditev. Bolj ga zanima oblikovanje dojemanja ali manipuliranje z drugimi s pomočjo prepričljivega jezika ali trditev, ki nimajo trdne podlage. Bulšiterji so običajno brezbržni do poslušalčevega razumevanja ali točnosti lastnih izjav. Bolj so osredotočeni na ustvarjanje vtisa, ohranjanje ugleda ali širjenje lastnega interesa. V bistvu gre pri bulšitu za komunikacijo, ki ji manjka iskrenosti, integritete ali resnične zavezanosti resnicoljubnosti. Frankfurtova teza je tudi, da je zahodna družba vse bolj prežeta z bulšitom. Pri bulšitu gre za zatrjevanje stvari, v katere na nek način ne verjamemo niti sami. Ne gre za laž, saj bulšit ostane bulšit ne glede na to, ali je resničen ali neresničen. Gre za zelo poseben odnos do resnice, kjer je pomembno le to, da smo "zvesti" svoji želji po uveljavljanju ali izrekanju neke izjave, medtem ko je njena resničnost za nas nepomembna. Skratka, gre za mešanico nespoštovanja poštenosti, nesmisla, brezbržnosti, prevare in samoprevare. Frankfurt opozarja tudi na našo vpletenost v skupnost bulšitinga, bodisi da k njej aktivno prispevamo bodisi da je ne prepoznamo ali da jo toleriramo.

Oba pojava sta prisotna v digitalnem svetu in ju je pogosto težko odkriti.

Kako nam lahko resnica in znanje pomagata pri spopadanju s post-resničnim obdobjem in bulšitom?

Resnica in znanje imata ključno vlogo pri spopadanju z bulšitom in z izzivi, ki jih prinaša post-resnično obdobje. Prvič, osredotočanje na pojma resnice in znanja ter njuna uporaba kot del kritičnega mišljenja, posameznikom pomagata razlikovati med zanesljivimi informacijami in napačnimi informacijami. Pomembna je medijska, informacijska in digitalna pismenost, saj tako posameznik bolje razume, kako se informacije ustvarjajo, širijo in vrednotijo ter tako lažje prepozna varljive ali zavajajoče vsebine in utemeljeno presoja o točnosti trditev. Resnica je temelj tako imenovanega preverjanja dejstev. Koristno je, da se lotevamo preverjanja dejstev pri trditvah, s katerimi smo se srečali v digitalnem svetu, in natančno preverjamo dokaze zanje. S tem lahko preprečimo širjenje napačnih informacij. Od posameznikov in institucij je pomembno zahtevati odgovornost za njihove trditve in izpodbijati njihove morebitne zavajajoče prakse. Prav tako se je treba zavedati lastnih pristranskosti. Končno je splošni cilj ustvarjanje in spodbujanje kulture resnice, tj. skupnosti, ki ceni resnico, znanje in intelektualno integriteto. To vključuje pospeševanje odprtega in poštenega dialoga, spodbujanje spoštljivih in z dokazi podprtih razprav ter spodbujanje skupnega iskanja znanja. Poudarjanje pomena resnice v različnih vidikih družbe lahko pomaga preprečiti vpliv post-resničnih teženj.

Pristranskost in predsodek

Kaj sta pristranskost in predsodek?

Izraza "pristranskost" in "predsodek" imata običajno negativen prizvok in sta pogosto povezana s pripisovanjem nenaklonjenih lastnosti določenim ljudem na podlagi nekaterih podobnih značilnosti, kar vodi v napačna posploševanja in logične zmote. Primeri predsodkov ali pristranskosti so na primer trditve, da so vse blondinke neumne, vsi moški so nasilneži, ženske ne znajo brati zemljevidov ali da so vsi ljudje iz južnih držav leni. Težava izhaja iz napačnega posploševanja brez trdnih empiričnih dokazov ali logike. Zlahka lahko na primer dokažemo, da obstaja vsaj ena pametna blondinka, moški, ki ni nasilnež, ženska, ki zna brati zemljevid, itd. Izogibanje pristranskosti se zdi zelo pomembno ne le v naših vsakodnevnih stikih z ljudmi, ampak tudi npr. pri raziskovanju, kjer so ankete, analize in razlage podatkov lahko pristranski. To lahko privede do izkrivljene razlage resničnosti.

Kognitivno pristranskost lahko opredelimo kot sistematične zmote v subjektivnem sklepanju o svetu, ki so zelo razširjene. Žal "se jim posamezniki težko izognejo in dejansko lahko pripeljejo različne posameznike do subjektivno drugačnih razlag objektivnih dejstev." (Britannica: Cognitive bias, 2023)

Slovarska opredelitev predsodka pravi, da je to "negativen ali sovražen odnos do skupine ali njenih posameznih članov, običajno brez utemeljenih razlogov ali zadostnih dokazov. Zanj so značilna nerazumna, stereotipna prepričanja". (Britannica: Prejudice, 2023) Pogosto je usmerjen v etnične skupine in povezan z rasizmom, lahko pa se pojavlja tudi do določenih ljudi na podlagi njihovih značilnosti, kot so teža, spol, spolna usmerjenost itd.

Narava predsodkov ali pristranskosti se zdi povezana s tako imenovanim "nadzorovanim" in "samodejnim" obdelovanjem informacij. Te ideje so se pojavile zlasti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Omenjeni dve vrsti obdelave informacij lahko opišemo na sledeče načine:

- nadzorovano obdelovanje informacij je prostovoljno, zahteva pozornost in ima omejeno zmogljivost,
- samodejno obdelovanje se odvija brez pozornosti, ima skoraj neomejene zmogljivosti in ga je težko prostovoljno zatreti. (Brownstein, 2019; Payne in Gawronski, 2010; glej tudi Bargh, 1994).

Fazio (1995) s sodelavci je pokazal, da lahko stališča razumemo kot aktivirana z nadzorovanimi ali samodejnimi procesi. Avtomatsko obdelovanje je povezano s pristranskostjo in predsodki, saj nam ponuja takojšnjo oceno situacije brez poglobljenega razumskega razmišljanja in reflektiranja..

Pomembno je razviti večino razkrivanja predsodkov in pristranskega razumevanja sveta, da se izognemo škodi in napačnemu občutku realnosti.

Problem pristranskosti in predsodkov na spletu

Predsodke in pristranskosti lahko zaznamo tudi na spletu. V internetnih razpravah je na primer mogoče zaslediti sovražni govor, rasistična, seksistična in podobna stališča. Prav tako nekatere lažne novice manipulirajo z bralci, da verjamejo v prirejeno utemeljevanje neenakosti na podlagi etnične pripadnosti, spola, rase, spolne usmerjenosti, starosti itd.

Zavede nas lahko tudi obstoj kognitivne pristranskosti, ki vodi v nejasno nekritično razmišljanje. Tudi nove tehnologije lahko prispevajo k oblikovanju pristranskega odnosa do določenih ljudi. Globoki ponaredki (deepfake), lažne slike itd. lahko privedejo do manipulacije s predstavljanjem ljudi z določenimi lastnostmi kot kriminalcev, nevarnih, manj inteligentnih itd.

Vendar pa pristranskost vpliva tudi na digitalne tehnologije. Na umetno inteligenco vpliva pristranskost prejšnjih odločitev ljudi, saj uporablja globinsko učenje, npr. za presojanje primerov v medicini, izbiranje kandidatov za zaposlitev, za posojila itd. Nekateri zagovorniki umetne inteligence trdijo, da je umetna inteligenca lahko nepristranska, ker jo je mogoče programirati in nima čustev, zato nanjo ni mogoče tako zlahka vplivati. To je do neke mere res, vendar je v sedanjem stanju mogoče opaziti pristranskost tudi v odločitvah umetne inteligence, saj nanjo vplivajo človeški dejavniki. Zdi se, da ima umetna inteligenca velik potencial za pomoč človeštvu in se že uporablja pri ocenjevanju kandidatov za delovna mesta, pri presoji, kdo naj dobi posojilo, v pravnih zadevah itd. Vendar, kot je bilo omenjeno zgoraj, vsa ta področja izkazujejo pristranske poglede, zato moramo za presajo takih odločitev uporabiti kritično mišljenje.

Kako nam lahko razumevanje pristranskosti in predsodkov pomaga pri soočanju z njimi na spletu?

Razumevanje obstoja pristranskosti in predsodkov, kot je opisano zgoraj, nam lahko pomaga, da se bolje zavedamo manipulacij in se izognemo pastem zmotnih nerazumnih sodb. Pomembno je vedeti, da smo ljudje zaradi narave svojega razmišljanja v nevarnosti, da do drugih zavzamemo pristranski odnos. Pomembno je uporabljati kritično racionalno mišljenje in argumentiranje, da ne bi škodovali drugim z nepravičnim in nepoštenim obravnavanjem na podlagi zmotnih posploševanj, ki se lahko pojavijo ne le zunaj spleta, temveč se širijo tudi na spletu. Eden od izzivov je tudi množenje pristranskosti v umetni inteligenci itd. Vendar je z razumevanjem in prepoznavanjem pristranskosti in predsodkov mogoče preprečiti njene negativne učinke. To lahko ponazorimo s prispodobno nošenja poškodovanih očal, ki manipulirajo z našim vidom, da stvari okoli sebe dojemamo drugače, vendar če se jih zavedamo, se ne bomo odločali za nošenje teh očal med vožnjo z avtom.

Vir: (iStock)

Ponarejeno proti resničnemu / videz proti resničnosti

Kaj je resnično in kaj ponarejeno?

V vsakdanjem življenju se srečujemo z razlikovanjem med resničnim in lažnim. Dober primer tega so resnične in lažne novice ter druga sporočila, ki jih prejemamo. Da bi bile novice resnične, morajo imeti preverjeno in verodostojno vsebino, medtem ko lažne novice vsebujejo neresnične in nepreverjene informacije, ki vključujejo posplošitve.

O tem, kaj je resnično, govori teorija koherence, ki pravi, da je resnično le tisto, kar ustreza dejstvom. Vendar je slabost te teorije v tem, da je pojem resnice regulativni ideal, ki ga je mogoče uresničiti le v poenoteni in dovršeni znanosti, ki je daleč od delnih sistemov prepričan dejansko obstoječe človeške družbe. Nasproti temu pragmatična teorija trdi, da je resnično tisto, kar je uporabno. Oporečniki teorije ugovarjajo, da je domnevno združevanje resnice in koristnosti škodljivo. Človek je kot moralno bitje dolžan iskati resnico ne glede na koristnost.

Neresnično je nasprotje resničnega in se nanaša na pomanjkljiva, nepravilna, ali celo lažna dejstva. Neresnične so lahko novice, pa tudi naša podoba pred drugimi ljudmi in naše vedenje v družbi. Poznamo tudi ponarejene dokumente in ponarejene dobavne izdelke (*source products*). Pomembno je tudi vedeti, da je ponarejenost lahko namerna ali nenamerna.

Izziv razlikovanja med ponarejenim in resničnim

Živimo v dobi trženja, v času, ko je prvič v zgodovini na voljo preveč ali veliko več stvari, kot jih ljudje potrebujemo za preživetje. V poplavi informacij je težko razlikovati med pravimi in ponarejenimi izdelki, med oglaševanjem in drugimi vsebinami. Svojo vlogo igra tudi kronično pomanjkanje časa, zato sprejmemo in uporabimo prvo informacijo ali izdelek, ki nam je ponujen ali ki nam ga ponujajo tržne mreže s pomočjo algoritmov, ki skrbno zbirajo informacije o nas in naših interesih.

Sodobni ljudje se srečujejo s težavo, da so lažni izdelki v resničnem življenju tako podobni pravim, da jih je težko razlikovati. Poleg tega so nekatera pomembna resnična sporočila dobro šifrirana in cenzurirana, zato širša javnost zanje ne ve. Tako lahko le ugibamo, kaj si sporočajo pomembni voditelji držav in kakšne so v resnici razmere na vojnih frontah. Dober primer tega je vojna v Ukrajini, pri kateri gre tudi za spletno vojno. Opravka imamo z dvema nasprotujočima si stranema, ki vojne podatke uporabljata poljubno, hkrati pa opozarjata na zavajajoče informacije druge strani. Pri tem se postavlja vprašanje: Kaj je resnično? Ali živimo v bolj resničnem ali bolj lažnem svetu? Kaj lahko sami storimo, da bi preprečili širjenje napačnih informacij?

Resnične informacije o trenutni vojni v Ukrajini bodo po vsej verjetnosti prišle sčasoma. Podobno velja za informacije o prejšnjih vojnah, zlasti o drugi svetovni vojni. Kljub temu smo ljudje poklicani, da iščemo resnico in se v vsakdanjem življenju po najboljših močeh trudimo delati s preverjenimi informacijami ter paziti na način opisovanja dogodkov, povezanih z vojno.

Kako se lahko s pravilnim načinom izražanja spoprimeemo z resničnostjo?

Širjenju napačnih informacij se lahko izognemo tako, da jih skrbno preverimo. Videli smo, da vseh informacij (npr. o vojni) ni mogoče preveriti. Da bi se izognili širjenju napačnih informacij, lahko le spremenimo način izražanja. Namesto zatrjevanja in zagovarjanja nepreverjenih dejstev, moramo uporabljati besede, ki dopuščajo možnost, da izražene informacije morda niso resnične. Tako lahko namesto fiksne povedi uporabljamo bolj odprte povedi. Nekaj primerov je navedenih v nadaljevanju.

Fiksne povedi	Odprte povedi
Prepričan sem, da Rusija izgublja vojno.	Zdi se mi, da Rusija izgublja vojno, vendar tega ne morem trditi s popolno gotovostjo..
Ruske oblasti poročajo, da je bilo v bližini letalske baze Sevastopol na polotoku Krim sestreljeno letalo.	Rusi pišejo, da je bilo v bližini letalske baze Sevastopol na polotoku Krim sestreljeno letalo.
Papež Pij XII. in Hitler sta se sovražila.	Arhivski dokumenti iz druge svetovne vojne poročajo, da papež Pij XII. in Hitler nista bila v najboljših odnosih.

Zasebno in javno

Kaj je zasebno in kaj javno?

V filozofskem diskurzu je razlikovanje med zasebnim in javnim osrednjega pomena za razumevanje številnih etičnih, političnih in družbenih pojavov. Namen tega poglavja je predstaviti pojmovno dihotomijo med zasebnim in javnim.

Zasebna sfera se pogosto nanaša na posameznika ali majhno skupino, na primer družino. Tu se odvijajo osebne odločitve, individualne vrednote in intimni odnosi. Zasebna sfera velja za področje, kjer se lahko posamezniki svobodno izražajo brez vmešavanja drugih. Vključuje stvari, kot so osebne misli, čustva in dejanja, ki običajno veljajo za "lastno stvar". Pri tem je ključnega pomena osebni nadzor nad tem, kaj ostane zasebno in ni dostopno drugim.

Súkromná sféra sa často týka jednotlivca alebo malej skupiny, napríklad rodiny. Sem patria osobné voľby, individuálne hodnoty a intímne vzťahy. Súkromná sféra je vnímaná ako oblasť, kde sa jednotlivci môžu slobodne vyjadrovať bez zasahovania iných. Zahŕňa veci ako osobné myšlienky, pocity a činy, ktoré sa zvyčajne považujú za „vlastnú vec“. Kľúčom je osobná kontrola nad tým, čo zostáva súkromné, a potom zdieľané so všetkými ostatnými.

Primeri zasebnih področij so lahko naša spalnica, čustva do določene osebe ali osebni dnevnik. Nekatera pomembna filozofska vprašanja v tem kontekstu so povezana s pojmi:

- 1. Avtonomija:** Pravica do samoupravljanja in osebnih odločitev brez zunanje nadzora.
- 2. Intimita:** Odnosi in interakcije z ožjo družino in prijatelji brez nepotrebne izpostavljanja.
- 3. Utajenie:** Etični premisleki o ohranjanju zaupnosti in skritosti.

Po drugi strani se javna sfera nanaša na področja družbenega življenja, kjer se posamezniki združujejo in na primer prepoznajo družbene probleme, o njih razpravljajo ter skupaj iščejo rešitve. To lahko vključuje javne forume, vladne organe, lokalne organizacije in druge kraje, kjer se ljudje zbirajo, da bi se vključevali v dialog in sprejemanje odločitev, ki vplivajo na širšo skupnost.

Primeri javne sfere bi vključevali srečanje v mestni hiši, na katerem se razpravlja o vprašanjih skupnosti ali zakonih in politikah, ki urejajo družbo. V tem smislu lahko filozofski pomisleki glede javne sfere vključujejo naslednja vprašanja:

- 1. Demokracija:** proces, v katerem ljudje kolektivno sprejemajo odločitve in upravljajo sami sebe.
- 2. Pravičnost:** pravičnost in enakost pri porazdelitvi virov, priložnosti in obravnavi posameznikov

3. Transparentnost: odprtost pri upravljanju, postopku odločanja in dostopnosti informacij.

Potrebno je poudariti, da čeprav javna sfera na splošno zajema prostor odprtosti, ki omogoča dostop do informacij, kar je predpogoj za medsebojno sodelovanje posameznikov, se javna sfera širše nanaša na prostor, kjer so naše misli in dejanja lahko javno dostopna in vidna vsem. V tem smislu lahko razlikujemo med fizičnimi in virtualnimi javnimi prostori.

Fizični javni prostori lahko vključujejo ulice ali parke, kjer so naše dejavnosti vidne vsakomur, ki gre mimo. Lahko vključujejo nakupovalna središča, knjižnice ali javna prevozna sredstva. Ti prostori so javni v smislu, da zaradi neposredne bližine drugih ljudi naše dejavnosti ne morejo biti vedno zasebne.

Virtualni javni prostori se nanašajo na platforme družbenih medijev, platforme za izmenjavo videoposnetkov, platforme za prenos v živo itd. Objave na takšnih platformah niso zasebne prav zato, ker jih delimo z drugimi ljudmi in so zato "javne". Naše objave so lahko prostovoljne (tweet o našem mnenju o prihajajočih volitvah, naša fotografija na nedavni zabavi ali strokovni opis na spletni strani podjetja, v katerem delamo), lahko pa so tudi neprostovoljne, saj smo lahko označeni na fotografiji prijatelja, ki jo je objavil, lahko nas fotografirajo v parku ali pa se naše objavljene informacije uporabijo za namene, za katere nismo dali soglasja.

V virtualnem javnem prostoru ne sodelujemo vedno povsem prostovoljno, tudi zato, ker danes obstajajo hibridni javni prostori. Udeležba na javnih dogodkih, kot so koncerti, športne tekme ali politični shodi, lahko privede do izpostavljenosti prek televizije, spletnih novic ali družbenih medijev, in čeprav smo prostovoljno sodelovali v fizičnih javnih prostorih, se pogosto ne zavedamo, da smo sodelovali tudi v virtualnih javnih prostorih.

Problem medsebojnega vplivanja zasebnih in javnih ter digitalnih sledi

Kot smo videli zgoraj, razlikovanje med zasebnim in javnim ni vedno popolnoma jasno. Številna vprašanja se prekrivajo tudi na druge načine, kar ustvarja zapletena filozofska vprašanja. Ta lahko vključujejo:

- 1. Pravico do zasebnosti:** Kako uravnotežiti posameznikovo pravico do zasebnosti s potrebo družbe po varnosti ali informacijah? Ali bi na primer vlada v imenu nacionalne varnosti morala imeti dostop do osebnih telefonskih dnevnikov?
- 2. Etične odgovornosti:** Kje se konča osebna odgovornost in začne javna odgovornost? Če na primer vidite nekoga, ki v parku meče smeti, ali je to vaša zasebna zadeva ali javno vprašanje?
- 3. Družbeni vplivi:** Kako javne politike in družbena pričakovanja oblikujejo zasebna prepričanja, ravnanja in vrednote?

Digitalna sled ali digitalni odtis se nanaša na podatke, ki ostanejo po spletnih interakcijah, bodisi prek družbenih medijev, brskanja po spletu, spletnih nakupov ali celo izmenjave elektronske pošte. V vseh interakcijah in dejavnostih, ki jih izvajamo na spletu, obstajajo informacijski zapisi, ki jih spletne aplikacije uporabljajo za svoje namene, lahko pa jih uporabijo tudi v neželene namene.

Ta sled se tesno povezuje z zasebnim in javnim prostorom, saj lahko ponudniki storitev sledijo zasebnemu brskanju ali osebnim sporočilom, javne interakcije na družbenih platformah pa postanejo del dostopne spletne podobe. Zapleteno prepletanje med zasebnimi in javnimi digitalnimi sledmi sproža globoka etična vprašanja. Pomisleki glede zasebnosti se pojavijo, ker je mogoče do osebnih podatkov v zasebnih prostorih dostopati ali jih prodajati brez izrecne privolitve. V javnih domenah lahko digitalna sled privede do nadzora, presoje ali zlorabe informacij, kar sproža vprašanja o odgovornosti in integriteti. Digitalna sled tako deluje kot ogledalo, ki odraža tako osebne izbire kot družbene norme, z nakazovanji, ki segajo do vprašanj avtonomije, preglednosti, odgovornosti in občutljivega ravnovesja med posameznikovimi pravicami in kolektivnimi zadevami.

Kako lahko znanje o razliki med zasebnim in javnim uporabimo pri sodelovanju v spletnem okolju?

Naše sodelovanje v virtualnem svetu je neposredno povezano z našim razumevanjem zasebnega in javnega prostora. Zavedati se moramo njunih posledic, zlasti ko gre za:

- 1. Zaščito osebnih podatkov:** Prepoznajte, katere informacije so osebne in občutljive, kot so gesla, naslovi in finančni podatki, ter bodite previdni pri tem, kje in kako jih delite, zavedajoč se, da lahko do javnih platform dostopajo tudi drugi.

2. **Razumevanje nastavitve zasebnosti:** Uporabite nastavitve zasebnosti v družabnih medijih za nadzor nad tem, kdo lahko vidi vaše objave, fotografije in osebne podatke. Ne pozabite, da so nekatere informacije lahko še vedno vidne na sami platformi ali pa postanejo javne, če jih deli nekdo, ki ima drugačne nastavitve zasebnosti.
3. **Razumevanje nastavitve zasebnosti:** Premislite o mnenjih in informacijah, ki jih delite v zasebnih klepetalnicah ali zaprtih skupinah, in se zavedajte, da so javni forumi in razdelki s komentarji vidni mnogim in da ima lahko to, kar delite, širše posledice.
4. **Ocenjevanje verodostojnosti virov.** V zasebnih izmenjavah morda delite nepreverjene informacije s prijatelji ali družino. V javnem okolju se prepričajte, da so informacije, ki jih delite ali se nanje odzivaste, točne in iz verodostojnih virov, da se izognete širjenju napačnih informacij. Ne pozabite, da je lahko javni vir v spletnem okolju "kdor koli". Zato so lahko vaši viri pogosto nezanesljivi.
5. **Digitalni bonton in vedenje:** V zasebnih pogovorih lahko sodelujete bolj neformalno. V javnem spletnem prostoru pa se držite dobrega digitalnega bontona in bodite pozorni na svoj jezik in vedenje, saj se to odraža na vaši spletni podobi. Pri izražanju mnenja se izogibajte razpravam, ki bi jih lahko, četudi napačno, razumeli kot sovražni govor, ustrahovanje ali nadlegovanje.
6. **Razmislek o posledicah za prihodnost:** Ne pozabite, da je tudi v zasebnem okolju mogoče narediti posnetek zaslona ali posredovati informacije. Razmislite o tem, kako lahko vaša spletna dejanja v javnem prostoru vplivajo na prihodnje priložnosti, na primer na sprejem na fakulteto ali zaposlitev.
7. **Razumevanje pravnih in etičnih omejitev:** Tudi v zasebnih izmenjavah še vedno veljajo zakoni, kot so avtorske pravice ali nadlegovanje. Javne spletne dejavnosti so predmet pravnega nadzora, zato je razumevanje osnovnih pravnih obveznosti in pravic bistvenega pomena.

Razumevanje razlike med zasebnim in javnim področjem, zlasti v kontekstu interneta, je ključno s filozofskega in etičnega vidika. Spodbuja nas k razmisleku o naravi avtonomije, soglasja, odgovornosti in transparentnosti. Odločitve, ki jih sprejemamo pri varovanju osebnih podatkov, sodelovanju v spletnih razpravah, uporabi nastavitve zasebnosti in celo pri digitalnem bontonu, imajo etične posledice. Te odločitve odražajo naše vrednote, naše razumevanje pravic in obveznosti ter našo zavezanost širšim družbenim normam pravičnosti, spoštovanja in integritete. Pri krmarjenju po zapletenem prepletanju zasebne in javne sfere na spletu smo nenehno postavljeni pred izziv, kako uskladiti osebne svoboščine s kolektivno odgovornostjo, osebno izražanje z javno odgovornostjo in zasebnost s skupnimi vrednotami, ki so temelj naše digitalne skupnosti. To prepletano razmerje poudarja zapleteno in večplastno etično pokrajino, po kateri se gibljemo v naših spletnih interakcijah, ter poudarja potrebo po premišljenem in zavestnem udejstvovanju.

Nasilje in škoda

Kaj sta nasilje in škoda?

Zdi se, da sta pojma nasilje in škoda tesno povezana in da sta kot dve strani kovanca. Nasilje lahko povzroči škodo. Hkrati pa škodo pogosto povzročajo tudi nekatere oblike nasilja. Nasilje lahko opredelimo kot "uporabo fizične sile za poškodovanje nekoga, poškodovanje lastnine itd." in tudi kot "veliko uničujočo silo ali energijo". (Enc. Britannica: Violence) Po drugi strani lahko škodo razumemo kot "fizično ali duševno škodo ali poškodbo: nekaj, zaradi česar je nekdo ali nekaj prizadeto, zlomljeno, manj vredno ali manj uspešno itd." (Britannica: Harm).

Zdi se, da besedi škoda in nasilje nista zgolj opisni, temveč vsebujeta tudi normativne vidike. Problem škode je eden od osrednjih kategorij etike. Tema nasilja in škode je s filozofskega vidika zelo izzivalna. Pojavljajo se vprašanja, kot so na primer: kdaj sta škoda in nasilje upravičena? Katera škoda je pomembnejša? Katere so moralno relevantne značilnosti škode? Čigava škoda je pomembnejša? V okoljski etiki se na primer pojavljajo vprašanja, kot so: - Ali je škoda živim bitjem enako pomembna? Ali je na primer enako slabo škodovati psu in drevesu? V biomedicinski etiki se pojavljajo vprašanja o škodi človeku v različnih stanjih in merilu za presojo takih primerov, npr. zarodek, oseba v komi, zdrava odrasla oseba itd. V socialni filozofiji se pojavljajo vprašanja glede avtoritete in legitimne uporabe nasilja, npr. v zvezi s tako imenovanim skupnim dobrim, preprečevanjem nestabilnosti države, družbe, v primeru vojne itd. Prav tako se pojavljajo vprašanja, povezana s škodo, na primer na premoženju.

Še pomembnejša so temeljna filozofska vprašanja: Kaj je sploh škoda? Kako jo je treba opredeliti? In kako je z nasiljem - kaj razumemo pod pojmom nasilje? Kaj šteje za nasilje?

Z nasiljem so povezana različna vprašanja, kot so pacifizem, problematika posilstva in vprašanja spola, pornografija, terorizem, državljanska nepokorščina, revolucionarne spremembe ter različna družbena vprašanja, povezana z zgodovino, na primer kolonializem itd.

Potem so tu vprašanja v zvezi s povzročanjem in dopuščanjem škode (aktivno in pasivno škodovanje) in ali je med njima kakšna moralno relevantna razlika (glej npr. Woollard, Howard-Snyder, 2021). Za ponazoritev problema povzročanja in dopuščanja škode je mogoče navesti, da je na primer gledanje zločinca, ki napade drugo osebo, ne da bi pomagali žrtvi, primer dopuščanja škode. Opazujoča oseba ne povzroča neposredno škode, temveč jo dopušča. Podobno lahko pride do primerov brez moralnega dejavnika, vendar škodo povzročijo npr. naravne sile ipd. V etiki je zanimiva razprava o vrednotenju takšnih primerov, tako imenovani "konsekvencionalisti menijo, da povzročanje škode ni nič hujše od zgolj dopuščanja škode, medtem ko se antikonsekvencionalisti skoraj na splošno s tem ne strinjajo." (Woollard, Howard-Snyder, 2021) Kaj menite vi? Ali je na primer dopuščanje umetni inteligenci in drugim digitalnim stvarjem, da "delajo" svoje stvari, ki lahko povzročijo škodo, primer dopuščanja škode?

Eden od pristopov k etiki, ki obravnava škodo, je utilitarizem kot oblika konsekvencializma, pri čemer je v klasičnem utilitarističnem pristopu glavno merilo škode bolečina. S škodo se ukvarja tudi klasična deontologija, na primer Kant svetuje, naj ne škodujemo osebam, ki so razumna (človeška) bitja.

Vprašanje škode v socialni filozofiji je na primer analiziral utilitaristični liberalni filozof J. S. Mill, ki je predlagal tako imenovano načelo škode, po katerem "lahko država upravičeno poseže proti posamezniku le, če s posegom prepreči škodo". (Folland, 2021). Tako na primer država ne bi smela posredovati proti oploditvi in vitro ali izdaji spornih knjig itd. če so te neškodljive. (Folland, 2021) Podobno verjetno ne bi smelo biti posegov tudi proti digitalnim orodjem, če ne povzročajo škode. Toda ali škodujejo?

Problem nasilja pa ni zanimiv le z vidika filozofije in etike, temveč se z različnimi vidiki te teme ukvarja več disciplin, na primer psihologija, pedagogika, politologija, pravo itd. Zanimivo je tudi vprašanje o škodi, povezani s samoobrambo (glej npr. Frowe, Parry, 2021).

Digitalni vidiki škode in nasilja

Na digitalnem področju obstajajo različni načini izražanja škode in nasilja. Nasilje in škodo je mogoče posneti in prikazati v več oblikah, spletni videoposnetki škodljivih dejanj pa se lahko množično delijo. To ima lahko raznovrstne posledice. Pomaga lahko identificirati in izslediti storilca kaznivega dejanja, lahko pa tudi škoduje ljudem, ki jih gledajo.

Hkrati poteka razprava o učinkih nasilnih videoiger (glej npr. Greitemeyer, 2019), filmov in videoposnetkov z nasilno vsebino, zlasti na otroke, ter o morebitnem podpiranju brezčutnosti in nadaljnjem širjenju škodljivega vedenja, kot so ustrahovanje in druge oblike nasilja nad drugimi ljudmi, živalmi, naravnimi bitji, lastnino itd.

Uporaba digitalnih tehnologij lahko povzroči številne škodljive posledice, na primer zasvojenost (npr. z družbenimi omrežji, mobilnimi telefoni na splošno ...). Tudi različni vidiki upravljanja podatkov so lahko škodljivi in vodijo npr. do kršitev zasebnosti, izgube premoženja itd. Veliko je tudi primerov spletnega ustrahovanja. .

Kako nam lahko filozofski pristop k škodi in nasilju pomaga pri reševanju vprašanj na digitalnem področju?

Kot je bilo orisano zgoraj, je mogoče in hkrati potrebno temo digitalne škode in nasilja analizirati s filozofskega in etičnega vidika. Vprašanje v digitalni dobi na primer ni povezano le z zgoraj omenjenimi vprašanji, temveč tudi s problemom odgovornosti - kdo naj bo odgovoren v veliki verigi avtorjev vsebin v digitalni sferi? Poleg tega je vprašanje še bolj zapleteno, če v mešanico dodamo umetno inteligenco. Kdo je odgovoren za škodo, ki jo povzroča digitalna tehnologija? Uporabnik, oblikovalec, programer, podjetje, šef podjetja, umetna inteligenca ali nekdo drug? V kakšnem smislu so odgovorni? Kdo je lahko odgovoren? In v kakšnem obsegu? Ali lahko uporabimo pristop J. S. Millia k načelu škode? Ali lahko uporabimo načela tako imenovanega nekonsekvencializma, ki se osredotoča bolj na motive, ali načela konsekvencializma, ki se osredotočajo na učinek škode? Ali pa moramo ustvariti nova moralna pravila? Kako presojati primere dovoljevanja škode na digitalnem področju?

(Vir: Pixabay)

Verodostojnost in avtoriteta

Kaj sta verodostojnost in avtoriteta?

Verodostojnost je brezpogojno zaupanje v značaj, sposobnost, moč ali resnicoljubnost nekoga ali nečesa. Nekdo ali nekaj postane za nas vredno zaupanja na podlagi izpolnjevanja več kriterijev. S pojmom zanesljivosti je tako tesno povezan pojem avtoritete kot nekoga ali nečesa, ki je ali bi moral biti na nek način vreden zaupanja. Vendar pa pojma avtoritete ni lahko določiti - njegova meja je postala prožna in se spreminja glede na umeščenost v kontekst določene teorije. V družboslovju prevladuje razumevanje avtoritete, ki jo pojmuje kot lastnost osebe, funkcije, urada ali vlade, ki avtorizira (naredi legitimne) odločitve in ukaze, izdane v njihovem imenu. Avtoriteta se uporablja za opis nekega dejanskega sistema moči ali družbenega nadzora, ki ga vsi vključeni smatrajo kot legitimnega.

V politični filozofiji se pojem avtoritete uporablja za opredelitev razmerja med vladarjem in vladanimi ter za razlikovanje tega razmerja od drugih razmerij. Politično avtoriteto izvaja država - v številnih pogledih nadzoruje življenja svojih državljanov. Politični filozofi se sprašujejo: kdaj je oblast legitimna? Odvisno od razumevanja avtoritete je to vprašanje lahko enako vprašanju, kdaj je prisila nekoga, ki se ima za avtoriteto, legitimna. Kdaj smo dolžni biti poslušni avtoriteti?

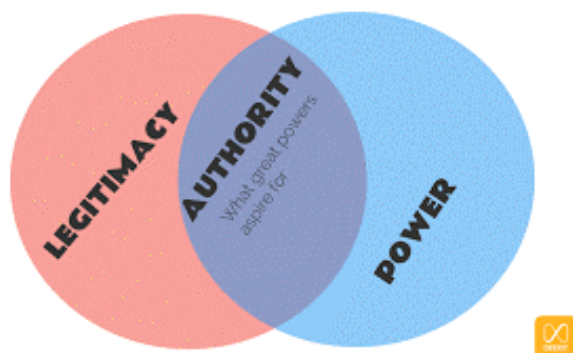
Znana politična filozofinja Hannah Arendt je avtoriteto razlikovala od moči, od prisile s silo in od prepričevanja z argumenti.

Po mnenju te avtorice je avtoriteta:

- Dejanski odnos (*de facto*) (gre za pravico do odločanja in ne za moč odločanja).
- Za dejansko avtoriteto je potrebno, da ima država moč pritiska prav na tiste, ki ne želijo spoštovati zahtev
- Oblast lahko obstaja brez moči
- Nanaša se tudi na odnose zunaj politike, v religiji, izobraževanju, družini
- Gre za posebno komunikacijsko razmerje med govorcem in njegovim izrekom ter poslušalcem in njegovim odzivom

Po mnenju nekaterih avtorjev je mogoče razlikovati med tremi osnovnimi vrstami legitimne avtoritete:

- 1) kot upravičena prisila - izjemno krhek pojem - država jo lahko uporabi le, kadar zasede ozemlje, pridobljeno kot vojni plen
- 2) kot možnost uveljavljanja obveznosti - avtoriteta ima pravico izdajati ukaze
- 3) kot pravica do vladanja - avtoriteta ima dovoljenje, da izdaja ukaze in oblikuje pravila ter tudi prisili druge, da jih upoštevajo.

Težave z verodostojnostjo in avtoriteto na digitalnem področju?

Prva težava je lahko povezana z razlikovanjem med politično avtoriteto kot normativnim pojmom (ali moralno legitimno avtoriteto) in politično avtoriteto kot nenormativnim pojmom (ali *de facto* avtoriteto). Reči, da ima država avtoriteto v normativnem smislu, pomeni povedati nekaj normativnega o odnosu med državo in njenimi subjekti. *De facto* avtoriteta se razlikuje od politične moči. Politična avtoriteta se nanaša na sposobnost nosilcev avtoritete, da druge prisilijo, da ravnajo tako, kot želijo, tudi če državljani nočejo storiti tega, kar od njih zahtevajo nosilci avtoritete. Politična moč (nosilec avtoritete) deluje na področju groženj in ponudb. Država ima dejansko oblast ali legitimno oblast, ker ima moč pritiska na državljane. To je bistveno za sposobnost države, da vzdržuje javni red in zagotavlja tistim, ki jo obravnavajo kot avtoriteto, da bo sposobna storiti, kar naj bi storila.

Druga težava je v razlikovanju med teoretično in praktično avtoriteto. Teoretična avtoriteta na določenem področju intelektualnega raziskovanja je strokovnjak na tem področju. Teoretične avtoritete delujejo predvsem tako, da laikom dajejo nasvete, ki jih ti lahko sprejmejo ali zavrnejo. Sodbe teoretičnih avtoritet dajejo ljudem razloge za verovanje, medtem ko se sodbe praktičnih (političnih) avtoritet običajno jemljejo kot razlogi za ukrepanje. Teoretične avtoritete običajno ne nalagajo dolžnosti drugim, čeprav lahko svetujejo, kakšna je dolžnost posameznika. Praktične (politične) avtoritete izdajajo predpise, ki ljudem dajejo razloge za delovanje, ne pa razloge za verovanje. Vloga praktičnih (političnih) avtoritet je, da prisilijo ljudi, da delujejo na določen način za razrešitev različnih problemov kolektivnega delovanja, kot so različne vrste problemov koordinacije, varnostni problemi in problemi prostega delovanja.

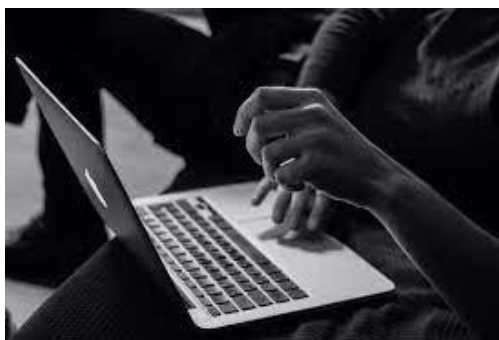
Drugo aktualno vprašanje zadeva razpravo o nezdržljivosti moralne avtonomije in politične avtoritete. Osnovna ideja je, da je nezdržljivo, da subjekt izpolnjuje ukaze avtoritete zgolj zato, ker je to ukaz avtoritete. Političnih obveznosti, ki izhajajo iz avtoritete, ni mogoče v celoti upravičiti. Podreitev avtoriteti zahteva odpoved pravici do ravnanja po lastni presoji (ni mogoče biti moralno avtonomen). Dolžnost avtonomije je torej nezdržljiva z dolžnostjo poslušnosti politični avtoriteti. Spoštovanje političnih obveznosti je odvisno od legitimnosti avtoritete - legitimnost pa je odvisna od soglasja. Če soglasja ni, država nima pravice prisiliti državljanov, da bi upoštevali njena navodila. Državljeni bi morali vprašanje svoje poslušnosti obravnavati za vsak primer posebej.

Ugledni politični filozof Joseph Raz je ponudil navdihujočo utemeljitev avtoritete. Raz je uporabil primer urejanja cestnega prometa s predpisi. Izvajanje avtoritete je v razumevanju razlogov za izdajo predpisov in v odgovornem ravnanju državljanov. Dokazuje, da so koristi, ki jih zagotavlja država, koristi za vsakega državljana. Državljeni imajo lahko svoje predstave o načinu vožnje in hitrosti, vendar predpisi te osebne predstave naredijo nepomembne. Za neupoštevanje predpisov je predvidena kazen. Državljeni lahko podajo pripombe (imajo svoje mnenje) na predpise.

Kako nam verodostojnost in avtoriteta lahko pomagata?

Ob predstavitvi pojma verodostojnosti in avtoritete smo morda dobili vtis, da gre za sorodna pojma, ki za probleme digitalnega sveta nista uporabna. Vendar se ne bi mogli bolj motiti. V več poglavjih te publikacije omenjamo vlogo, ki jo imajo kritično mišljenje, sposobnost argumentiranja in dela z informacijami ter izbira njihovih virov pri razvoju in utrjevanju demokratične družbe.

Digitalni svet je zaradi svoje hitrosti, interaktivnosti in raznolikosti postal ključni vir informacij za mnoge od nas. Trenutno je na svetu več kot 1,9 milijarde spletnih strani. Na internetu je torej mogoče najti praktično vse. Toda kako vedeti, katere od teh številnih informacij lahko štejemo za zaupanja vredne? Kako vemo, čigavo mnenje naj bi bilo za nas pomembno pri določeni temi?

Preden se odločimo za uporabo katerega koli vira, ki ga najdemo na internetu, je koristno upoštevati nekaj smernic:

- temeljito raziščite spletno stran (na uglednih spletnih straneh je naveden avtor/upravljalec),
- ugotovite cilj in namen spletnega mesta, komu je namenjeno,
- ugotovite, kdo je avtor,
- upoštevajte objektivnost (ločite dejstva od mnenj),
- časovnico, kdaj so bile informacije pridobljene, objavljene,
- primerjajte pridobljene informacije z drugimi viri, npr. enciklopedijami ali izjavami strokovnjakov s tega področja (http://library.cutn.sk/Slovak/?page=internet_use_policy)
- delajte s primarnimi viri v spletnem okolju, npr:
 - javnimi anketami
 - raziskovalnimi podatki
 - intervjuji
 - podatki statističnega urada
 - vladnimi dokumenti
 - zvočnimi in video posnetki
 - raziskovalnimi članki, monografijami
 - tiskovnimi agencijami.

Če v prvem koraku na ta način preverimo vir objavljene informacije, če se zavemo, ali način predstavitve informacije neposredno napada naša čustva ali, nasprotno, nagovarja naš razum, če se zavemo, da je avtor članka verodostojen strokovnjak - tj. avtoriteta - na tem področju, imamo vse razloge, da informacijo štejemo za verodostojno. To pa ne pomeni, da o takšnih informacijah ni treba tudi kritično razmišljati. Kot vemo, se lahko vsakdo, tudi strokovnjak, ki mu verjamemo na besedo, moti, zato nikomur ne smemo slepo zaupati. To še posebej velja za ljudi, katerih znanje o nekem vprašanju je rezultat njihovega lastnega internetnega "raziskovanja" in za katere je izraz "argument" žaljivka.

Lastništvo in pravice

Kaj je lastništvo in kaj so pravice?

Lastništvo se v filozofiji nanaša na koncept nadzora, posesti ali pravic nad nečim, bodisi fizičnimi predmeti, idejami ali drugimi entitetami. V filozofskih razpravah o lastnini se pogosto raziskuje narava lastnine in njene etične posledice. Filozofija poskuša odgovoriti na vprašanja, kot so:

- Kaj imamo v resnici v lasti?
- Ali sta znanje in izkušnje edina stvar, ki si jo zares lastimo?
- Kako lahko posedujemo materialne stvari?
- Kakšne so naše pravice do stvari, za katere mislimo, da so naše?

Na sodobna vprašanja o pravicah in lastnini v realnem in digitalnem svetu lahko odgovorimo z odgovori na zgornja vprašanja. Tukaj je nekaj zanimivih razlag pojmov pravic in lastnine v zgodovini filozofije.

Angleški filozof **John Locke** (1632–1704) je trdil, da imajo posamezniki naravno pravico, da s svojim delom pridobivajo in posedujejo lastnino. Po Lockovem mnenju oseba, ki svoje delo združi z viri, ki niso v njeni lasti, pridobi legitimno lastništvo nad nastalim proizvodom.

Karl Marx (1818 - 1883) je izpodbijal idejo zasebne lastnine nad proizvodnimi sredstvi. Marx je trdil, da zasebna lastnina ohranja družbeno neenakost, in se je zavzemal za kolektivno lastnino in ukinitve zasebne lastnine v korist skupne lastnine.

Jean-Paul Sartre (1905 - 1980) in drugi eksistencialistični filozofi poudarjajo odnos med lastnino in osebno identiteto. Trdijo, da lahko posamezniki izkusijo občutek lastništva nad svojimi odločitvami, dejanji in samim obstojem. Lastništvo se v tem kontekstu nanaša na idejo osebne odgovornosti in avtentičnosti.

Pravni sistemi opredeljujejo in varujejo lastninske pravice, medtem ko etični premisleki obravnavajo vprašanja pravičnosti, razdelitve in družbene odgovornosti lastnikov do drugih. Ti vidiki zagotavljajo različne perspektive, skozi katere je mogoče razumeti in ocenjevati lastnino. Koncept lastnine v filozofiji se prepleta s širšimi razpravami o pravicah posameznika, socialni pravičnosti, ekonomskih sistemih in osebni avtonomiji.

Problem lastništva in pravic v digitalnem svetu: digitalna zasebnost in digitalno hranjenje

Vprašanje lastnine in pravic v digitalnem svetu je kompleksno in se razvija ter vključuje številne pravne, etične in tehnološke izzive. Ključna vprašanja, pri katerih potrebujemo filozofijo, so:

Digitalne tehnologije so olajšale ustvarjanje, deljenje in razmnoževanje **pravice intelektualne lastnine**, kot so glasba, filmi, programska oprema in pisne vsebine. To je sprožilo vprašanja o kršitvah avtorskih pravic, piratstvu in pošteni uporabi. Usklajevanje pravic ustvarjalcev vsebin z interesi potrošnikov in javne domene je stalen izziv. Če uporabimo Lockovo filozofijo, je jasno, da oseba pridobi legitimno lastništvo nad nastalim proizvodom, ko združi svoje delo z viri, ki niso v njeni lasti. Če pa prisluhnemo Marxu, potem so lahko nekatera glasba, filmi in programska oprema v javni domeni in brezplačni za vse.

Ker vse več svojega osebnega in poklicnega življenja opravljamo prek spleta, postaja vprašanje digitalne zasebnosti ključnega pomena. Vprašanja o lastništvu, privolitvi in nadzoru podatkov so privedla do razprav o predpisih o zasebnosti in zakonih o varstvu podatkov. Najpogosteje se digitalna zasebnost nanaša na to, kako prosto se lahko osebne vsebine razširjajo v digitalnem svetu. To je danes zelo pomembno etično vprašanje. Eno od ključnih etičnih načel digitalne zasebnosti je koncept informiranega soglasja. Posamezniki morajo imeti pravico vedeti, kateri podatki se o njih zbirajo, kako se bodo uporabljali, in možnost, da se strinjajo s praksami zbiranja podatkov ali se od njih odjavijo. Kadar podjetja ali organizacije ne zagotovijo jasnih informacij ali manipulirajo z uporabniki, da bi dali soglasje, se pojavijo etični pomisleki. Informirano soglasje je bistveno za spoštovanje avtonomije posameznika, zagotavljanje etičnega ravnanja ter varovanje pravic in blaginje posameznikov. Digitalna zasebnost je pomembna tudi za vas. Zavedati se moramo, na kaj pristajamo v digitalnem svetu. Pogosto kliknemo "Strinjam se", da bi dobili igro ali si ogledali film, ne da bi prebrali, s čim se strinjamo. Problem digitalne zasebnosti je povezan z vprašanji **digitalne identitete** in z njo povezanimi pravicami. Kraja spletne identitete, pretvarjanje in digitalne osebnosti lahko zabrišejo meje med lastništvom in zastopanjem. Biti moramo previdni in vedeti, s kom delimo svojo digitalno identiteto. Poskrbite za svojo digitalno identiteto, saj je vaša.

Zagotavljanje dolgoročne dostopnosti in ohranjanje digitalnih sredstev, zlasti v hitro spreminjajočih se tehnoloških okoljih, je še en izziv. Ali je res, da nam je danes resnična fizična identiteta vse manj pomembna, vse pomembnejša pa postaja digitalna identiteta oziroma identiteta z digitalnim svetom?

Pojavljajo se vprašanja o tem, kdo bi moral biti odgovoren za ohranjanje digitalne dediščine. Ta problem se pogosto imenuje digitalno hranjenje. Digitalno hrambo lahko obravnavamo kot filozofski problem, če jo obravnavamo v širšem kontekstu znanja, kulture in ohranjanja človeške dediščine. Postavljajo se filozofska vprašanja o naravi informacij in njihovi časovnosti. Kako opredeliti trajnost in avtentičnost digitalnega znanja v nenehno spreminjajočem se digitalnem okolju? Filozofske razprave raziskujejo, kako digitalno hranjenje prispeva k kontinuiteti kulture in prenosu znanja med generacijami. Kakšna je vloga digitalnih artefaktov pri oblikovanju kolektivnega spomina in identitete? Koliko je naša splošna (resnična) identiteta zdaj povezana z našo digitalno identiteto? Če smo v digitalnem svetu vsi samo globalne digitalne identitete, kako ogrožena je naša lokalna, nacionalna identiteta? Ali izgubimo sami sebe, če pozabimo del svoje resnične, recimo fizične identitete? To je zelo zapleteno filozofsko vprašanje. Ob vsej tej zapletenosti filozofskih problemov si lahko zastavite etično vprašanje: Če je nekaj prosto dostopno na internetu, vendar veste, da gre za digitalno krajo, ali boste za omenjeno vsebino plačali ali tvegali in jo uporabili brezplačno? Zdaj ste v etični dilemi, digitalno-analogni etični dilemi.

Kako nam lahko filozofija pomaga pri razumevanju digitalnega lastništva in digitalne hrambe?

Filozofske študije lastninskih pravic in pojmovanja lastništva so še posebej pomembne v kontekstu digitalnega lastništva. Digitalno premoženje lahko urejajo različne lastninske teorije, od utilitarističnih teorij distribucije do Lockovih konceptov pridobivanja na podlagi dela. Vprašanja, kot je, ali si lahko digitalno vsebino dejansko "lastimo", glede na to, da ni konkurenčna in se zlahka reproducira, je mogoče razjasniti s filozofskim razmišljanjem. Moralne temelje digitalnega lastništva ter ravnovesje med zasebnostjo in varnostjo je mogoče oceniti z uporabo etičnih teorij, kot so utilitarizem, deontologija in etika kreposti. Filozofski premisleki o obstoju, minljivosti in času so izredno pomembni za področje digitalne hrambe. Obstajajo pomisleki glede narave njihove informativne vsebine, njihove trajnosti v času in ontologije digitalnih predmetov. Na naše razumevanje tega, kako digitalni objekti trajajo ali se spreminjajo, vplivajo filozofske razprave o identiteti in trajnosti ter metafizika informacij. Na razprave o digitalni hrambi vplivajo tudi etična vprašanja. Deontološka stališča lahko poudarjajo obveznosti do prihodnjih generacij ali proizvajalcev digitalnih del, utilitaristične študije pa lahko ocenjujejo splošno družbeno korist, ki jo prinaša ohranjanje nekaterih digitalnih vsebin. Na pomen ohranjanja digitalnih artefaktov kot primerov človeške iznajdljivosti in kulturne dediščine lahko opozorijo tudi eksistencialistični filozofi. Filozofija tako zagotavlja močan konceptualni okvir za razumevanje zapletenih problemov lastništva in ohranjanja digitalnih vsebin. S pomočjo temeljnih filozofskih vprašanj se lahko naučimo več o naravi digitalnih sredstev, pravicah in obveznostih, povezanih z njimi, ter moralnih načelih, ki urejajo njihovo upravljanje za prihodnje generacije.

Jaz in identiteta

Kaj je jaz? Kaj je identiteta?

Vprašanja o jazu in identiteti že tisočletja navdušujejo mislece, filozofe in znanstvenike ter so temelj razprav o tem, kaj pomeni obstajati, zavedati se in biti človek. V tem poglavju si bomo ogledali, kaj sta jaz in identiteta, kako lahko človek spozna samega sebe ter kako sta jaz in identiteta povezana s spletno okolico.

Pojem "jaz" je zapleten in so ga raziskovale različne discipline, kot so filozofija, psihologija, nevroznanost in celo teologija. V svojem bistvu se pojem "jaz" nanaša na posameznikovo zavest, zavedanje in izkustveno dožemanje lastnega bitja, znanja in vrednot. Filozofi že dolgo razmišljajo o tem, ali je jaz statičen ali se nenehno spreminja. Ali je "jaz", ki ga prepoznamo danes, enak tistemu, ki smo ga prepoznali včeraj? Ali pa je v nenehnem gibanju, ki ga oblikujejo naše izkušnje, čustva in neizprosni tek časa?

Z jazom je povezan pojem identitete. Medtem ko se jaz ukvarja z vprašanji zavesti in zaznavanja, identiteta zadeva oznake, vloge in lastnosti, ki si jih pripisujemo in nam jih pripisuje družba. Te se lahko nanašajo na raso, spol, kulturo, poklic ali nešteto drugih opisov. Tako se lahko identificiramo kot Afroameričan, Nemec, zdravnik, ženska, mati, musliman in tako naprej. Danes lahko rečemo, da imajo ljudje različne identitete, ki so med seboj povezane. Koherenten diskurz je diskurz, ki omogoča združevanje različnih identitet, po mnenju Umuta Oezkirimljija (2000, 230–233) pa je z njim mogoče tlakovati tudi pot k razumevanju na novo opredeljene identitete, ki zahteva različne konstrukcije identitet. Te se oblikujejo v medsebojnih srečanjih in komunikaciji ter se oblikujejo v specifičnih zgodovinskih razmerah. Ljudje konstruirajo določene identitete tekom svojega življenja, določene vrste identitet pa se lahko z leti spreminjajo (npr. nevernik postane vernik, šolar postane zaposlen itd.).

Filozofsko gledano je identiteta področje, kjer se osebna pripoved križa s kolektivnim diskurzom. Tu se križata tudi identiteta in jaz. Filozof John Locke je na primer postuliral "spominsko teorijo" identitete, in s tem nakazoval, da osebna identiteta temelji na kontinuiteti zavesti, medtem ko je David Hume menil, da je identiteta skupek izkušenj brez osnovnega jaza.

Izziv razumevanja sebe in svoje identitete

Ljudje se že v mladosti začnejo spraševati o svojem izvoru. Filozofska vprašanja, kot so "Kdo sem?" in "Od kod prihajam?", postanejo še bolj aktualna v obdobju odraščanja. Mladi (in tudi nekateri starejši) danes zelo težko odgovorijo na zastavljena vprašanja. Družbena omrežja narekujejo trende, ki so minljivi in hitro sprejeti, kar povzroča veliko zmedo pri opredeljevanju.

Drugi izziv je povezan s človekovo potrebo po sprejetosti, ki je bila za ljudi skozi evolucijo sredstvo za preživetje. Ljudje pogosto posnemajo druge in se oddaljujejo od svoje edinstvene in temeljne identitete, ker se bojijo, da jih družba, ki ji želijo pripadati, ne bo sprejela takšnih, kakršni so. Pri tem pogosto potlačijo svoj resnični jaz, lahko se celo zamaskirajo in se bojijo povedati stvari, ki so jim všeč. Mladi pogosto zanikajo, da poslušajo določeno glasbo ali se oblačijo tako, kot je trenutno moderno, čeprav jim ta slog ne ustreza ali jim v resnici ni všeč.

Slednje skupaj z občutkom, da niso dovolj dobri takšni, kakršni so, mlade vodi v obup in tako imenovano krizo identitete, kar vodi v veliko zmedenost, depresijo in nenehno iskanje višjega življenjskega smisla. Mladi pogosto ne morejo sprejeti pomembnih življenjskih odločitev ali pa so pod velikim pritiskom, da jih morajo sprejeti. Pogosto niti ne vedo, kaj si želijo zase, kar je na neki način tudi posledica sodobnega sveta, ki mladim prek virtualnih oglasov in rešitev narekuje, kaj je dobro zanje in kaj potrebujejo, da bodo srečni in izpolnjeni.

Kako lahko s pomočjo filozofskih pristopov spoznamo sami sebe?

Filozofija ponuja različna orodja, ki nam pomagajo pri spoznavanju samega sebe, pomagajo pa nam lahko tudi pristopi iz drugih disciplin. Najprej se lahko za nekaj časa umaknemo v samoto in se prepustimo tišini. Šele ko se naučimo biti sami s seboj, si prisluhniti ter poimenovati svoje želje in občutke, lahko spoznamo sebe. Pri tem nam lahko pomagajo različni vprašalniki. Na vprašanja o tem, kdo smo in kaj si želimo, moramo odgovarjati iskreno. Naši odgovori ne smejo biti videti, kakor da skušamo ustreči drugim.

Pri tem si lahko zastavimo naslednja vprašanja:

- Kdo sem?
- Kaj imam rad?
- V čem sem dober?
- Kakšne talente imam?
- Kaj želim početi?
- Katere so moje najpomembnejše vrednote?

Pomembno je tudi, da preizkusimo čim več stvari. Sodelujemo lahko v različnih razpravah in se usposabljammo za oblikovanje lastnih mnenj na podlagi tega, kdo smo in za kaj se zavzemamo. Poskrbeti moramo tudi za to, da znamo svoja mnenja utemeljiti.

Jaz in identiteta v spletnem okolju

V naši medsebojno povezani digitalni dobi je spletno okolje postalo neločljiv sestavni del sodobnega obstoja in ponuja nove razsežnosti starih filozofskih pojmov o sebi in identiteti. Od virtualnih identitet do avatarjev je spletni prostor edinstvena platforma, kjer je tradicionalno razumevanje jaza izzvano in razširjeno.

Spletno okolje omogoča ustvarjanje **virtualnih identitet**, kjer lahko posamezniki predstavijo različice sebe, ki so lahko bodisi podaljšek njihovih identitet izven spleta bodisi nekaj povsem drugega. Virtualna identiteta ponuja priložnost za oblikovanje digitalne osebnosti, ki ustreza posameznikovim željam, fantazijam ali željeni javni podobi. Ta digitalna samopredstavitvev je lahko bolj uglajena, bolj pustolovska ali celo bolj pristna od tiste, ki jo posameznik prikazuje v vsakodnevnih interakcijah izven spleta.

Avatarji, zlasti v igrah ali virtualnih svetovih, temu diskurzu dodajo še eno plast. Avatar služi kot digitalno utelešenje, upodobitev v virtualnem svetu, ki ima lahko lastno osebnost, videz in zgodbo. Za mnoge postanejo avatarji globoko osebne razširitve njih samih. Ponujajo prostor za raziskovanje različnih spolov, vrst, sposobnosti in vlog, ki jih v fizičnem svetu morda ni mogoče doseči ali pa je njihovo raziskovanje zahtevno.

Spletno okolje olajšuje tudi upravljanje **več identitet**. Oseba lahko na različnih platformah vzdržuje različne osebnosti: strokovnjak na LinkedInu, fotograf na Instagramu, politični komentator na Twitterju in igralec iger na Twitchu. Vsaka od teh identitet je lahko različna in ustreza različnim vidikom posameznikovega življenja, vendar vse skupaj harmonično sobivajo v digitalni sferi. Ta raznolikost posameznikom omogoča, da se gibljejo v raznolikih okoljih in svojo identiteto prilagajajo posebnim normam in pričakovanjem vsake platforme.

Čeprav je prožnost spletne samopredstavitve spodbudna, pa ni brez zapletov. Razlika med spletnim jazom in jazom zunaj spleta lahko včasih postane nejasna, kar vodi v eksistencialne dileme. Poleg tega je lahko pritisk za vzdrževanje popolne spletne podobe psihično naporen. Obstaja tudi nevarnost, da bi se virtualna identiteta uporabila, manipulirala ali zlorabila, kar povzroča skrbi glede zasebnosti in digitalne varnosti.

S filozofskega vidika nas spletno okolje spodbuja k ponovnemu razmisleku o mejah resničnosti. Če virtualne interakcije in izkušnje vodijo do pristnih čustev, spoznanj in osebne rasti, ali jih lahko štejemo za manj "resnične" kot izkušnje zunaj spleta? Ker se naša digitalna in fizična resničnost prepletata, postajajo meje, ki razmejujejo jaz in identiteto na teh ravneh, vse bolj prepustne.

Spletno okolje služi kot ogledalo, v katerem se odražajo tako priložnosti kot izzivi sodobnega časa. Vabi nas, da se soočimo s pojmi sebstva in identitete ter jih ponovno opredelimo, in ponuja prostor, kjer se preteklo in prihodnje nemoteno združujeta. Ko krmarimo po tej digitalni dobi, nismo le udeleženci, temveč tudi arhitekti, ki nenehno oblikujejo, izpopolnjujejo in na novo opredeljujejo večdimenzionalno tapiserijo človeške identitete.

Svoboda

Svoboda izražanja in delovanja

Obstaja veliko definicij svobode in mnogi filozofi so se spraševali, ali obstaja nekaj takega kot svobodna volja. Thomas Hobbes je menil, da je svoboda izražena v tem, da ni nobene zunanje ovire, ki bi subjektu preprečevala, da stori, kar želi storiti. David Hume pa je menil, da je svobodna volja preprosto moč delovanja ali nedelovanja. Vsi se strinjajo, da je svobodna volja človekova edinstvena sposobnost, ki mu omogoča, da nadzoruje svoja dejanja. Svobodo lahko razdelimo na dva pojma, in sicer na svobodo volje na eni strani in svobodo delovanja na drugi. Svoboda volje je pred svobodo delovanja in je nujen pogoj za svobodno delovanje. Dejanja vključujejo določene posledice, svobodno ravnanje pa vključuje tudi odgovornost. V skladu s prevladujočim pogledom na razmerje med svobodno voljo in moralno odgovornostjo velja, da v kolikor subjekt nima svobodne volje, potem ta subjekt ni moralno odgovoren za svoja dejanja. Ne moremo biti odgovorni za dejanje, za katerega se nismo odločili, da ga bomo storili. Na drugi strani John Stuart Mill in številni drugi filozofi menijo, da se svoboda konča, ko krši interese drugih ljudi. Prepričan je, da je svoboda izražanja pravica skupnosti in ne le naša osebna pravica. Neomejena svoboda brez posledic ne obstaja, saj lahko naša svoboda škoduje drugim. Nekateri filozofi so menili, da svobodna volja ne obstaja, v smislu, da ima vsako dejanje vrsto razlogov, ki vodijo do tega pojava. V tem primeru bi človekovo svobodo lahko našli v iskanju razlogov in želja, ki stojijo za našimi dejanji, in v iskanju manjše determiniranosti. Obstaja tudi svoboda izražanja, ki je temeljna pravica vsakega človeka, vendar je po vsem svetu pogosto kršena. Kdaj je potrebno potegniti črto med svobodo izražanja in sovražnim govorom? Ali bi morali vedno zagovarjati svobodo izražanja ali pa bi morali omejiti načine komuniciranja na internetu? V nadaljevanju bomo spoznali več o tem problemu.

Problem svobode v sodobni družbi (internet in svoboda izražanja)

Splošna deklaracija o človekovih pravicah poudarja, da ima vsakdo pravico do svobode mnenja in izražanja ter da ta pravica vključuje svobodo imeti mnenje brez vmešavanja ter svobodo iskanja, sprejemanja in širjenja informacij in idej na kakršenkoli način in ne glede na meje (Roksandić Vilička in Mamić 2018, 331).

Svoboda izražanja je temeljna človekova pravica in je ne smemo nikoli kršiti, če želimo demokratično družbo. Vendar je težava še vedno ista, in sicer opredelitev svobode, človekovih pravic in meje med uporabo in zlorabo naše svobode. Internet danes uporabnikom omogoča, da svoje misli delijo z velikim številom drugih uporabnikov, in lahko ustvari varen prostor za uresničevanje svobode. Prav svoboda izražanja, ki jo zagotavlja internet, ter možnost izražanja misli, stališč, idej, nazorov in prepričanj ne glede na meje, v realnem času in brez prostorskih

omejitev, vodi do zlorabe z resnimi posledicami (Roksandić Vilička in Mamić 2018, 353). Vprašanje je, kaj storiti s sovražnim govorom na spletu in nekaterimi drugimi dejavnostmi, ki spodbujajo in promovirajo nemoralna dejanja, saj mora demokratična družba braniti našo pravico do izražanja misli in tudi varovati našo spletno identiteto, ki je lahko tako eksplicitna, kot želimo. Zato se moramo vprašati o ravnovesju med neomejeno svobodo medijev in morebitno škodo, ki izhaja iz te neomejene svobode, ali z drugimi besedami, o Popperjevem "paradoksu strpnosti": ali naj toleriramo, česar ne bi smeli tolerirati? (Turčilo 2014, 4). Druga težava sodobne družbe v zvezi s svobodo je nenehna manipulativna praksa, ki jo je mogoče najti na spletu in prek sodobnih nadzornih sistemov (nadzor naših želja prek "piškotkov" in prodaja naših osebnih podatkov za kanček digitalnega dopaminskega navala).

Kako nam lahko filozofija pomaga pri reševanju sodobnih problemov svobode?

Pri reševanju na etičnem področju nekoliko nerešljivih spletnih problemov - kot so pornografija, pedofilija, nepreverjene informacije, vulgarnost in sovražni govor - imajo teoretiki dve skrajni stališči. Prvo temelji na dejstvu, da sta cenzura in nadzor nad vsebinami na spletu nujna, drugo stališče pa na dejstvu, da živimo v demokraciji in je uvedba omejitev radikalen ukrep (Ružič 2008, 110). Obstaja določen mehanizem, s katerim se spletna skupnost sama uravnava, vendar je internet lahko resnično nevaren prostor, v katerem lahko nekdo zlorabi svojo svobodo in škoduje drugim ljudem še huje kot v "resničnem življenju". Naša svoboda mora imeti neko mejo, in to je svoboda drugih in njihovih misli, interesov in želja. Po drugi strani pa je internet postal svet napačnih informacij in področje, na katerem smo žrtve nenehne manipulacije. Postajamo žrtve potrošništva, saj nas bombardirajo s stvarmi, ki si jih želimo, a jih ne potrebujemo, vsak naš korak pa je zaznamovan s "piškotki" spletnih strani. Če razmišljamo kot Spinoza ali številni drugi filozofi in si podrobneje ogledamo pogoje naše svobode, lahko ugotovimo, da nas nenehno določajo velika podjetja ali nekateri *influencerji*, ki si želijo pozornosti in manipulirajo z našimi dejanji. Svobodni smo lahko le, če vemo, kdaj nismo.

Odgovornost in anonimnost

Biti anonimen ali biti odgovoren

Biti anonimen pomeni, da je naša identiteta skrivnostna in neznana. Lahko pomeni, da nekaj naredimo ali o tem govorimo, ne da bi razkrili, kdo smo. Posamezniku s skrito identiteto manjka odgovornosti. Odgovornost pomeni, da prevzamemo posledice svojih dejanj in stojimo za tistim, kar naredimo. Po eni strani lahko anonimnost nudi obliko varnosti, po drugi strani pa lahko zavrača oblike odgovornosti. Beseda "odgovornost" je presenetljivo sodobna¹. V vseh sodobnih evropskih jezikih se je "odgovornost" uveljavila šele proti koncu 18. stoletja. Zanimiv je tudi izvor te besede. Prvotna filozofska raba besede "odgovornost" je bila politična. To se je odražalo v izvoru besede. Beseda se je uporabljala za oblast, ki je odgovorna do ljudi.

Vprašanje glede povezave med anonimnostjo in odgovornostjo je usmerjeno na dejanja, ki jih ljudje delajo anonimno in jih sicer verjetno ne bi (zlasti na internetu). Dilema anonimnosti - kaj bom storil, če mojih dejanj ni mogoče povezati z mano - je danes dostopna večjemu številu ljudi, njeni učinki pa se lažje širijo (Jordan 2019, 4). Anonimnost se pogosto napačno razume kot oblika zasebnosti ali obratno, vendar sta pojma zelo različna in imata različno moralno podlago. Za pojasnitev nasprotja: anonimnost vključuje željo po skrivanju identitete storilca dejanj, ki imajo lahko škodljive javne posledice, medtem ko je zasebnost zgolj zahteva, da se javnost ne vmešava v posameznikove misli ali dejanja, ki nimajo nobenih konkretnih javnih posledic ali pomena (Lucas 2013, 111). Drugače je, če so naši osebni podatki zaščiteni ali neznani, in naša dejanja so lahko glede na to razliko bistveno drugačna.

Koncept moralne megle in anonimnih prestopkov v sodobni družbi

Videli smo že, kako je mogoče zlorabiti svobodo posameznika in škodovati drugim, zdaj pa bomo videli, kako lahko anonimne okoliščine prispevajo k razvoju odklonilnejšega vedenja in kaj vse lahko normalen človek počne z dovoljenjem ali brez odgovornosti. To ne pomeni nujno, da anonimnost povzroča problematično vedenje posameznikov, temveč da jih postavlja v drugačne okoliščine, ki vplivajo na njihovo zaznavanje in moralno naravnost ter vodijo v drugačno odločanje. Te okoliščine si lahko predstavljamo kot moralno meglo, ki se pojavi, kadar nam ni treba prevzeti odgovornosti za svoja dejanja ali pa je naša identiteta neznana. Koncept je bil predstavljen v knjigi *Evil Online* avtorjev Deana Cockinga in Jeroena Van den Hovena (2018) in opisuje splošno težavo našega vrednotenja, kako je naše razumevanje vrednot omejeno, izkrivljeno ali povsem zabrisano. Gre za situacijo, v kateri je težko ugotoviti, kaj je prav in kaj narobe. Avtorja sta trdila, da se lahko sicer moralno kompetentni ljudje na spletu obnašajo grozljivo, ker se njihove zmožnosti zaznavanja vrednot in razvrednotenja (še bolj) zameglijo (Cocking in Van den Hoven 2022, 69). Koncept lahko pojasni, kako ljudje ravna, ko je vse dovoljeno, in ga je mogoče povezati s stanfordskim zaporniškim eksperimentom, kjer so ljudje sprejeli vlogo paznikov in postali izjemno nasilni do drugih - zapornikov, ki bi lahko sami bili pazniki.

¹Več o tem na: <https://iep.utm.edu/responsi/>

Izveden je bil še en podoben eksperiment, v katerem lahko raziskujemo anonimno krutost, ki jo imajo ljudje v sebi. To je Milgramov poskus, v katerem so ljudje ubogali ukaz, ki jim ga ni bilo treba izpolniti, in sicer da so ljudem povzročili električni šok (do 450 voltov, čeprav kriki niso bili resnični). Ljudje, ki so utrpeli travmo, so sčasoma umolkneli in se pretvarjali, da so umrli. Poznamo tudi umetniško predstavo Marca Evaristtija z naslovom Helena iz leta 2000 v muzeju Trapholt, ki je prikazovala podobno situacijo krutosti, usmerjene proti živalim. Predstava je vključevala sobo z desetimi mešalniki, v katerih so bile zlate ribice. Ribice so bile izpostavljene vsakemu obiskovalcu razstave, ki se je odločil vklopiti mešalnik in jih ubiti. Vsi ti poskusi odpirajo razpravo o tem, kako so okoliščine (odgovornost) pogoj za moralno delovanje in kako smo lahko boljši ljudje, če nenehno preudarjamo svoja dejanja in se opiramo na določene filozofske moralne teorije in imperitive, ki so bili iznajdeni veliko pred internetom.

Kako nam lahko filozofija pomaga pri spopadanju z moralno meglo?

Lee Rainie in drugi znanstveniki iz raziskovalnega centra Pew² so prišli do zaključka, da velika večina (59 %) udeležencev meni, da bi morali imeti ljudje možnost popolnoma anonimne uporabe interneta, 86 % uporabnikov interneta pa je poskušalo biti anonimnih na spletu in je naredilo vsaj en korak, da bi prikrito svoje vedenje ali se izognilo sledenju. Zakaj ljudje želijo prikriti svoje vedenje in imajo raje megleno resničnost? Nekaj odgovorov bomo skušali najti tako, da se bomo dotaknili dveh moralnih teorij ali imperativov dveh znanih filozofov za spopadanje s sodobno moralno meglo, ki nam jo vsem nudi anonimnost. Prva je koncept Davida Huma, ki pravi, da je treba "stopiti v čevlje drugega", da bi videli, kako je biti on in čutiti, kar čutijo drugi. Tovrstna mehanična empatija je lahko dobro vodilo ljudem, da moralno preučijo svoje vedenje na spletu, zlasti če nekoga ustrahujejo ali vdirajo v njegov račun in še posebej, če spodbujajo sovražni govor. V kolikor bi bili užaljeni, žalostni ali nezadovoljni, če bi nekdo storil popolnoma enako stvar, potem tega ne smemo storiti, čeprav ne poznamo posledic in je naša identiteta popolnoma neznana. Drugi je kategorični imperativ, ki ga je prvi predstavil Immanuel Kant in je lahko zelo uporaben moralni kompas pri spletnem vedenju. Predstavljajmo si svet, v katerem bi naše (ali tuje) spletno ravnanje postalo univerzalni zakon in bi vsi drug drugemu počeli popolnoma enake stvari. Ali bi bil ta svet dober? Verjetno ne, ker bi veliko ljudi trpelo. Kant meni, da bi morali vedno ravnati tako, da bi naše ravnanje lahko postalo univerzalni zakon in bi bila naša skupnost boljša za vse, ne le za nas.

Čeprav je anonimnost lahko idealno orodje za prestopnike, da storijo nekaj, kar ni moralno sprejemljivo, je anonimnost lahko zelo koristna in ni tako črno-bela. Lastnosti anonimnosti, vključno z minimalno odgovornostjo, razbremenitvijo in deindividuacijo, lahko spodbujajo robusten politični govor, zagotavljajo varnost pred povračilnimi ukrepi, omogočajo svobodno

² Več o tem na: https://www.academia.edu/9994676/Anonymity_Privacy_and_Security_Online

izražanje in ustvarjajo močan občutek skupinske identitete (Bodle 2013, 30). Anonimnost lahko zagotovi tudi prostor za razkritje kriminalnih dejanj ali pa je orožje pri spopadanju z nekaterimi oblikami zatiralskih režimov. Ni pomembno, kako to počnemo, pomembno je, kaj počnemo in zakaj to počnemo. Filozofija bo vedno ostala dobro orodje, ki nam bo pomagalo najti pot v meglenem digitalnem svetu.

DRUGI DEL

Filozofske metode

Argument in argumentacija

Kaj je argument in kaj argumentacija?

Kritično mišljenje je širok pojem, ki se nanaša na dejavnosti, povezane s procesi razmišljanja, kot so spraševanje, raziskovanje, sklepanje, zagovarjanje, utemeljevanje, izražanje, prepričevanje, razpravljanje, analiziranje, preizkušanje, napovedovanje, načrtovanje, odločanje itd. Kritično mišljenje je mišljenje, ki ga ustrezno vodijo (dobri) razlogi in ne npr. želje, predsodki, strahovi, posebnosti itd. Kritično mišljenje lahko razlikujemo od nekritičnega mišljenja. Takšno je pogosto naše vsakdanje razmišljanje, katerega nekateri vidiki so pogosto neracionalni in nelogični, podvrženi napakam in izkrivljanjem ali pa so preprosto neskladni. Za kritično mišljenje pa je značilno, da temelji na merilih, ki zagotavljajo njegovo jasnost, natančnost in razumnost (v smislu argumentov, opredelitev, razlag). Tako si prizadevamo zavestno uravnavati svoje mišljenje in ga reflektirati, da bi se zavedali (skritih) predpostavk, morebitnih zmot ipd. in se v luči teh vidikov izboljšali. Eden od načinov je, da se najprej osredotočimo na osnove dobre argumentacije. Poiskati moramo dobre razloge za svoje trditve ali ustrezno odgovoriti na vprašanje, zakaj imamo določeno stališče ali zakaj tako razmišljamo.

Argument je struktura, v kateri je določena trditev razumno podprta z razlogi za njeno sprejetje. V argumentu razlogi utemeljujejo (tj. podpirajo, upravičujejo, dokazujejo, prikazujejo) zaključek, ta podpora pa racionalno osebo prepriča, da zaključek sprejme. Vzemimo preprost primer argumenta. Vsi ljudje so umrljivi. Sokrat je človek. Zato je Sokrat umrljiv. Da bi prišli do oblike in razumevanja argumenta, lahko začnemo z odgovori na naslednja vprašanja. Katere so predpostavke (in katere so predpostavke argumenta), ki naj bi podpirale postavljeni zaključek? Kakšen je končni zaključek argumenta oziroma kaj je tisto, kar nam nekdo v argumentu skuša zatrdati ali nas prepričati? Kateri sklepi so uporabljeni v argumentu in kako ti vodijo od predpostavk do zaključka? *Argumentacija* je sestavljena iz oblikovanja argumentov, zlaganja in povezovanja argumentov ter oblikovanja protiargumentov. Argumentacija je torej proces oblikovanja, predstavljanja in vrednotenja argumentov na logičen in prepričljiv način. Vključuje utemeljevanje, analizo dokazov, prepoznavanje logičnih napak in retorična orodja ter omogoča sistematično in produktivno izmenjavo idej in argumentirano razpravo. Dokazi se uporabljajo za prikaz verodostojnosti in ustreznosti argumenta. Vpleteni udeleženci lahko predstavijo svoje argumente, protiargumente in dokaze v podporo svojim stališčem ter hkrati naslovijo morebitne ugovore in izzive. Cilj je spodbujati intelektualno rast, odprto miselnost in omogočiti konstruktiven dialog s spodbujanjem argumentiranega in z dokazi podprtega razpravljanja.

Izziv lažnih dilem in binarnih argumentov

V digitalnem svetu se pogosto srečujemo s prisotnostjo lažnih dihotomij ali binarnih argumentov. Lažna dilema, znana tudi kot lažna dihotomija ali lažna izbira, je logična zmeta, ki se pojavi, ko nekdo predstavi omejen nabor možnosti ali alternativ kot edine možnosti, pri čemer spregleda ali izključi druge izvedljive možnosti. Navadno zmotno nakazuje, da obstajata le dve medsebojno izključujoči se možnosti, čeprav v resnici lahko obstajajo še dodatne utemeljene možnosti (kot v primeru razprave o učinkovitosti in smiselnosti cepljenja proti Covidu-19). Pogosto se uporablja kot taktika prepričevanja za manipuliranje ali poenostavljanje zapletenih vprašanj, omejevanje kritičnega razmišljanja in prisili posameznike, da sprejmejo eno možnost na račun druge. Prikazovanje možnosti kot skrajnih ali polarnih nasprotij je razširjen pojav v digitalnem svetu, saj je ljudi enostavno razdeliti po načelu za in proti. Starodavni primer, ki dobro prikazuje nevarnosti lažnih dilem, je zgodba o Salomonovi sodbi. V tej zgodbi sta dve ženski prišli pred kralja Salomona z otrokom, da bi rešili spor o tem, katera je njegova prava mati; vsaka od njiju je trdila, da je mati. Salomon je predlagal, da otroka z mečem razdelita na pol. Dilema je bila torej, da bodisi rešita zadevo sami bodisi bo otrok prerezan na pol. Ena od žensk je dilemo sprejela, in čeprav rešitev spora ni bila verjetna, je sprejela, da se otrok prereže na pol. Druga je dilemo zavrnila in prosila, naj bo otrok rešen za vsako ceno. Salomon je nato dobrohotno žensko razglasil za pravo mater in ji izročil otroka, saj je modro ugotovil, da je ona prava mati. Drugi, bolj aktualni primeri, povezani z digitalnim svetom, so razprave o podnebnih spremembah, razprave o pravicah živali in razprave o moralni upravičenosti splava. V prvem omenjenem primeru ena stran trdi, da je človekova dejavnost edini vzrok za podnebne spremembe, in poudarja pomen zmanjšanja emisij ogljika in prehoda na obnovljive energetske vire. Druga stran trdi, da so podnebne spremembe naravni pojav, in zanika človeški prispevek ter trdi, da ukrepanje ni potrebno. Pogosto se spregledajo drugi vidiki (npr. tako človekova dejavnost kot naravni dejavniki prispevajo k podnebnim spremembam in morda obstajajo še drugi tehtni razlogi za spremembo načina življenja in našega odnosa do naravnega okolja).

Kako nam lahko resnica in znanje pomagata pri reševanju lažnih dilem in binarnih argumentov?

Kritično mišljenje nam lahko pomaga pri odkrivanju lažnih dilem, zlasti tako, da se osredotočimo na predpostavke v argumentih ali narativah, s katerimi se srečujemo v digitalnem svetu. Ugotovitev napačne dileme vključuje prepoznavanje prisotnosti omejenega števila možnosti, ki so predstavljene kot edine izvedljive možnosti, medtem ko se druge izvedljive alternative zanemarjajo ali zavračajo. Pogost pokazatelj, da gre morda za lažno dilemo, je takrat, ko sta v sicer zapleteni situaciji na voljo le dve možnosti, ki sta pogosto predstavljeni kot nasprotji ali skrajnosti (izrazi, kot so "ali/ali", "črno ali belo", "z nami ali proti nam"). Pogosto sta prisotna tudi pretirano poenostavljanje in pomanjkanje postopnosti. Lažne dileme pogosto spregledajo možnost stopenj med predstavljenimi možnostmi. Prikazujejo ostro nasprotje,

ne da bi upoštevale možnost vmesnih stališč ali različnih stopenj vpletenosti (npr. preprosta trditev, da je moralno (ne)dopustno uživati meso, lahko dopušča bolj uravnoteženo formulacijo, kot v primeru, da bi lahko zmanjšali uživanje mesa do sprejemljive mere in bi to imelo številne zaželene posledice). Lažne dileme pogosto vsebujejo čustveni jezik. Možnosti, ki so predstavljene v lažni dilemi, morda nimajo zadostne utemeljitve ali dokazov, ki bi podpirali njihovo izključnost. Bolj se zanašajo na retoriko ali prepričevanje kot na logično sklepanje in trdne dokaze, poudarek na kritičnem mišljenju pa nam pomaga vse to odkriti.

Zdrava pamet

Kaj je zdrava pamet?

Zdrava pamet se nanaša na osnovno, praktično védenje, ki je splošno razširjeno med ljudmi v družbi. Pogosto opisuje sposobnosti sprejemanja razumnih presoj in odločitev na podlagi izkušenj in opazovanja.

Na področju filozofije je škotski filozof Thomas Reid (1710–1796) znan po svojem delu o zdravi pameti. V njegovi filozofiji se zdrava pamet nanaša na prirojeno sposobnost človeškega uma, da dojema in razume nekatere osnovne resnice o svetu, kot so obstoj zunanjega sveta, obstoj drugih umov in zanesljivost naših čutil.

Reid je trdil, da ta prepričanja ne temeljijo na empiričnem opazovanju ali utemeljevanju, temveč so "prva načela", ki so neposredno in samoumevno resnična. Menil je, da so ta načela nujna, da se lahko ukvarjamo s svetom in osmislimo svoje izkušnje.

Reidove zamisli o zdravi pameti so vplivale na razvoj filozofije škotskega razsvetljenstva, o njegovem delu pa filozofi razpravljajo in razglabljajo še danes.

Katere so nekatere res neumne ideje?

Ne sledite vsem trendom.

Na spletu lahko zdravo pamet zlahka zmanipuliramo ali spodkopljemo z napačnimi informacijami, propagando in pristranskimi viri informacij. Poleg tega lahko algoritmi družbenih medijev ustvarijo "filtrirne mehurčke", v katerih ljudje vidijo in se ukvarjajo le z vsebinami, ki utrjujejo njihova obstoječa prepričanja, kar otežuje prepoznavanje in ukvarjanje z novimi idejami in perspektivami, ki lahko izpodbijajo predpostavke zdrave pameti.

Ali ste že slišali za Darwinove nagrade?

Darwinove nagrade so "častno priznanje", ki na humoren način nagraduje posameznike, ki so prispevali k izboljšanju človeškega genskega sklada tako, da so se iz njega po naključju odstranili s svojimi nespametnimi ali nepremišljenimi dejanji. Koncept Darwinovih nagrad je nastal v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in je od takrat postal priljubljen kot spletni mem in neformalno priznanje.

Nagrade so poimenovane po Charlesu Darwinu, priznanem biologu, znanem po svoji teoriji evolucije. Ideja Darwinovih nagrad je, da posamezniki, ki storijo posebno nespametna, nevarna

ali nepremišljena dejanja, ki vodijo v njihov propad, po pomoti odstranijo svoje gene iz bazena potencialnih prihodnjih generacij. Tipičen primer prejemnika Darwinove nagrade bi bil človek, ki preizkuša neprebojni jopič in ugotovi, da ta v resnici ni neprebojen.

Pomembno je poudariti, da so Darwinove nagrade namenjene humorju in jih ne smemo jemati kot resen znanstveni ali etični koncept. Zgodbe, povezane z Darwinovimi nagradami, pogosto vključujejo nenavadne ali ekstremne pripetljaje in služijo kot svarilne zgodbe o pomenu osebne varnosti, ocene tveganja in zdrave pameti..

Čeprav so izpodbijanja zdrave pameti vedno obstajala, je razmah viralnih trendov v primerih zapostavljanja zdrave pameti predstavljal veliko več dejanske nevarnosti.

Izziv Tide Pod: Leta 2018 se je na družbenih omrežjih, zlasti na YouTubeu, Instagramu in Twitterju, pojavil nevaren trend, v katerem so se ljudje snemali, kako jedo kapsule pralnega praška Tide Pods. To je seveda v nasprotju z zdravo pametjo, saj so ti izdelki strupeni in niso namenjeni prehranjevanju. Trend je povzročil številne hospitalizacije in celo smrtne primere, zaradi česar so zdravstveni uradniki in podjetje Procter & Gamble, ki proizvaja kapsule Tide Pods, poslali opozorila.

Izziv Bird Box: Izziv, ki ga je navdihnil Netflixov film "Bird Box", se je v začetku leta 2019 uveljavil predvsem na različnih platformah družbenih medijev, vključno z YouTubeom, Instagramom in TikTocom. Udeleženci so si zavezali oči in poskušali opraviti različne naloge, kot so orientacija po okolici ali fizične aktivnosti. Ta trend je zaradi omejevanja vida in možnosti nesreč predstavljal veliko tveganje.

Ognjeni izziv: Ognjeni izziv se je pojavil okoli leta 2014 in se razširil po več platformah družbenih medijev, vključno z YouTubeom, Vineom (ki se je od takrat ukinil) in Facebookom. Ta trend je vključeval posameznike, ki so se namerno zažgali, običajno tako, da so svoje telo polili z vnetljivimi snovmi in ga nato vžgali. Cilj je bil posneti dejanje in videoposnetek deliti na spletu, kar je pomenilo resno tveganje za opekline in druge poškodbe.

Izziv razbijanja lobanje: Ta nevarni izziv, ki je na začetku leta 2020 nastal na platformah družbenih medijev, predvsem na TikToku in se hitro razširil na druge platforme, vključno z Instagramom in YouTubeom, je vključeval tri udeležence, ki so stali drug ob drugem. Dve osebi na straneh sta srednjo osebo prelisičili, da je skočila, nato pa ji hkrati spodnesli noge izpod telesa, zaradi česar je padla nazaj in se morebiti resno poškodovala.

Kako lahko z uporabo zdrave pameti preprečimo smrt ali resne poškodbe?

Zdi se, da je razlaga precej odveč ... Gre za zdravo pamet.

Ne jej detergenta, ne zastrupi se s hrano in ne umri ...

Če ubesediti točneje:

Zdrava pamet je lahko koristno izhodišče za razmislek in sprejemanje odločitev, vendar je pomembno, da se zavedamo njenih omejitev in pristranskosti ter ohranimo občutek kritične odprtosti. Če se zavedamo možnosti napačnih informacij in pristranskih virov informacij, lahko poiščemo dodatne poglede in informacije, ki bodo podlaga za naše presoje in odločitve. Poleg tega nam priznavanje vrednosti različnih pogledov in izkušenj lahko pomaga izzivati in razširiti naše zdravorazumske predpostavke, kar vodi k bolj raznovrstnemu in ozaveščenemu sprejemanju odločitev. Končno nam lahko kombinacija zdrave pameti in kritičnega mišljenja pomaga pri krmarjenju po zapletenem spletnem svetu ter pri sprejemanju pravih presoj in odločitev, ki temeljijo na dokazih in razumu. Čeprav zdrava pamet včasih ni dovolj, je ni dobro pustiti povsem ob strani. Če se vprašamo: *"Ali je to v nasprotju z zdravo pametjo?"* in če je odgovor *"Da"*. - poskrbimo, da bomo imeli res trdne razloge za nasprotovanje temu in morda tudi nekakšno strategijo obvladovanja tveganj.

Definicija

Kaj je definicija in kako oblikovati (dobro) definicijo?

V času, ki ga preživimo v izobraževanju, se seznanimo z vrsto definicij. Te opredelitve segajo od kemije in biologije do informatike in geografije ter vsega vmes. Toda ali smo se kdaj vprašali, kaj definicija v resnici je? Kakšen je pomen kakovostne opredelitve? Ali so definicije, ki nas jih učijo v šoli, dobro oblikovane in zanesljive? Če nečesa ne moremo učinkovito opredeliti, nastane problem. Zato moramo že na začetku zagotoviti jasno obrazložitev. V primeru izraza "krava" bi te lastnosti vključevale, da gre za žensko vrsto goveda, za sesalca, za kopitarja, za udomačeno žival, za prežvekovalca, da ima rogove in da proizvaja mleko. Opredelitev je izjava, ki opisuje ključne značilnosti pojma. Vseh teh besed ne moremo vključiti v definicijo, saj ima definicija nekatera pravila. Pred približno 2400 leti je Aristotel določil temeljna načela opredelitve. Opredelitev mora biti natančna, ne sme biti preširoka ali preozka in mora zajemati bistvene vidike pojma. Ključnega pomena je, da se izognemo krožnim opredelitvam ("Mačka je mačka") in namesto tega podamo jasno in jedrnato opredelitev. Prav tako se je treba izogibati negativnim opredelitvam ("Mačka ni vlak").

Opredelitev je sestavljena iz dveh delov: *definiendum* in *definiens*. *Definiendum* je izraz, ki se definira, *definiens* pa je izraz, ki definicijo podaja. *Definiens* vključuje najbližjo (višjo) kategorijo (*genus proximum*) in specifično razliko (*differentia specifica*), po kateri se razlikuje od drugih članov te kategorije.

Poskusimo opredeliti nogomet.

- Nogomet je športna igra z žogo med dvema ekipama. Pri igranju se lahko uporablja katerikoli del telesa, razen rok od ramen do konic prstov.

Morda lahko dodamo še en stavek, da bo opredelitev nekoliko jasnejša;

- Glavni cilj je zabiti čim več golov v nasprotnikova vrata in tako doseči zmago.

V tej opredelitvi nogometa je najbližja (višja) kategorija (*genus proximum*) šport, posebna razlika (*differentia specifica*) pa je, da se lahko igra z uporabo katerega koli dela telesa, razen rok od ramen do konic prstov.

Zdaj pa poskusite opredeliti kravo!

Problem nepravilnih opredelitev v digitalni dobi

Na spletu je zlahka najti neveljavne ali nepravilne opredelitve pojmov. To še posebej velja za pogosto uporabljene izraze, kot je "filozofija". Še težje je na internetu najti dobre opredelitve konkretnih pojmov. Ena prvih opredelitev pojma "piščanec", ki jo lahko najdemo na internetu, je:

Piščanec (*Gallus domesticus*) je udomačena vrsta, ki je nastala iz rdeče džungelske ptice, ki izvira iz Indije. Delno so se križali tudi z drugimi divjimi vrstami ptic džungle (sivo pragozdno kokošjo, šrilansko džungelsko kokošjo in javansko divjo ptico). (Wikipedija)

Če to razlago prebere oseba, ki še nikoli ni videla piščanca, ji morda ne bo pomagala razumeti, kaj je piščanec. V opredelitvi je uporabljena vrsta *genus proximum* - udomačena vrsta. Vendar je preostali del opisa genetska opredelitev. Da bi bila ta razlaga smiselna, bi morali poznati vse našteje vrste, ki so prispevale k razvoju piščanca. Na žalost je veliko opredelitev v digitalnem svetu nejasnih ali neveljavnih. Ključnega pomena je razumeti, kako opredeliti in prepoznati dobro opredelitev.

Ker vsak dan več ur brskamo po internetu, pogosto naletimo na neznane izraze in iščemo njihove opredelitve. Vendar pa pogosto naletimo na neveljavne opredelitve. Če razumemo temeljna načela logike in pomen definicije, lahko brez težav razlikujemo med veljavno in neveljavno definicijo. Ugotovimo, kaj pomenijo definicija, *genus proximum* in *differentia specifica*. Pri tem lahko preprosto upoštevamo pravila definicije in po spletu poiščemo točne in netočne definicije, saj nam definicija lahko pomaga pri orientaciji v digitalni raztresenosti informacij.

Kako uporabiti definiranje kot filozofsko metodo v digitalni dobi

V našem sodobnem digitalnem svetu nas obkrožajo neštete količine informacij. Težko se je orientirati med tolikšno količino informacij. Težko je razlikovati med dejstvi in fikcijo. Z upravnega vidika nam lahko sposobnost jasne opredelitve pojmov in njihove uporabe pomaga pri prebiranju te informacijske preobremenitve. Po drugi strani pa je internet poln opredelitev, ki so netočne in neustrezne. Zato je ključnega pomena, da razumemo spretnost opredeljevanja.

Poglejmo. Na spletni strani worldhistory.org lahko najdemo tole opredelitev filozofije:

Beseda filozofija izhaja iz grških besed Philo (ljubezen) in Sophia (modrost), zato je dobesedno opredeljena kot 'ljubezen do modrosti'. V širšem smislu je filozofija preučevanje najosnovnejših in najglobljih vprašanj človeškega obstoja.

V najbolj priljubljeni spletni enciklopediji (Wikipedija):

Filozofija (v stari grščini ljubezen do modrosti) je sistematično preučevanje splošnih in temeljnih vprašanj v zvezi s temami, kot so obstoj, razum, znanje, vrednote, um in jezik. Je racionalno in kritično raziskovanje, ki razmišlja o svojih metodah in predpostavkah.

Kakšne so razlike med tema dvema opredelitvama? Kaj je najbližja (višja) kategorija (*genus proximum*)? Kaj je specifična razlika (*differentia specifica*)? Ali je ta v obeh opredelitvah enaka? V prvi opredelitvi je *genus proximum* "študij", v drugi opredelitvi pa "sistematična študija". To je bistvena razlika, saj je "študija" izraz višje ravni kot "sistematična študija", kar pomeni, da je "študija" najbližji rod "sistematične študije". Ko preučujemo najbližji rod, je druga opredelitev natančnejša. V drugem stavku druge opredelitve naletimo na še en *genus proximum*, ki je "racionalno in kritično raziskovanje". Če preučimo specifične razlike (*differentia specifica*) med obema opredelitvama, se prva opredelitev nanaša na preučevanje "najosnovnejših in najpomembnejših vidikov človeškega obstoja". Druga opredelitev po Wikipediji opisuje *differentia specifica* kot preučevanje "splošnih in temeljnih vprašanj v zvezi s temami, kot so obstoj, razum, znanje, vrednote, um in jezik". V tem kontekstu je druga .

Filozofija je že od nekdaj iskanje duhovne resnice, proces, ki pogloblja naše razumevanje narave, človeštva in vesolja. (New Acropolis.org)

Tu imamo definicijo, ki izhaja iz drugačnega konteksta - namreč *genus proximum* je tu "iskanje". Filozofijo lahko opišemo kot iskanje resnice, vendar ne kot duhovno resnico, kot je zapisano tukaj. Če jo želimo opredeliti na tak način, moramo dodatno pojasniti, kaj je mišljeno tudi z duhovno resnico. Vendar je ta opredelitev preozka in nejasna. Ali je duhovna resnica preprosto nerazvidna resnica ali prepričanje, ki ga imajo ljudje? Ali bi kemične procese šteli za duhovno resnico ali preprosto za resnico? Postavlja se vedno več vprašanj.

Kritično mišljenje

Kaj je kritično mišljenje?

Kritično mišljenje je v zadnjih letih v ospredju pozornosti. Izraz "kritično mišljenje" je postal tako priljubljen, da ga uporabljajo celo tisti, ki ne razumejo, kaj to je. Zato je treba natančno opredeliti, kaj je kritično mišljenje in čemu je namenjeno.

Kritično mišljenje je tesno povezano s filozofijo in logiko, saj temelji na filozofskem sklepanju. Formalna in neformalna logika sta osnovni pravili, po katerih kritično razmišljamo. Ena od definicij kritičnega mišljenja se glasi: "Kritično mišljenje je lahka filozofija". O kritičnem mišljenju ne moremo govoriti brez filozofije. Obstaja na tisoče različnih opredelitev kritičnega mišljenja, ena izmed najbolj funkcionalnih pa bi lahko bila naslednja:

Kritično mišljenje je tisti način razmišljanja - o katerem koli predmetu, vsebini ali problemu -, pri katerem mislec izboljša kakovost svojega razmišljanja tako, da spretno prevzame nadzor nad strukturami, ki so lastne razmišljanju, in jim vsili intelektualne standarde:

Kritično mišljenje samo po sebi ne vsebuje nobenih konkretnih vrednot ali načel, ki bi jih skušali uveljaviti s poučevanjem kritičnega mišljenja. Gre za način razmišljanja, pri katerem naj bi se nekdo izogibal čustvenim vsebinam in samovoljnim načelom. Kritično mišljenje mora biti nepristransko ter temeljiti na zdravi pameti in doslednem sklepanju

Kritično mišljenje ima svoje oblike, in sicer formalno in neformalno logiko. Ime "formalna logika" se najpogosteje uporablja kot oznaka za "aristotelsko" ali "tradicionalno" logiko. Opisuje oblike pravilnega razmišljanja. Formalna logika preučuje pojme, sodbe in sklepe (silogizem, polisilogizem, zmote sklepanja itd.). Po drugi strani je "neformalna logika" veliko mlajša od formalne logike in je v zadnjih petdesetih letih vse bolj prisotna, predvsem zaradi razvoja teorij kritičnega mišljenja. Neformalna logika je razširitev logike, ki vzpostavlja nove miselne kanone, ki se uporabljajo v "živem pogovoru". Naravno je, da se formalna logika in retorika srečujeta v kritičnem mišljenju, in lahko celo trdimo, da je neformalna logika rezultat formalnih konceptov tradicionalne logike in umetnosti pogovora, ki izhaja iz retorike. Čeprav je "mejo" med formalno in neformalno logiko navidezno lahko določiti, jo je v "živem pogovoru" težko potegniti. Pomembno je, da nam tako formalna kot neformalna logika zagotavljata orodja, ki jih potrebujemo za kritično razmišljanje.

Problem nekritičnega razmišljanja v digitalnem svetu

V digitalnem svetu je dostop do informacij lažji kot kdaj koli prej. Vendar je zaradi njega tudi težje razlikovati med zanesljivimi in nezanesljivimi informacijami. Zaradi tega se je povečalo nekritično mišljenje, ki je nagnjeno k sprejemanju informacij brez pomislekov.

K nekritičnemu razmišljanju v digitalnem svetu prispeva veliko dejavnikov. Eden od njih je velika količina informacij, ki so na voljo. Danes imamo dostop do informacij z vsega sveta, ki so večinoma nefiltrirane in nepreverjene. Zaradi tega je težko vedeti, čemu verjeti. Drug dejavnik, ki prispeva k nekritičnemu razmišljanju, je enostavnost izmenjave informacij. K problemu nekritičnega razmišljanja so prispevali tudi družbeni mediji. Družabni mediji so zasnovani tako, da uporabnike ohranjajo v stiku, in eden od načinov, kako to počnejo, je priporočanje vsebin, ki potrjujejo njihova obstoječa prepričanja. To lahko ustvari odmevne komore, v katerih so ljudje izpostavljeni le informacijam, ki utrjujejo njihova stališča. Posledično lahko postanejo manj nagnjeni k temu, da bi se spraševali ali kritično ocenjevali informacije, ki so jim predstavljene.

Kritično mišljenje kot medijska pismenost v digitalnem svetu

Medijska pismenost je sposobnost uporabe veščin kritičnega mišljenja pri sporočilih, znakih in simbolih, ki jih posredujejo množični mediji.

Danes je količina informacij, s katerimi se srečujemo v digitalnem svetu, osupljiva, kritično mišljenje pa nam daje orodja za orientacijo v takšnem svetu. Za razvoj veščin kritičnega mišljenja lahko rečemo, da nam lahko kritična vprašanja pomagajo najti pot med številnimi temi informacijami. Ko želimo preučiti neko informacijo, se lahko vprašamo:

KDO (Kdo je to napisal? Kdo ima koristi od informacije? Kdo ve več o predmetu informacije? Katere vire, če sploh kakšne, so uporabili avtorji informacije? Na koga bo informacija vplivala?)

KAJ? (Česa mi raziskana informacija ne pove? Ali želim o tej temi/informaciji izvedeti več? Kaj še želim vedeti? Kaj je v tej informaciji najbolj in kaj najmanj pomembno? Kateri so najmočnejši in najšibkejši vidiki informacije?)

KJE? (Kje je vir teh informacij? Kje se je zgodil dogodek, opisan v informaciji? Kje so navedeni argumenti, ki podpirajo to zgodbo? Kje lahko preverim te informacije? Kje sem videl podobne informacije ali argumente?)

KDAJ? (Kdaj se je zgodilo to, kar opisujejo raziskane informacije? Kdaj je bilo to napisano? Kdaj je bilo posodobljeno? Kdaj so te informacije lahko koristne?)

ZAKAJ (Zakaj je bila informacija sploh napisana? Zakaj je avtor zavzel to stališče? Zakaj mi je to prikazano? Zakaj so te informacije pomembne? Zakaj morajo ljudje to vedeti?)

Tudi teh vprašanj ne smemo zanemariti:

- Kako vem, da je to res?
- Kako zanesljiva je informacija?
- Ali lahko temu portalu zaupam?
- Kako naj vem, ali gre za pristranski članek?
- Kako bi to opisal s svojimi besedami?

Lahko vzamete katero koli besedilo na internetu in preučite informacije v njem z uporabo zgornjih vprašanj in videli boste, kako je kritično mišljenje resnično osnova medijske pismenosti. Uživajte!

Prepoznavanje zmot

Kaj so logične zmote?

Logične zmote so napake v sklepanju, ki se pojavijo, kadar imajo navedeni argumenti pomanjkljivosti v svoji logiki ali strukturi, zaradi česar so neveljavni ali neutemeljeni. Logične zmote lahko razdelimo na formalne in neformalne. Formalne se običajno imenujejo napake (errors) in se nanašajo na napake v sklepanju, kar pomeni pomanjkljivosti v strukturi deduktivne argumentacije³. Izraz zmote pogosto uporabljamo za poimenovanje napak, ki niso posledica neustrezne uporabe logike, temveč napačno prikazujejo kontekst ali vsebino samih izjav. V tem smislu se širši izraz zmote tehnično nanaša na neformalne zmote, ki niso neposredne napake v smislu neustrezne uporabe pravil argumentacije. Argumenti, ki vsebujejo neformalne zmote, so lahko formalno veljavni, vendar še vedno zmotni. Izvor napake ni le v obliki argumenta, kot je to v primeru formalnih zmot, ampak je lahko tudi v njihovi vsebini in kontekstu. Te zmote so kljub temu, da so napačne, običajno videti pravilne in s tem lahko ljudi zavedejo, da jih sprejmejo in uporabljajo. In prav tem vrstam zmot želimo nameniti nekaj pozornosti.

Primerov zmot je veliko, za boljše razumevanje pa lahko navedemo nekaj najbolj znanih:

- Zmota ad hominem: Napad na osebo, namesto da bi se posvečali argumentu. Primer: "Ne morem verjeti, da upoštevaš njene nasvete o tem, kaj naj oblečeš. Sama se vedno tako slabo oblači."
- Zmotno sklicevanje na avtoriteto: Uporaba avtoritete za dokaz, namesto da bi uporabili razumno argumentacijo in tehtne dokaze. Primer: "Zvezdnik je rekel, da moramo voliti tega kandidata, zato ga moramo."
- Lažna dilema: Predstavitev samo dveh možnosti, čeprav je možnih več izbir. Primer: "Ali ste z nami ali proti nam."
- Zmota spolzkega pobočja: Predpostavljjanje, da bo en dogodek povzročil verižno reakcijo negativnih dogodkov brez zadostnih dokazov. Primer: "Če bomo dovolili poroke istospolnih, bomo kmalu dovolili, da se ljudje poročajo z živalmi."
- Zmota slamnatega moža: Izkrivljanje nasprotnikovega argumenta, da bi ga lažje izpodbijali. Primer: "Mislim, da bi morali več vlagati v obnovljive vire energije." "Torej pravite, da bi morali popolnoma prenehati uporabljati fosilna goriva in se vrniti k življenju v jamah?"
- Zmota krožnega sklepanja: Uporaba zaključka kot ene od predpostavk v argumentu. Primer: "Sveto pismo je resnično, ker tako piše v Svetem pismu."
- Zmota napačnega vzroka: Če domnevamo, da je prvi dogodek povzročil drugega, ker je enemu dogodku sledil drugi, mora biti prvi dogodek vzrok za drugega. Primer: "Preden sem zbolel, sem jedel piščanca, zato sem moral zboleti zaradi piščanca."

³ Na primer iz trditev a) »Če dobiš dobro oceno na testu iz matematike, ti starši kupijo darilo«; in b) »Pri matematiki si dobil slabo oceno« ... bi skleпали c) »Od staršev ne dobiš darila« ... - to je seveda napaka, saj premisi a in b določata le rezultat.

- Zmota večine: Če v nekaj verjame veliko ljudi, mora biti to res. Primer: "Vsi kupujejo ta izdelek, zato mora biti dober."
- Zmota "rdečega sleda": Uvajanje nepomembnih informacij za preusmeritev pozornosti od glavnega vprašanja. Primer: "Vem, da nisem naredil domače naloge, vendar je bil moj pes sinoči bolan in sem ga moral peljati k veterinarju."
- Zmota sklicevanja na čustva: Za prepričevanje se uporabljajo čustva namesto razumnega utemeljevanja. Primer: "Če ne prispevate k tej dobrodelni organizaciji, pomislite na vse uboge otroke, ki bodo trpeli."

Kaj je problem "odmevnih komor"?

Spletni svet je omogočil, da se logične zmote lažje kot kdaj koli prej širijo in ostanejo nepreverjene. Zaradi obilice informacij, ki so na voljo na spletu, lahko ljudje naletijo na argumente, ki se zdijo prepričljivi, vendar v resnici temeljijo na pomanjkljivem sklepanju. Poleg tega lahko algoritmi družabnih medijev ustvarijo "odmevne komore", v katerih ljudje vidijo le vsebine, ki krepijo njihova obstoječa prepričanja, kar otežuje prepoznavanje in izpodbijanje logičnih zmot.

Spletni ek(h)osistem⁴, ki živi v posebnem kognitivnem mehurčku, je nagnjen k temu, da krepí ideje in prepričanja potrošnikov. Spletna mesta in platforme želijo, da potrošnik ostane vpleten in se vrača po nove vsebine. Z ustvarjanjem personalizirane izkušnje, kjer je vsebina prilagojena preferencam in interesom uporabnika/potrošnika, spletna okolja povečajo možnosti, da bodo potrošniki v njihovi ponudbi našli vrednost, kar lahko privede do daljših obiskov strani, večjega števila interakcij in na koncu do višjih stopenj zadrževanja na straneh. To je še posebej pomembno za platforme, ki so odvisne od prihodkov iz oglaševanja, saj lahko večja vključenost uporabnikov pritegne več oglaševalcev.

Z drugimi besedami bi lahko rekli, da notranje gonilo interneta (ali vsaj nekaterih spletišč in platform) ni približati uporabniku resnico, ki bi ga lahko vznemirila, temveč zagotoviti potrošniku informacije in sprostitev, ki ga bodo zadovoljile – ker to prinaša denar.

Kako lahko razumevanje logičnih zmot uporabimo pri vprašanju "odmevnih komor"?

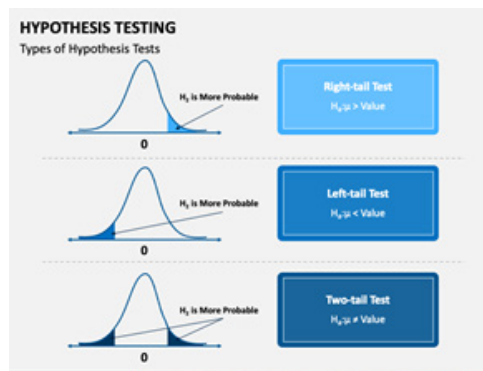
Z razumevanjem logičnih zmot lahko postanemo bolj kritični uporabniki informacij in bolje usposobljeni za prepoznavanje pomanjkljivih argumentov. Ko naletimo na argument, se lahko vprašamo, ali je predstavljena argumentacija trdna ali pa so v njej prisotne logične zmote. Tako lahko sprejemamo bolj utemeljene odločitve in se izognemo temu, da bi nas prepričali argumenti, ki ne temeljijo na trdni utemeljitvi. Poleg tega lahko s prepoznavanjem in popravilanjem logičnih napak v lastnih argumentih izboljšamo svoje komunikacijske in argumentacijske spretnosti.

⁴V angleščini se odmevni komori reče echo chamber, zato besedna igra.

Preverjanje hipotez

Kaj sta hipoteza in preverjanje hipotez?

Izraz hipoteza etimološko izhaja iz starogrške besede *hypothesis* ali latinske besede *suppositio* v smislu domneve ali ugibanja. V literaturi obstaja več razlag pojma hipoteza, v osnovi pa si lahko hipotezo predstavljamo kot izjavo, ki predalaga razlage nekega pojava, vendar ta predlog še ni bil na noben način dokazan. V sociologiji o hipotezi razmišljamo v smislu empirično preverljive izjave, ki nekemu razredu elementov pripisuje določene lastnosti ali govori o povezanosti dogodkov ali njihovih posledic, s čimer ugotavlja neko zakonitost, npr. v obliki funkcionalnega razmerja med spremenljivkami. V tem smislu pogosto govorimo o t. i. nomoloških hipotezah, saj dedukcije iz njih služijo vzpostavljanju (znanstvenih) zakonov. Preverjanje hipotez je nato postopek preverjanja, ali je hipoteza resnična ali neresnična.

Iz navedenega je razvidno, da znanstvena hipoteza ni enaka običajni domnevi. Hipotezo praviloma oblikujemo na podlagi empiričnega gradiva kot zbirke določenih dejstev. V poskusu razlage obravnavanih dejstev lahko oblikujemo različne hipoteze. Vendar med njimi izberemo, npr. s preverjanjem, tiste, ki so primerne naboru dejstev. Pri tej izbiri moramo upoštevati nekatere osnovne kriterije:

- Oblikovana hipoteza ne sme biti v nasprotju z dejstvi, ki jih pojasnjuje.
- Med več hipotezami, ki pojasnjujejo isti pojav, damo prednost hipotezi, ki pojasnjuje največ dejstev.
- Pri medsebojno povezanih pojavih zmanjšamo število pojasnjevalnih hipotez na najmanjšo možno mero.
- Pri preverjanju upoštevamo verjetnostno naravo posledic hipoteze.
- Hipoteze, ki si nasprotujejo, ne morejo biti hkrati resnične.

Ena od razvpih filozofskih hipotez je tako imenovana **nebularna hipoteza** - pomemben poskus razlage vesolja na neteološki način. Gre za idejo o možnem nastanku in razvoju vesolja iz prvobitne nebule. To idejo je prvotno razvil René Descartes, kasneje pa jo je sistematično razvil Immanuel Kant vzporedno z Laplaceom. V sociologiji je ena najbolj znanih hipotez **Sapir-Whorfova hipoteza**, ki predlaga, da jezik vpliva na način, kako dojemamo materialno in družbeno resničnost. Ta hipoteza se imenuje tudi **hipoteza jezikovnega relativizma**. Ena od bolj znanih hipotez na področju socioloških raziskav je tako imenovana **kontaktna hipoteza**, ki pravi, da bosta individualna diskriminacija in predsodki do pripadnikov manjšinske skupine postopoma izginili, če bodo imeli pripadniki obeh skupin neposreden osebni stik drug z drugim.

Težave pri preverjanju hipotez v kontekstu digitalnega sveta

Prva težava za nas je lahko ta, da razlikujemo več vrst hipotez. Lahko govorimo o tako imenovani **hevristični hipotezi** kot nepreverjeni domnevi o določenih kontekstih, katere funkcija je spodbuditi nadaljnje procese raziskovanja. Druga vrsta hipotez je **statistična hipoteza**, z drugimi besedami **verjetnostna hipoteza**.

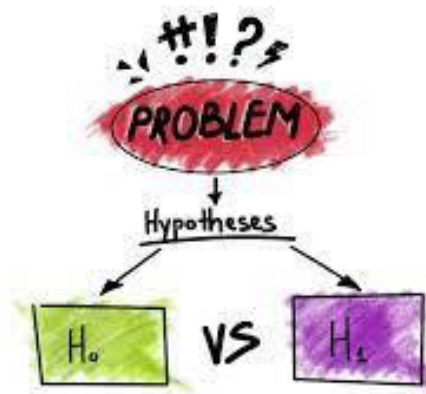
To je znanstvena izjava o kontekstu dogodka ali njegovih posledic, ki se pod splošno danimi pogoji ne zgodi v vsakem primeru, temveč le z določeno verjetnostjo. Pomembne vrste hipotez so **dopustna hipoteza**, **raziskovalna hipoteza**, **ničelna hipoteza** in **alternativna hipoteza**, ki jih bomo pojasnili v nadaljevanju tega poglavja.

- **Dopustna hipoteza** - vsaka hipoteza, ki ni v nasprotju z dejstvi, ki jih pojasnjuje
- **Raziskovalna hipoteza** - izjava o določenih lastnostih, pojavih ali spremenljivkah, ki izhaja iz preverljive teorije.
- **Ničelna hipoteza** - preizkušena hipoteza, določena na podlagi rezultatov. Običajno gre za hipotezo, katere parameter je ničelni - tj. hipotezo, da med dvema sklopoma, lastnostmi itd. ni razlik. Na splošno pa je to lahko katera koli točna hipoteza, ki jo želimo zavrniti. Praviloma jo oblikujemo z izrecnim namenom, da jo zavrnemo, in predstavlja metodološko pomemben prvi korak v procesu odločanja. Označujemo jo kot H_0 , in če jo zavrnemo, lahko sprejmemo alternativno hipotezo.

- **Alternativna hipoteza** - operativna izjava o raziskovalni hipotezi. Je katera koli od dopustnih hipotez, ki se razlikuje od ničelne hipoteze. Njeno veljavnost preverimo s statističnim testom pomembnosti ničelne hipoteze - če test zavrne veljavnost H_0 , lahko sprejmemo alternativno hipotezo H_1 .

Sedaj, ko smo vsaj na kratko in preprosto pojasnili vprašanje, kaj je in kaj ni hipoteza, se posvetimo vprašanju preverjanja hipotez. Izraz test/testiranje na splošno pomeni določen sistematičen postopek bodisi za pridobivanje, odkrivanje ali preverjanje podatkov ali pojavov v skladu z določenim namenom, usmeritvijo in ciljem. Vsi testi morajo izpolnjevati številna osnovna merila, ki so lahko sama po sebi problematična: objektivnost, veljavnost (sposobnost raziskovalnega instrumenta, da odkrije tisto, kar naj bi odkril), zanesljivost (natančnost in zanesljivost raziskovalnega instrumenta), standardizacija, občutljivost, primerljivost, ekonomičnost v smislu manjših časovnih in delovnih zahtev, uporabnost, dokumentiranje.

Preverjanje hipotez je, kot smo že omenili, postopek preverjanja, ali je hipoteza resnična ali neresnična. O veljavnosti hipoteze pa bi se lahko s popolno gotovostjo odločili le s preučevanjem celotne osnovne populacije. Ker je v večini primerov takšna raziskava nepraktična ali celo nemogoča, se o resničnosti hipoteze odloča na podlagi vzorca ali vzorca, katerega sestava je lahko enako problematična. Kljub temu obstaja vrsta uveljavljenih postopkov za njegovo konstrukcijo, ki pa jih na tem mestu nimamo prostora obravnavati.

Osnovni postopek preverjanja hipoteze je:

- postavitve ničelne hipoteze
- postavitve alternativne hipoteze
- določitev ravni pomembnosti
- izračun testne statistike
- odločitev o sprejetju ali zavrnitvi hipoteze

Pri preverjanju hipoteze lahko pride do dveh vrst napak:

- Napaka tipa I: zavrnitev ničelne hipoteze, čeprav je dejansko resnična.
- Napaka tipa II: sprejetje ničelne hipoteze, čeprav dejansko ne drži.

5 misconceptions about Hypothesis & correct understandings.

Abnar Knowledge: <https://www.youtube.com/watch?v=AbnarKnowledge>

Morda se zdi, da nam testiranje hipotez v digitalnem svetu ne bo pomagalo. Vendar se ne bi mogli bolj motiti. Digitalno okolje je nova vrsta okolja, ki se mu prilagajamo. Poskušamo ga razumeti, vendar nam to ne uspeva vedno. Preizkušanje hipotez je učinkovito orodje za razlago medsebojne povezanosti na videz nepovezanih pojavov. Številni problemi, s katerimi se danes soočamo, so še zadovoljivo nepojasneni, vendar so očitno povezani z digitalnim svetom. Podcenili smo na primer moč družbenih omrežij za krepitev gibanj ali dejavnosti, ki pozivajo k družbenim spremembam, kot so dogodki arabske pomladi; podcenili smo tudi, kako bistveno zahtevnejše bo krmarjenje po njih za sedanjo generacijo ljudi nad 60 let in kakšne bodo posledice v smislu polarizacije družbe. Če jih želimo ustrezno razumeti in zadovoljivo razložiti, je preverjanje hipotez učinkovito orodje, ki ga lahko uporabimo. Njegova temeljna odlika je njegova veljavnost in zanesljivost, zaradi česar so njegovi zaključki bistveno bolj verodostojni kot naše preproste domneve, ki se v digitalnem svetu pogosto izdajajo za gotove "resnice". Vendar to ne pomeni nujno, da moramo zdaj postati znanstveniki in vse preverjati na ta način. Vedeti pa moramo, da če je nekaj prestalo temeljito testiranje, je večja verjetnost, da je to resnična razlaga, kot pa trditev, ki ni podprta z nobenim zanesljivim testiranjem.

Kako nam lahko testiranje hipotez pomaga pri reševanju težav digitalnega sveta?

Če ohlapno povzamemo Karla R. Popperja, bi lahko rekli, da lahko vse človeško življenje, od začetkov civilizacijskega napredka do danes, razumemo kot nenehno reševanje problemov, da bi si zagotovili boljše življenjske pogoje. Popper govori o metodi poskusov in napak, ki je bila v ozadju številnih ključnih odkritij človeštva. Danes pa smo kot človeštvo prišli tako daleč, da bi lahko imelo upoštevanje metode poskusov in napak za nas usodne posledice. Predstavljajte si na primer, da bi jo uporabili pri razvoju jedrskega orožja ali pri biomedicinskih raziskavah kot takih. Strašljivo, kajne?

Preizkušanje hipotez pa nam omogoča, da pojave, dogodke ali povezave med njimi razložimo na znanstveno natančen, preverjen in varen način. Na takšni podlagi lahko kot človeštvo širimo svoje znanje in na ta način vedno bolj razumemo tako svet okoli nas, vključno z digitalnim svetom, kot tudi sami sebe.

Digitalni svet je kot razmeroma novo okolje še vedno premalo raziskan. Morda razumemo algoritme, ki ga oblikujejo, vendar ti niso zadostna razlaga, kako to okolje deluje na oblikovanje človekove identitete, oblikovanje družbenih gibanj, ustvarjanje novih vrst kriminala, poslabšanje ali izboljšanje psihološkega stanja njegovih uporabnikov in tako naprej.

Vidimo lahko, da digitalno okolje v svojem skrajnem učinku preoblikuje nedigitalni svet. Ima potencial, da temeljito spremeni naše vsakdanje življenje. Naši posamezni poskusi razumevanja njegovih pasti so neustrezni in so pogosto vir usodnih napak. Na srečo pri tem nismo sami in imamo učinkovito orodje, s katerim lahko na znanstveno strog način načrtamo in razložimo delovanje še tako novih in zapletenih pojavov - zaupamo lahko rezultatom preverjanja znanstvenih hipotez.

Paradoksi

Kaj so paradoksi?

Paradoks je izjava ali situacija, ki se zdi protislovna ali absurdna, vendar lahko vsebuje resnico ali logiko, ki ni takoj očitna. To pomeni, da je logična podlaga lahko utemeljena, se zdi utemeljena ali celo resnična, vendar nas razrešitev predpostavk pripelje v nerešljivo stanje, v katerem bi moral biti sklep resničen in napačen hkrati. Zaradi tega paradoksi pogosto postavljajo pod vprašaj naše predpostavke in nas prisilijo k drugačnemu mišljenju in refleksiji našega celotnega sistema razumevanja.

Ker je to definicijo resnično težko razumeti, bo veliko lažje razložiti paradokse z nekaj primeri.

Paradoks lažnivca:

Ta paradoks vključuje izjavo, ki je v nasprotju sama s seboj, na primer izjava: "Ta stavek je napačen." Če je izjava resnična, potem mora biti napačna, saj tako trdi. To je torej protislovje, torej izjava ne more biti resnična in mora biti neresnična. Če pa je neresnična, potem mora biti nasprotje tistega, kar izjavlja, resnično. Ker pravi, da je neresnična, mora biti torej resnična, kar je spet protislovje. Ne more biti resnična in ne more biti neresnična, vendar mora biti eno ali drugo - in to je paradoks.

Paradoks dedka:

Ta paradoks se zdaj nanaša na situacijo in ne na izjavo, vključuje pa potovanje skozi čas. Če bi potovali v preteklost in preprečili, da bi naš dedek spoznal našo babico, se ne bi nikoli rodili. Toda če se ne bi nikoli rodili, potem ne bi mogli potovati nazaj v preteklost in preprečiti, da bi se naši stari starši sploh spoznali.

Paradoks nepričakovanega obešanja:

To je precej zabavna logična uganka, ki vključuje zapornika, ki je obsojen na smrt. Zaporniku je rečeno, da bo obešen na dan v tednu med ponedeljkom in petkom, vendar ga bodo obesili nepričakovano. Zapornik meni, da se obešanje ne more zgoditi v petek, ker če se ne bo zgodilo do četrтка, ga bo pričakoval v petek. Če pa se obešanje ne more zgoditi v petek, potem se tudi ne more zgoditi v četrtek, ker bi ga potem pričakoval v sredo. Po tej logiki se obešanje ne more zgoditi na noben dan v tednu, kar ustvarja paradoks.

Kaj je "pristranskost gotovosti"?

Obstaja pojav, ki so ga nekateri kognitivni psihologi (med njimi Amos Tversky, Gerd Gigerenzer in Jonathan Baron) raziskali in opisali v 20. stoletju in ga imenujejo "iluzija rešljivosti" ali "pristranskost gotovosti". Gre za kognitivno pristranskost, pri kateri so posamezniki nagnjeni k prepričanju, da rešitev problema obstaja, čeprav morda ni takoj na voljo ali enostavna. Zaradi te pristranskosti ljudje pogosto iščejo preproste ali hitre rešitve tudi v zapletenih situacijah, ki morda zahtevajo bolj premišljene pristope.

Iluzija rešljivosti lahko nastane zaradi različnih dejavnikov, vključno s človekovo željo po gotovosti in zaključenosti, dajanjem prednosti preprostosti pred zapletenostjo ter nagnjenostjo k spregledovanju ali podcenjevanju ovir in izzivov. Ljudje lahko podcenjujejo težavnost ali zapletenost problema in precenjujejo svojo sposobnost, da ga rešijo.

To pristranskost je mogoče opaziti na različnih področjih, vključno z reševanjem osebnih težav, sprejemanjem odločitev in iskanjem enostavnih odgovorov na družbena ali globalna vprašanja. Pristranskost lahko vpliva na ravnanje, saj posamezniki ne upoštevajo dokazov ali alternativnih pogledov, ki izpodbijajo njihovo prepričanje o preprosti rešitvi.

Tako kot obstaja pristranskost v našem realnem življenju, je lahko zaradi več dejavnikov še bolj izrazita v spletnem okolju:

- Preobremenjenost z informacijami: Internet omogoča dostop do ogromne količine informacij, ki so lahko preobremenjujoče. Ko se posamezniki soočijo z obilico informacij, lahko iščejo hitre in enostavne odgovore za poenostavitev zapletenih vprašanj. To lahko privede do tega, da dajejo prednost gotovosti in hitro spregledajo nianse ali nasprotujoče si dokaze.
- Odmevne komore in filtrirni mehurčki: Spletne platforme pogosto uporabljajo algoritme za prilagajanje vsebine in priporočil na podlagi uporabnikovih preferenc in preteklega vedenja. To lahko povzroči, da so posamezniki izpostavljeni predvsem informacijam, ki so skladne z njihovimi obstoječimi prepričanji in interesi. Odmevne komore in filtrirni mehurčki lahko okrepijo že obstoječe predsodke, omejijo izpostavljenost raznolikim pogledom in okrepijo pristranskost gotovosti, saj ustvarjajo okolje, ki potrjuje in krepi obstoječa prepričanja.
- Družbeni mediji in viralne vsebine: Družbeni mediji so zasnovani tako, da spodbujajo hitro in razširjeno izmenjavo vsebin. To lahko privede do širjenja poenostavljenih ali pretiranih informacij, ki lahko zadovoljijo željo ljudi po hitrih in gotovih odgovorih. Poudarek na viralnih vsebinah in klikbajt naslovih lahko dodatno okrepi pristranskost gotovosti s spodbujanjem poenostavljenih narativ ali rešitev za zapletena vprašanja.

Kako nam lahko zanimanje za paradokse pomaga pri obvladovanju pristranskosti gotovosti?

Na spletu lahko paradokse zlahka napačno razumemo ali preveč poenostavimo. Memi in viralne vsebine pogosto prikazujejo zapletena vprašanja ali ideje kot preproste, nasprotujoče si izjave, ki jih je mogoče zlahka deliti in širiti.

Paradoksi so lahko koristno orodje za refleksijo in kritično razmišljanje. Z raziskovanjem paradoksov lahko izzovemo svoje predpostavke in razširimo svoja obzorja. Paradokse lahko uporabimo tudi za raziskovanje in preizpraševanje lastnih prepričanj in vrednot ter se zavedamo, da naše razumevanje sveta pogosto oblikujejo nasprotujoče si ideje in izkušnje. Poleg tega nam lahko razumevanje paradoksov pomaga ceniti kompleksnost sveta in pomembnost iskanja različnih pogledov in idej.

V nezahodnem izročilu bi lahko našli ustrezno razmišljanje o paradoksih v budistični zen praksi preučevanja koanov. Koan je paradoksalna ali ugankarska izjava/ vprašanje, ki se uporablja za spodbujanje vpogleda in spoznanja. Je orodje, ki se uporablja za preseganje konceptualnega razmišljanja in intelektualnega razumevanja ter vodi k neposrednemu izkustvu in razsvetljenju. Praktiki zena, vključno z menihi, redovniki in laiki, se v okviru svoje duhovne prakse ukvarjajo s preučevanjem in kontemplacijo koanov.

Če bi lahko domnevali, kaj je bistvo koanov, bi lahko rekli, da so namenjeni preizpraševanju same narave našega razumevanja in resničnosti same, ter da nasprotujejo logični analizi in vodijo k nekonceptualnemu razumevanju.

Nekaj primerov koanov, o katerih bi lahko razmišljali, je:

- • "Kaj je zvok ploskanja ene roke?"
- • "Kako je bil videti tvoj obraz, preden so se rodili tvoji starši?"
- • "Kakšna je barva vetra?"
- • "Kakšen je zvok kamna, ki se potopi v vodo?"

Paradoksi in koani nas lahko naučijo, da ni vse preprosto, enostavno ali da ima sploh kakšno rešitev, še manj pa enostavno in preprosto. Do določene mere se lahko naučimo sprejeti negotovost in se naučimo nenavezanosti na določena ustaljena stališča.

Skepticizem

Kaj je skepticizem?

*“Varujte se pred lažmi:
je tisti, ki vara, in tisti, ki je prevaran.”*
- Sekst Empirik

Skepticizem je vprašujoč odnos ali dvom do trditev o spoznanju, ki veljajo zgolj za prepričanje ali dogmo. Če je oseba na primer skeptična do trditev neke institucije ali posameznika, potem dvomi, da so te trditve točne, njen odnos pa pogosto temelji na vtisu, da razpoložljivi dokazi ne zadostujejo za utemeljitev trditve. Oseba dvomi, da je ta vir informacij vreden zaupanja, in meni, da se z njo manipulira. Formalno je skepticizem predmet zanimanja filozofije, zlasti epistemologije, dvom pa je mogoče prenesti na katero koli temo, kot je politika, religija ali psevdoznanost. René Descartes je s svojo skeptično metodo zaznamoval prelomnico v sodobni filozofiji. Dvomil je celo o svojem lastnem obstoju, saj je težko imeti zanesljiv dokaz za kar koli. Na koncu je ugotovil, da če misli, potem tudi je. Je misleče racionalno bitje in zato je njegov obstoj resničen. Da bi bil človek pravi skeptik, se mora zanesti na svoj um, to pa sta njegov razum in zdrava pamet. Obstaja razlika med radikalnim skepticizmom in zdravim skepticizmom. Radikalni skeptik noče verjeti ničemur, češ da nek zlobni demon konstruira svet in ga zavaja, zdravi skeptik pa se prepričanj loteva previdno ali s potrebno skrbnostjo, da ne verjame vsemu prehitro.

Problem lažnih novic, psevdoznanosti in manipulacij na internetu

Lažne novice so napačne ali zavajajoče informacije, ki so predstavljene kot resnica. Običajno je cilj lažnih novic škodovati ugledu osebe ali subjekta ter zavajati javnost in manipulirati z njenim ravnanjem. Če je manipulacija podrobna in dosledna, postane propaganda. Psevdoznanost sestavljajo izjave, prepričanja ali prakse, ki trdijo, da so znanstvene in dejanske, vendar so nezdržljive z znanstveno metodo.

Sodobni tehnični dosežki in razvoj interneta, zlasti družabnih medijev, so privedli do razmaha medijske manipulacije, zato je skepticizem postal pomembna filozofska metoda oziroma orodje, s katerim lahko ljudje dvomijo o resničnosti in sprejmejo ali zavrnejo, kar jim je ponujeno. To ne pomeni, da moramo biti nezaupljivi ali sumničavi do čisto vsega kot radikalni skeptiki, vsekakor pa ne smemo vsega jemati za samoumevno in dovoliti, da o nas odločajo drugi. Z vplivom na mnenje se vpliva tudi na posameznikovo ravnanje, zato je zelo pomembno, komu dovolimo, da nas vodi. Vedno je treba pogledati tudi na drugo stran medalje, da dobimo celotno sliko, in se ravnati po zdravi pameti. Prav tako je zelo pomembno, da smo skeptični do sebe in do že uveljavljenih norm in mnenj ter se vselej poglobimo v probleme, s katerimi

se soočamo. Zakaj je skeptik na internetu v neki prednosti v primerjavi z drugimi? Zato, ker je dandanes veliko institucij ali organizacij, ki do vseh vrst občinstva namerno spodbujajo zavajajoče informacije, psevdoznanstvene razlage in manipulativne prakse zaradi nekega materialnega ali ideološkega (političnega) dobička. Teorija ploščate Zemlje in številne druge teorije zarote so zdaj zelo priljubljene, ker svoboda govora in globalizacija prek sodobnih medijev presegata okvire zdrave pameti.

Kako nam lahko skepticizem pomaga pri spopadanju z dobo zavajajočih informacij in smrtjo zdrave pameti?

Dandanes se številne neprofitne organizacije posvečajo spodbujanju znanstvenega skepticizma in preprečevanju širjenja psevdoznanosti, vraževerja in neracionalnih prepričanj, na primer Društvo skeptikov (The Skeptics Society). Vsekakor lahko z nami enako zlahka manipulira vlada ali kakšen drug naključni posameznik ali organizacija na internetu, vendar je bistvo v tem, da smo racionalni posamezniki, ki razmišljajo zase. Skeptična metoda je način, kako to doseči. Zahtevajmo boljšo argumentacijo in razlago ter poskušajmo filozofsko razvozlati koncepte, teorije in mnenja, ki so na voljo v digitalnem svetu. Vedno poiščimo druge vidike in si s pomočjo logike razložimo, zakaj je nekaj tako, kot je. Tudi če je včasih nekaj težko razumeti, se lahko vedno zanesemo na svojo zdravo pamet in v digitalnem svetu ostanemo zdravi. Če na primer beremo članek ali komuniciramo z nekom, ki agresivno zavrača alternativne vire informacij ali nekatera alternativna prepričanja, je mogoče, da z nami manipulirajo. Biti skeptik nam v tej situaciji lahko pomaga, da se temu upremo in delujemo bolj svobodno. Nihče ne bi smel biti radikalen skeptik, vendar je mnogo vsakdanjega komuniciranja, da ne omenjamo medijev, manipulativna praksa, ki lahko škoduje našemu racionalnemu delovanju in nas prepriča, da storimo nekaj, kar je v nasprotju z našimi lastnimi prepričanji.

Analiza

Kaj je analiza?

Beseda analiza izvira iz grščine, njen prvotni pomen pa je "razrahljati". Čeprav se pomen besed v zgodovini navadno spreminja, lahko metaforo o razrahljanju nečesa razberemo tudi danes, ko razmišljamo o analizi in analiziranju nečesa. Analiza se pogosto razlaga prav kot razstavljanje nečesa na sestavne dele, kot razpletanje nečesa in osredotočanje na posamezne elemente namesto na celoto. Analiza je potemtakem v kontrastu s sintezo, ki počne ravno nasprotno - sestavlja dele skupaj.

Koncept razčlenjevanja nečesa, na primer pojmov, se po Michaelu Beaneyu (2014) imenuje dekompozicijsko pojmovanje analize. Vendar pa avtor poudarja, da obstajajo tudi drugi koncepti analize. "V starogrški misli se je 'analiza' nanašala predvsem na proces vračanja k prvim načelom, s pomočjo katerih je bilo nato mogoče nekaj dokazati. To pojmovanje lahko imenujemo regresivno pojmovanje analize." Beaney (2014) trdi, da ima lahko analiza tudi transformativno ali interpretativno razsežnost. Analiza v filozofiji je pogosto povezana z logiko - "Po drugi strani pa je bilo treba v delih Fregeja in Russella, preden je lahko potekal proces dekompozicije, izjave za analizo najprej prevesti v njihovo 'pravilno' logično obliko." Kljub omenjenim trem pristopom k analizi jih ne smemo razumeti kot sočasne, saj jih v praksi analiziranja pogosto kombiniramo. "Za analizo nečesa bomo morda morali to najprej nekako interpretirati, začetno izjavo, recimo, prevesti v prednostni jezik logike, matematike ali naravoslovja, nato pa izoblikovati ustrezne elemente in strukture, vse to v službi ugotavljanja temeljnih načel, s pomočjo katerih bi jo lahko razložili." (Beaney 2014)

Analiza se do neke mere uporablja v praktično vsakem raziskovanju, tako v znanosti kot v humanistiki, umetnosti itd. in tudi zunaj akademskih krogov. V športu si lahko ogledamo analizo telesne sestave, v medicini analizo krvi, v literaturi analizo besedil itd. V filozofiji nekateri zagovarjajo razlikovanje med analitično in kontinentalno filozofijo, kjer prva bolj uporablja metode logične analize (glej Baldwin 1998). Vendar to ne pomeni, da se slednja povsem izogiba analizi, še več, ostra ločnica med obema področjema filozofije se zdi problematična že sama po sebi, saj mnogi avtorji kombinirajo metode in jim je zato mogoče pripisati značilnosti, povezane z enim ali drugim pristopom.

Problem zavajajočih in napačnih informacij na spletu

Spletno okolje nam ponuja dragocen vir informacij o domala vseh zadevah. Vendar obstajajo različni viri informacij, nekateri so bolj zanesljivi kot drugi. Mogoče je videti celo lažne fotografije ali videoposnetke, ki podpirajo lažne informacije.

Kako nam lahko razumevanje analize pomaga pri spopadanju z lažnimi in napačnimi informacijami na digitalnem področju?

Uporaba analize na spletu se lahko uporablja za razčlenjevanje trditev, na primer novic itd., na manjše dele in preverjanje njihove veljavnosti. Lahko gre za konceptualno analizo, ki analizira, kaj besede pomenijo v danem kontekstu in ugotovitev uporabe manipulacije, kdo ima koristi od takšne predstavitve in širjenja informacij in kako je mogoče z informacijami manipulirati. Pri uporabi kritičnega mišljenja se lahko na primer osredotočimo na manipulativne besede, ki nosijo čustvena sporočila in poskušajo manipulirati na primer s strahom. V zvezi s tem lahko omenimo, da glede na raziskave približno 80 % spletnih strani proti cepljenju za manipulacijo namesto trdnih dokazov uporablja strah (glej npr. Kata 2010). Analiziramo lahko tudi slike ali videoposnetke in jih umestimo v kontekst. Številne prevare ustvarjajo amaterski grafični oblikovalci, zato po natančnem pregledu zlahka ugotovimo, da so slike prilagojene tako, da predstavljajo drugačno sporočilo, ki bolje podpira manipulativne ideje. Prikazane informacije lahko preverimo tudi v različnih virih in se bolj osredotočimo na znanstvene dokaze ali racionalno razlago. Uporabimo lahko tudi druga orodja, omenjena v tem poglavju.

V zvezi z analizo na splošno lahko omenimo, da na spletnem področju obstaja možnost analize spletnega komuniciranja kot takega, prav tako se veliko razpravlja o analizi (velikih) podatkov in uporabi informacij. Filozofsko-etični problem je na primer, ali naj dovolimo poslovnim podjetjem ali drugim zainteresiranim stranem, da zbirajo podatke o posameznikih in njihovem spletnem vedenju, željah, družbenih stikih itd. ter jih uporabljajo za trženje in podobno.

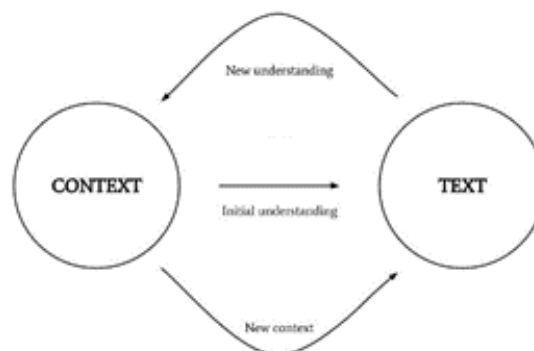

Hermenevtični krog nam torej sporoča, da lahko vsako spoznanje razumemo le iz celote konteksta, ki pa ga lahko razumemo le z razumevanjem drugih delnih spoznanj. To pomeni, da je vse naše znanje sestavljeno iz nekakšnega predhodnega razumevanja. Hermenevtični krog ima vsaj tri stopnje: 1. predrazumevanje, s katerim se interpret približuje interpretiranemu pojavu, 2. hermenevtična izkušnja, ki ne ustreza temu predrazumevanju, 3. popravljen razpored, s katerim se lahko vrnemo k prvi stopnji. Iz navedenega je razvidno, da je hermenevtični krog navsezadnje vir kar nekaj temeljnih težav.

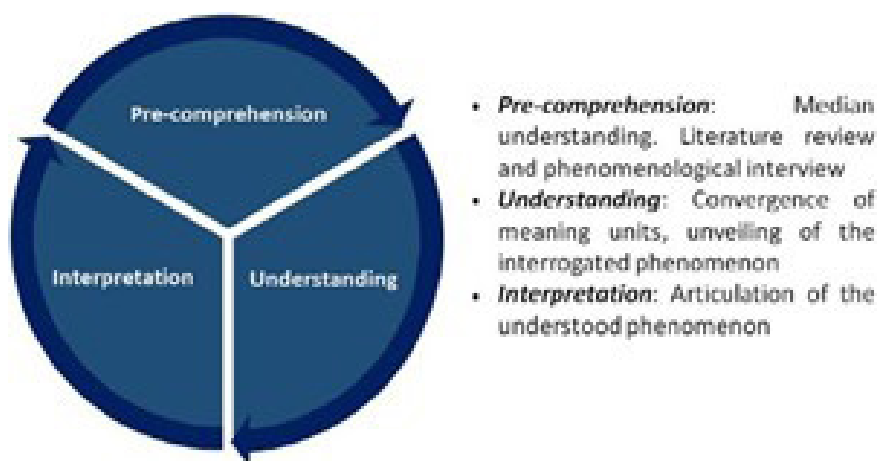
Kaj so težave hermenevtičnega kroga?

Temeljna težava hermenevtičnega kroga je v tem, da se po mnenju njegovih zagovornikov iz njega ni mogoče izviti. Lahko pa se ga poskušamo zavedati in tako ublažiti njegove učinke. Da bi razumeli, kakšne težave povzroča hermenevtični krog tudi v digitalnem okolju, si lahko pomagamo s povzetkom možnih pomenov izraza hermenevtika. Lahko jo razumemo kot umetnost razlaganja pomena iz besedil; postopek, s katerim lahko ugotovimo stališče, ki pogojuje govorcev odnos do predmeta pogovora; nauk o predpostavkah in fenomenologiji razumevanja; teorijo utemeljitve procesa razumevanja; filozofsko metodo razumevanja človeka in biti-v-sebi kot osnove vsega znanja; in nato še posebej hermenevtični krog kot metodo razumevanja.

Če si podrobneje ogledamo metodo hermenevtičnega kroga, lahko vidimo, da je njena posledica med drugim tudi to, da se naše razumevanje družbe giblje v krogu. Z drugimi besedami - določen delček dogajanja v družbi, na primer del političnega procesa, lahko razumemo le, če razumemo družbeno celoto, in obratno, celoto lahko razumemo le, če razumemo njen del (Mantzavinos 2009). Podobno je torej razumevanje digitalnega sveta kot celote mogoče le, če razumemo nek njegov del, kar pa ni mogoče brez razumevanja celote, ki ji ta del pripada. Naše razumevanje digitalnega sveta se tako nenehno giblje v krogu, kar pa ne pomeni, da ne napreduje. Vendar se je potrebno zavedati medsebojne povezanosti teh dveh korakov in ne pozabiti na ključno vlogo tako naše osebne hermenevtične zgodovine pri osmišljanju naših osebnih predsodkov kot tudi tradicije, ki oblikuje naše razumevanje.

Zdi se, da nam je metoda hermenevtičnega kroga lahko v veliko pomoč pri naših prizadevanjih za razumevanje digitalnega sveta. Učinkovito nam lahko pomaga razumeti, zakaj je populacija uporabnikov družabnih omrežij tako zelo polarizirana, zakaj težko razumemo, kako digitalni svet deluje in vpliva na resnični svet okoli nas, in nam lahko ponudi tudi odgovor na vprašanje, zakaj različni ljudje iste informacije dojemajo in razlagajo na bistveno različne načine.

Kako nam lahko hermenevtični krog pomaga pri reševanju težav digitalnega sveta?

Kot pravi Kagan, smo ljudje edina vrsta, ki lahko deluje v dveh realnostih - v shemah (dojemanju materialnih stvari) in besedah, ki so neločljivo povezane z našim življenjem, ko poskušamo razumeti svet okoli nas (2016). Prizadevanje za razumevanje sveta okoli nas je neločljivo povezano z nami kot človeštvom. Zaradi sedanjega tehnološkega napredka je naš svet postal nekoliko bolj zapleten. Digitalni svet nam predstavlja nov in specifičen izziv. Vidimo, da je bilo naivno domnevati, da smo kot človeštvo nanj pripravljeni. Hermenevtični krog nam pokaže, da moramo pri poskusu razumevanja digitalnega sveta razmisliti tudi o svojih predsodkih, s katerimi se ga lotevamo. Narativa, ki sooblikuje naš odnos do sodobne tehnologije, je trenutno morda najbolj očitna na področju umetne inteligence (Coeckelbergh 2023), vendar jo prepoznamo tudi v našem odnosu do digitalnega sveta in njegovih sestavnih delov. Sodobna tehnologija kot grožnja, sodobna tehnologija kot priložnost, sodobna tehnologija kot zmaga razuma, sodobna tehnologija kot skrivnost - to so osnovni okviri, znotraj katerih se oblikuje naš odnos do sveta, v katerem te tehnologije igrajo vse pomembnejšo vlogo. Iz kakšnega okolja prihajamo, kdo smo in kakšne vrednote imamo, pomembno vpliva na to, kako si razlagamo posamezne informacije v digitalnem okolju. Če želimo bolje razumeti digitalni svet, se moramo zavedati, da to, kako se odzivamo na posamezne dražljaje v njem, morda pove več o nas samih in času, v katerem živimo, kot pa o samem digitalnem okolju. Če se tega zavedamo, lahko hkrati z razumevanjem digitalnega sveta bolje razumemo tudi sebe. Vendar ne smemo pozabiti na kompleksnost digitalnega sveta, ki onemogoča, da bi stvari iztrgali iz "konteksta", ne da bi pri tem skrenili s poti razumevanja "stvari" samih.

TRETJI DEL

Filozofska orodja

Primeri, kontrastni primeri in miselni eksperimenti

Kaj so primeri, kontrastni primeri in miselni eksperimenti

Uporaba resničnih ali namišljenih primerov je v filozofiji zelo pomembna. Zelo uporabni so tudi v izobraževanju; učitelj lahko predstavi primer, običajno v obliki dileme, učenci pa ga morajo nato analizirati in zavzeti stališče osebe, ki naj bi bila postavljena pred to dilemo. Dva cilja sta že sama po sebi predpostavljena. Prvič, učenci na ta način lažje premostijo vrzel med teorijo in prakso v smislu, da lahko preizkusijo različne pristope k situaciji in ugotovijo, kateri je primernejši, s predpostavko, da bodo to lahko posnemali ali nadgradili v prihodnjih primerih, ki se jim lahko pojavijo v resničnem življenju. Drugič, takšna uporaba primerov povečuje sodelovanje in daje učencem priložnost, da se bolj celovito poglobijo v primer. Uporaba primerov omogoča spodbujanje in razvijanje razmišljanja, ki je občutljivo na kontekst in povezano z izkušnjami. Martha Nussbaum lepo povzame, ko pravi, da nas dobra filozofija pogosto pripravi do tega, da predstavimo situacije s kritične praktične perspektive, ki nam lahko omogoči, da vidimo odnose, ki so se nam v našem vsakdanjem razmišljanju izmikali. To nam omogoča, da presežemo svoja globoko zakoreninjena prepričanja. Primeri se lahko razlikujejo v svoji kompleksnosti. Kontrastni primer je metoda, ki vključuje predstavljanje alternativnih, vendar podobnih scenarijev ali pogojev, da bi primerjali in soočali različne izide ali načela. Uporabljajo se za poudarjanje pomena določenih dejavnikov ali spremenljivk in sicer z raziskovanjem, kaj bi se zgodilo, če bi jih spremenili ali odstranili.

Miselne eksperimente lahko razumemo kot namišljene scenarije ali primere z določeno stopnjo kompleksnosti in novosti. Običajno so zasnovani in uporabljeni za pridobivanje naših odzivov ali intuicij, npr. glede naše uporabe ključnih pojmov, podpore ali zavrnitve določenega argumenta ali določene teorije, splošnih načel, hipotez ali predpostavk, ali da nam ponudijo nov vpogled, osvetlitev ali pogled na določen problem ali primer. Uporabne so tudi za razkrivanje določenih implicitnih predpostavk v naših premislekih, ki jih sicer običajno spregledamo. Robert Nozick je zasnoval sledeči miselni eksperiment: The Experience Machine. Predstavljajmo si, da so znanstveniki izumili stroj, ki nam lahko omogoči kakršno koli zaželeno ali prijetno izkušnjo, ki si jo lahko zamislimo. Vstopimo v stroj in ta lahko v nas ustvari zadovoljstvo ob uživanju na čudoviti plaži, izvajanju čudovite klasične glasbe, reševanju slovite matematične zagate itd. Te izkušnje se v ničemer ne razlikujejo od "pristnih" izkušenj, ki bi jih lahko imeli zunaj stroja. Zdaj pa si predstavljajmo, da nam je ponujeno, da vstopimo v ta stroj in izberemo izkušnjo, kakršno si želimo. Ali bi ponudbo sprejeli ali bi namesto tega izbrali resnično življenje? Nozick je domneval, da bodo odgovori večine ljudi takšni, da ne bi izbrali stroja, in to naj bi bil argument proti hedonizmu. Ne cenimo le izkušenj, temveč tudi način njihovega doseganja; določene stvari želimo narediti in ne le doživeti, da smo jih naredili. Stroj prav tako ovira našo avtonomijo in občutek pristnega življenja.

Problem zasebnosti in nadzora

Vidiki zasebnosti in nadzora so v digitalnem svetu zelo pomembni in zadevajo trenja med prednostmi tehnologije ter morebitno škodo in kršitvami pravic posameznikov do zasebnosti. To vključuje množični nadzor, saj oblasti, korporacije in drugi subjekti s pomočjo tehnologije pridobivajo možnosti za zbiranje in analizo velikih količin podatkov o posameznikih (npr. lokacije posameznika, dejavnosti na spletu, komunikacijski podatki). To se lahko uporabi za tako imenovano profiliranje, pri katerem se ti osebni podatki nato uporabijo za oblikovanje natančnih profilov posameznikov, vključno z njihovimi interesi, preferencami, ravnanjem in celo intimnimi vidiki njihovega življenja.

Carissa Véliz svojo knjigo o vprašanjih zasebnosti v digitalni dobi začne z naslednjim odstavkom.

Opazujejo nas. Vedo, da pišem te besede. Vedo, da jih berete. Vlade in na stotine korporacij vohunijo za vami in mano ter vsemi, ki jih poznamo. Vsako minuto vsakega dne. Sledijo in beležijo vse, kar lahko: našo lokacijo, našo komunikacijo, naše brskanje po internetu, naše biometrične podatke, naše družbene odnose, naše nakupe in še veliko več. Želijo vedeti, kdo smo, kaj mislimo in kaj nas pesti. Želijo predvideti in vplivati na naše ravnanje. Imajo preveliko moč. Njihova moč izhaja iz nas, iz vas, iz vaših podatkov. Čas je, da ponovno prevzamemo nadzor. Ponovna pridobitev zasebnosti je edini način, da ponovno prevzamemo nadzor nad našimi življenji in našimi skupnostmi. (Veliz 2020, 6)

Med drugim omenja dejstvo, da ob nakupu pametnega televizorja in njegovi vključitvi v domače omrežje WiFi, ta televizor verjetno uporablja tehnologijo, imenovano "samodejno prepoznavanje vsebine" (ACR), in se lahko poveže in izmenjuje podatke z več kot 700 različnimi internetnimi naslovi, če je vklopljen le 15 minut.

Kako nam lahko primeri, kontrastni primeri in miselni poskusi pomagajo pri reševanju vprašanj nadzora in zasebnosti?

Čeprav je uporaba (kontrastnih) primerov in miselnih eksperimentov lahko pomembna za skoraj vse vidike digitalnega sveta, se ta oddelek osredotoča predvsem na vprašanja nadzora in zasebnosti. Miselni poskusi nam lahko pomagajo pri raziskovanju in analiziranju zapletenih vprašanj in posledic, ki so značilne posebej za ta koncepta. Miselni eksperimenti nam lahko npr. pomagajo razumeti posledice razširjenega nadzora in zmanjševanja zasebnosti v digitalni dobi. Razmislimo o naslednjem miselnem eksperimentu. Nenadoma se zbudimo v družbi, v kateri je vsak vidik človekovega življenja nenehno nadzorovan in zapisan. Do teh zapisov lahko dostopajo številni ljudje. Se nam zdi takšno stanje moralno nesprejemljivo? Kaj bi se moralo v opisanem scenariju spremeniti, da bi postal sprejemljiv? Kaj pa, če bi bile prednosti takšne družbe v tem, da bi omogočila preprečitev vsakega terorističnega napada in rešila številna življenja? Ali bi to kaj spremenilo? Ali je opisani primer kaj drugačen od dejanskega stanja? Kateri vidiki našega življenja se nam zdijo najpomembnejši v zvezi z zasebnostjo? Razmislimo o podobnih modelih družb, npr. opisanih v Huxleyjevem *Krasnem novem svetu* ali Zamjatinovem *Mi*. Kateri so najpomembnejši vidiki, ki izstopajo v teh dveh romanih?

Na splošno nas pri razmišljanju, razpravi o primeru ali miselnem eksperimentu lahko vodijo naslednja vprašanja. Katere so (moralno) pomembne značilnosti, ki so vključene v primer? Katera od teh značilnosti je najpomembnejša? Ali so med temi značilnostmi kakšna nasprotja? Kako bi lahko razrešili nasprotje? Ali obstajajo podobni ali sorodni primeri za primerjavo? Kako jih moralno ovrednotimo? Vse to nam lahko pomaga, da se odzovemo na primere v resničnem življenju in jih ustrezno ovrednotimo.

Aforizem in ironija

Kaj je aforizem in kaj ironija?

Aforizem je jedrnat, lakoničen ali lahko zapomnljiv izraz splošne resnice ali načela. Lahko gre za star pregovor, ki ponazarja kakšen primer iz življenja. Lahko je filozofski ali motivacijski in lahko priključne neko univerzalno resnico ali spoznanje. Tukaj je nekaj primerov znanih filozofov:

Življenje lahko razumemo le s pogledom nazaj, živimo pa ga lahko le s pogledom naprej. - Soren Kierkegaard

Vsa težava sveta je v tem, da so bedaki in fanatiki vedno tako prepričani vase, modrejši ljudje pa polni dvomov. - Bertrand Russell

Meje mojega jezika so meje mojega sveta. - Ludwig Wittgenstein

V slednji izjavi Wittgenstein predstavi svoje razumevanje jezika in sveta. Izjava priključne pomen komunikacije in ponazarjanja resničnosti ter je lahko povod za globlje razumevanje načina, kako si ustvarjamo podobo sveta, ki nas obdaja.

Ironija je filozofsko orodje, pri katerem je izražanje pomena nečesa ravno nasprotno ter sarkastično in provokativno. Z uporabo jezika, ki običajno pomeni nasprotno, lahko ironija močno vpliva na poslušalce. Ironija je značilna za humoren ali poudarjen učinek, pa tudi kot orodje za globlje razumevanje tematike in opuščanje tradicionalnih ali površinskih prepričanj o svetu. Če bi bil na primer hladan, deževen in siv dan, bi lahko rekli: "Kako lep dan je!" in bili duhoviti, lahko pa bi tudi vnesli ironijo v posameznikovo mnenje in ga spodbudili k razumevanju njegovega stališča in njegovih zmot.

Problem univerzalne resnice in gotovega znanja?

Sokrat je uporabljal ironijo kot dialektično orodje za raziskovanje resnice. Svoje učence je primoral, da so s filozofskim razmišljanjem "rodili" resnico. Z zmedo jih je spodbujal, da so se bolj poglobili v svojo ohlapno argumentacijo in ugotovili, da so njihova prepričanja napačna ali pomanjkljiva. To je počel zato, da bi njegovi učenci razumeli, kako malo v resnici vedo o svetu in kako krhko je znanje. Rezultati njihovega filozofskega urjenja so razbijanje napačnih prepričanj in stereotipov. Ljudje se lahko vse življenje slepijo v nekaj, kar ni res. Včasih je težko biti o nečem prepričan, saj obstaja razlika med mnenjem in resnico in moramo zato biti vedno usmerjeni k resnici in resničnemu pomenu vsega. Univerzalne resnice so določena dejstva, ki so splošno sprejeta in se v določenem časovnem obdobju ali v kakršnih koli okoliščinah ne morejo spremeniti. Gotovo znanje je nekaj, za kar vsi verjamemo, da je resnično, in na čemer gradimo

vsa druga prepričanja o svetu. Splošna dejstva o resničnosti so ključna za nadaljnje razumevanje sveta okoli nas. Dandanes je naša resničnost digitalna in naš svet se zrcali na internetu. Družbeni mediji so lahko velika arena za spopad številnih različnih mnenj, kar sploh ni slabo, vendar so tudi prostor napačnih informacij. Največja težava, s katero se danes soočamo, je, čemu verjeti in kako biti prepričan o nečem, s čimer se soočamo na spletu. Aforizmi in ironija nam lahko pomagajo odpraviti nesporazume in nas izzovejo k filozofskemu razmišljanju ter k temu spodbudijo tudi druge.

Kako lahko ironija in aforizmi pripomorejo k boljši argumentaciji in boljšemu razumevanju naše resničnosti?

Nekatera najstarejša filozofska besedila iz tradicij po vsem svetu so uporabljala aforistični slog, saj lahko aforizem sestavi izzivalno in provokativno filozofsko izjavo, ki izzove naš um in nas prisili k poglobljenemu razmišljanju. Narava aforizma je nedogmatična in odpira teren za razlage in razprave o kateri koli temi. Aforizmi nam lahko nudijo hipotezo, na podlagi katere delamo zaključke ali na podlagi katere dvomimo o svetu, ki nas obdaja. Z vnašanjem ironije v mnenja ali površinska prepričanja lahko izzovemo prijatelje in celo sebe k višji stopnji mišljenja in k razvijanju logične argumentacije. Ironija izziva ljudi, da iščejo skrite pomene in resnično razumejo konceptualnost naše resničnosti. Ironija torej zahteva interpretacijo in nas vodi k temu, da verjamemo in prepoznamo kot resnično ne to, kar je izraženo, temveč to, kar je mišljeno. Obstaja majhno število dejstev o naši resničnosti, o katerih smo lahko stoodstotno prepričani, zato je pomembno vedeti, ali se lahko zanesemo na nekaj, s čimer se srečamo na internetu ali v resničnem življenju. To ne pomeni, da živimo v lažnem svetu ali da moramo ironizirati vsako mnenje ali izjavo, temveč moramo drug drugega spodbujati k globljemu razumevanju sveta, da bi lahko sprejemali pravilne odločitve in ustrezno ravnali. Drug način, kako lahko uporabimo ironijo in spremenimo svoje digitalno okolje, je, da razkrijemo protislovja in hinavščine našega spletnega vedenja. Pogosto na primer trdimo, da cenimo zasebnost in varnost, hkrati pa na platformah družbenih medijev prostovoljno delimo svoje osebne podatke. Z uporabo ironije, s katero opozarjamo na ta protislovja, lahko ljudi spodbudimo, da razmislijo o svojem ravnanju ter ponovno razmislijo o svojih vrednotah in prioritetah.

Aporija

Kaj je aporija?

Aporija je filozofska uganka ali pomislek brez jasnega odgovora. Kadar je pomislek ali negotovost pristna, lahko nakazuje na resnično dilemo in spodbuja občinstvo k razmisleku o različnih možnostih rešitve. Pogosto vključuje nekakšno logično protislovje, ki ovira razumevanje. Oblikovan je lahko kot izjava ali kot vprašanje. V retoriki je aporija besedno izražanje pristne negotovosti glede neke teme in se uporablja kot sredstvo medosebnega sporazumevanja. Na drugi strani pa lahko govorniki, kadar se zgolj pretvarjajo, da so negotovi, z aporijo pritegnejo pozornost poslušalcev in jih spodbudijo, da sami odpravijo dvom. Glavni namen aporije je vključiti občinstvo (poslušalca) v miselne procese, ki jih namerava govorec nasloviti. Govornik se lahko pretvarja, da ne ve nečesa očitnega, ali pa o nečem dvomi po neumnem in poslušalce izzove k razmišljanju o povedanem.

Primer aporije: *“Koliko poti mora prehoditi človek, preden mu rečete človek?”* (Bob Dylan, *Blowing in the Wind*)

Sodobni problem spletnega nadlegovanja

Palestinci so kot krokodili; bolj ko jim daješ meso, več ga hočejo.

- Ehud Barak, predsednik izraelske vlade, 28. avgust 2000.

Eden od konkretnih problemov, s katerimi se soočajo ljudje v digitalnem svetu, je vprašanje spletnega nadlegovanja in sovražnega govora. Sovražni govor je bil sicer vedno prisoten. Spletno nadlegovanje ima lahko več oblik, vključno s spletnim ustrahovanjem, trolanjem in ciljno usmerjenim nadlegovanjem na podlagi rase, spola, vere ali drugih značilnosti osebe. Anonimnost in odtujenost interneta lahko spodbudita ljudi, da povedo stvari, ki jih v živo nikoli ne bi, kar lahko privede do toksičnega spletnega okolja, v katerem se posamezniki počutijo ogrožene ali nevarne. Na spletu je lahko razširjen tudi sovražni govor, saj posamezniki uporabljajo anonimnost interneta za širjenje škodljivega in žaljivega govora. Posledice spletnega nadlegovanja in sovražnega govora so lahko velike. Napadene osebe lahko doživljajo stres, tesnobo, depresijo in druge težave z duševnim zdravjem. To se lahko prenese tudi v njihovo življenje izven interneta, kar vpliva na njihove odnose in sposobnost delovanja na delovnem mestu ali v šoli. V nekaterih primerih lahko spletno nadlegovanje in sovražni govor povzročita tudi fizično škodo. Vlade in spletne platforme poskušajo to težavo reševati z izvajanjem zakonov in politik za preprečevanje sovražnega govora in spletnega nadlegovanja. Vendar je njihovo uveljavljanje lahko težavno, zato se mnogi posamezniki še naprej tako vedejo. Poleg tega nekateri trdijo, da lahko ti ukrepi kršijo svobodo govora in pravico do izražanja spornih mnenj. Vprašanje je torej, kako lahko to retorično in filozofsko orodje spodbudi mlade, da spremenijo svoje ravnanje, da so bolj odprti do drugih ter da gradijo prijazno in sodelovalno skupnost na spletu.

Kako lahko aporija pomaga pri spletnem nadlegovanju in nas spodbuja k sprejemanju različnih perspektiv?

Iz spisov Sokratovega učenca Platona lahko razberemo, da je Sokrat v svojih filozofskih prizadevanjih zelo rad uporabljal aporije. Aporija vzbuja negotovost in pripravi poslušalce do tega, da z govornikovim nastopom odkrivajo gotovost. Glavni cilj je omogočiti občinstvu, da analizira situacijo, v katero je vpleteno, in izreče neko sodbo. Tukaj je ena od znanih filozofskih aporij, ki je zasnovana kot paradoks:

V Platonovem dialogu "Meno" Sokrat in Meno razpravljata o naravi znanja. Sokrat sprašuje Mena, ali je mogoče znanje naučiti, vendar prideta do paradoksa, ko ugotovita, da če nekaj veš, se ti tega ni treba naučiti, če pa nečesa ne veš, tega ne boš prepoznal, ko se boš naučil. To ju pripelje do stanja aporije, ko nista prepričana, ali je mogoče znanje naučiti ali ne.

Tudi v drami Hamlet, ki jo je napisal William Shakespeare, lahko najdemo odličen primer aporije v znameniti vrstici "biti ali ne biti, to je vprašanje". Paradoksi in dvomi, zapisani kot aporija, lahko spodbudijo poglobljeno in konstruktivno razmišljanje o nečem ter privedejo do spremembe naših prepričanj in negativnih predpostavk o nekom. Eden od načinov, kako lahko aporije pomagajo pri reševanju tega problema, je izpodbijanje predpostavk, na katerih temeljijo spletno nadlegovanje in sovražni govor. Aporija spodbuja posameznike, da podvomijo o svojih prepričanjih in predpostavkah ter upoštevajo alternativne perspektive in stališča. Tako lahko posamezniki spoznajo, da so njihova dejanja in besede škodljive in da prispevajo k toksičnemu spletnemu okolju.

Predstavljajmo si na primer osebo, ki pogosto nadleguje na spletu in širi sovražni govor, usmerjen proti posameznikom določene rase. Če se nekdo spopade z nadlegovalcem tako, da njegovo vedenje ironizira z aporijo, bo nadlegovalca morda postalo sram ali pa bo znova premislil o svojem vedenju. S pomočjo aporije ali nekaterih ironičnih paradoksov lahko ta oseba spozna, da njena dejanja ne temeljijo na nobenem logičnem sklepanju ali dokazih, temveč na globoko zakoreninjenih predsodkih ali pristranskosti, ki so precej trapasta. Morda oseba tudi uvidi škodo, ki jo s svojimi besedami in dejanji povzroča posameznikom in celotni spletni skupnosti, ali pa se počuti osmešeno. Aporija je lahko močno sredstvo za spodbujanje razprave in debate o določenem vprašanju (rasa, spol, družbeni položaj itd.) Z izražanjem dvoma ali zmede lahko druge spodbudi, da delijo svoje misli in ideje, kar vodi k bolj sodelovalni in vključujoči spletni skupnosti. Uporablja se lahko tudi za prikaz kompleksnosti problema in različnih pogledov nanj. To lahko pomaga ljudem razumeti in se vživeti v druge, ki imajo morda drugačne izkušnje ali stališča, kar vodi k bolj konstruktivnim in razumevajočim spletnim interakcijam.

Analogija

Kaj je analogija?

Na splošno z analogijo mislimo podobnost ali, natančneje, sorodnost. Izraz analogija izhaja iz grške besede *ana logon* kot pravilno razmerje ali ujemanje razmerij ali iz latinske besede **proportio**. S pojmom analogije se verjetno najpogosteje srečamo v znanstveni metodologiji ali v teoriji modeliranja, v semantiki ali logiki. Danes pa ta pojem uporabljata tudi teorija simbolov ali epistemologija, ki tematizirata teorije znanja na podlagi podobnosti ali primerjave.

Na splošno razlikujemo dve vrsti analogije:

1. Formalna analogija, ki temelji na ujemanju elementov modela in elementov modeliranega sistema.
2. Materialna analogija, ki prav tako predpostavlja materialno podobnost med modeliranim sistemom in njegovo kopijo.

Obe vrsti analogije predpostavljata strukturno podobnost med modeliranim sistemom in modelom, vendar delata tudi z razlikami med njima.

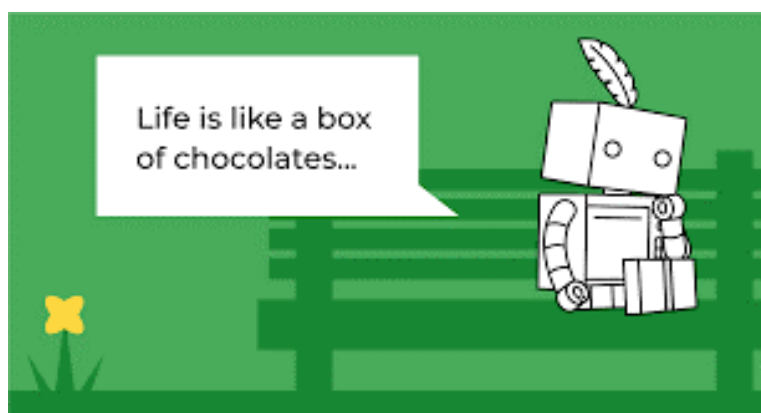
Analogno sklepanje skupaj z induktivnim in deduktivnim sklepanjem predstavlja osnovne oblike sklepanja. Medtem ko induktivno in deduktivno sklepanje ostaja na področju že znanega znanja, analogno sklepanje presega že obstoječe znanje, zaradi svoje hevristične lastnosti pa je sestavni del znanstvenega raziskovanja. Pri analognem razmišljanju podobno kot pri induktivnem razmišljanju izhajamo iz obstoječega znanja, vendar je cilj induktivnega razmišljanja splošni sklep, cilj analognega razmišljanja pa prepoznavanje novega elementa (Jurášová 2012). Z analogijo operira tudi kognitivna psihologija, ki analizira potencial analogije pri reševanju problemov.

Tudi kognitivna psihologija se pogosto ukvarja z analogijo, ko analizira potencial analogije za reševanje problemov..

Barsalou (1992) navaja naslednji primer reševanja problemov z analogijo:

[...] nekdo, ki je nekaj časa delal v kompleksu, vam lahko preprosto razloži, da je postavev analogna morski zvezdi. Ko slišite to analogijo, lahko prenesete znanje o morskih zvezdah na pisarniški kompleks. Tako bi znanje, da ima morska zvezda okroglo telo, iz katerega radialno in simetrično izhaja pet nog, vodilo v prepričanje, da ima pisarniški kompleks središčno okroglo telo, iz katerega radialno simetrično izhaja pet koničastih stavb. (110)

Iz navedenega je razvidno, da se vsi, ne le znanstveniki, vsak dan srečujemo z analogijo ali delamo z njo. Tako kot morajo biti znanstveniki previdni pri obravnavi dveh sistemov kot analognih, moramo biti previdni tudi mi. Recimo, da smo v preteklosti doživeli več razhodov zaradi partnerjeve nezvestobe. Na podlagi teh izkušenj smo si ustvarili nekakšen "katalog" rdečih zastavic. Začeli smo novo razmerje in partner se je hitro opravičil, ker se ne počuti dobro, in, če nismo bili jezni, predlagal, da bi večerjo prestavili na drug dan. Ugotovili smo, da je to ena od rdečih zastavic. Toda ali je en pokazatelj dovolj, da to razmerje obravnavamo kot analogno prejšnjim in ustrezno ukrepamo? Očitno ne.

Problem lažne analogije

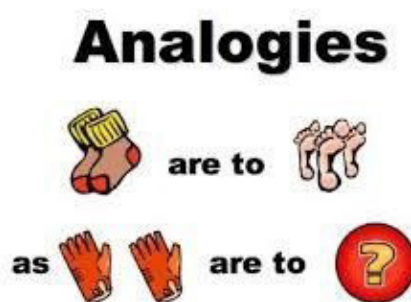
Kot smo videli, so lahko analogije zelo koristne pri reševanju problemov. Vendar pa imajo tako svoje prednosti kot tudi svoje pasti, na katere ne smemo pozabiti. Analogije vam lahko pomagajo pri dostopu do predhodnega znanja, spodbujajo ustvarjalnost, poenostavljajo zapletenost, omogočajo učinkovito komuniciranje in iščejo povezave ali vzorce. Po drugi strani pa so lahko analogije zavajajoče, netočne, nepopolne ali pristranske, kot smo poskušali prikazati v prejšnjem primeru s partnerskimi odnosi. Zato je treba paziti, da analogije, ki jih uporabljamo, preverimo, prilagodimo ali izpopolnimo tako, da ustrezajo problemu in njegovemu kontekstu. V nasprotnem primeru nas lahko analogija, namesto da bi nam pomagala najti rešitev problema ali odkriti nekaj novega, zavede na napačno pot.

Pogosto lahko naletimo na tako imenovano napačno analogijo. Napačna analogija je argument, ki temelji na zavajajoči, površni ali neverodostojni primerjavi. Znana je tudi kot pomanjkljiva analogija, šibka analogija, napačna primerjava, metafora kot argument in analogična zmota. Analogična zmota je sestavljena iz predpostavke, da morajo biti stvari, ki so si podobne v enem pogledu, podobne tudi v drugih. Tako primerja na podlagi tistega, kar je znano, in predpostavlja, da so si podobni tudi neznani deli (Pirie 2015). Analogije tako postanejo napačne ali zmotne, če so pretirano izpostavljene, neprepričljive (Nordquist 2023) ali skrajno banalizirajoče do te mere, da zavajajo, kot je na primer trditev, da je "biti cepljen, kot da bi bil prisiljen nositi rumeno zvezdo".

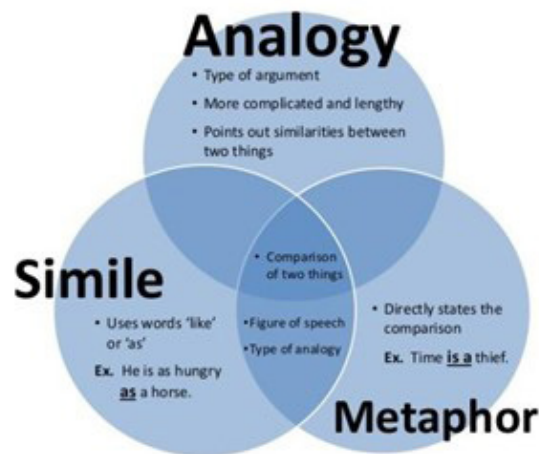
Drug primer so izjave, kot je "V zvezi z računalniškim in biološkim virusom je heker enak zdravniku. Tako kot lahko zdravnik pozdravi bolezen človeka, lahko heker pozdravi računalniški virus." V tem primeru je napačna analogija v tem, da hekerja enačimo z zdravnikom na podlagi predpostavke, da lahko oba nekaj "ozdravita". Čeprav je podobnost v zamisli o zdravljenju na površini, analogija spregleda bistvene razlike. Zdravnik ima medicinsko izobrazbo in etične pomisleke pri zdravljenju bolezni, medtem ko lahko heker sodeluje pri nedovoljenih dejavnostih in potencialno nezakonitih dejanjih.

Kako nam lahko analogija pomaga pri reševanju težav digitalnega sveta?

Večkrat smo že omenili, da je digitalni svet zelo zapleten sistem, ki ga še vedno ne poznamo v vseh njegovih vidikih. Tehnična plat stvari je ena stvar, digitalni svet kot pojav, ki nedvomno pomembno spreminja človeški svet in našo družbo, pa je druga stvar. Spričo tega ga je lahko težko razumeti in ga tudi zares težko razumemo. Vendar nam lahko pri tem pomaga dobra analogija. V tehnologiji na splošno lahko naletimo na več uveljavljenih analogij, katerih namen je olajšati razumevanje zapletenega sistema: "Računalništvo v oblaku je kot knjižnica in ne knjigarna. Je preprost način za dostop do vseh knjig na planetu, ne da bi jih morali imeti v lasti." Ali pa: "Blockchain je kot ogromen bančni trezor z zvitki sefov. Vsaka varna skrinjica ima stekleno sprednjo stran, tako da lahko vsakdo vidi vsebino skrinjice. Ko nekdo odpre novo varnostno skrinjico, dobi ključ, ki je edinstven za to skrinjico. S kopiranjem ključa se vsebina skrinjice ne podvoji. Če imate ključ, to ne pomeni, da ste lastnik skrinjice, temveč le vsebine v njej." (Chin 2018).

Posebna vrsta analogije je metafora. Uporabljamo jo tudi v naših prizadevanjih razumevanja na primer interneta. Osrednja metafora, s katero delamo v zvezi s tem, je metafora oblaka kot globalnega sistema "z veliko močjo in potencialom, ki ohranja avro nečesa transcendentnega, nečesa, kar je skoraj nemogoče dojeti". (Bridle 2021, 18) Vendar ta metafora ni najbolj primerna: "Oblak ni nekaj abstraktnega, brezobličnega ali celo nevidnega; treba je le vedeti, kam pogledati. Ni čarobni kraj za sedmimi gorami v utopičnem kraljestvu, narejen iz vodne pare in radijskih valov. Je fizična infrastruktura, sestavljena iz telefonskih kablov na dnu oceana in ogromnih skladišč z računalniki, zloženimi do stropa, ki porabijo ogromne količine vode in energije ter imajo svojo lastno državo in pravno pristojnost." (Bridle 2021, 19) Tako vidimo, da lahko neustrezna metafora privede do napačnega razmišljanja o tehnologiji in spregleda nekatere ključne vidike, kar na koncu bistveno okrne naše razmišljanje.

Če pa analogijo razumemo pravilno, nam lahko pomaga razumeti zapletene pojave ali dogodke. Dobro oblikovana analogija nam lahko pomaga pri odkrivanju in oblikovanju novega znanja, pomaga pa nam lahko tudi pri vsakodnevnih procesih odločanja. Vendar ne pozabimo primerjati stvari, ki so primerljive. Seveda primerjamo dve različni stvari, zato se bosta gotovo v nekaterih pogledih razlikovali, vendar morajo biti njune ključne podobnosti očitne in zastopane v več značilnostih.

Ockhamova britev

Kaj je Ockhamova britev?

William iz Ockhama je priznan srednjeveški mislec (konec 13.–14. stoletja). Znan je predvsem zaradi ideje o ekonomiji mišljenja - Ockhamov brivec (včasih tudi Occamov brivec). Izraz se sicer uporablja od 19. stoletja, zlasti po zaslugi matematika Williama Rowana Hamiltona. (Kaye 2023)

Tako imenovana Ockhamova britev (OB) se pogosto razlaga kot nasvet, naj ne množimo entitet preko nujnosti, in je precej pogosto povezana z načeli sodobne znanosti. Obenem je zanimivo, da fizik Stephen Hawking v Kratki zgodovini časa svoje odkritje kvantne mehanike pripisuje tudi Ockhamovi britvi. (Kaye 2023)

Z enostavnimi besedami je Ockhamova britev priporočilo, da damo prednost razlagi določenega dogodka, ki temelji na manj predpostavkah, kot sočasni razlagi ali razlagam. Če želimo na primer razložiti določene vsakdanje dogodke, nam ni treba uporabiti dodatnih nadnaravnih sil ali entitet, če jih lahko razložimo preprosto. Če na primer zamudite avtobus, lahko to preprosto razložimo, ker ste zamudili na postajo, in ne zato, ker vas je nekdo začaral in vam je pot prekrizala črna mačka. Morda se zdi, da je to celo v skladu z zdravo pametjo.

Vendar pa lahko kakšen kritično razmišljujoč bralec postavi vprašanje, ali načelo preprostosti res lahko zagotavlja resnico. Seveda lahko najdemo primere, ko je kompleksnejša razlaga lahko bližje resnici. Predstavljajte si na primer, da je vaš avto pokvarjen. "Merilnik plina na vašem avtomobilu je morda pokvarjen ali pa je prazen rezervoar za gorivo le ena od več stvari, ki so narobe z avtomobilom. V odgovor na ta ugovor lahko poudarimo, da nam načelo enostavnosti ne pove, katera teorija je resnična, temveč le, katera teorija je bolj verjetno resnična. Poleg tega ob drugih znakih poškodbe, kot je utripajoča merilna naprava za olje, obstaja dodatno dejstvo, ki ga je treba pojasniti in ki upravičuje dodatno hipotezo." (Kyle 2023)

Zanimivo je, da pravzaprav Ockham sam ni bil tako skrajno radikalen, kot ga včasih razlagajo, ko je zanikal obstoj nekaterih entitet, ki so odvečne, kvečjemu je "dovolil, da se vzdržimo njihovega postavljanja, če za to ni znanih prepričljivih razlogov". (Spade 2019)

Tako imenovana Ockhamova britev se v filozofiji uporablja za odpravo nekaterih metafizičnih teorij, zlasti tistih, ki lahko vključujejo odvečne razlage. Materialisti lahko na primer uporabijo britev proti dualistom v filozofiji uma, saj ti trdijo, da obstaja dodatna ontološka kategorija, ki ni potrebna za razlago. Podobno lahko "nominalisti o abstraktnih predmetih uporabijo OB proti svojim platonističnim nasprotnikom in jih obtožijo, da se zavzemajo za nešteto obsežno področje abstraktnih matematičnih entitet."

Kot poudarja Spade: "Zdi se, da je cilj sklicevanja na preprostost v takšnih kontekstih bolj prelaganje dokaznega bremena in manj neposredna ovržba manj preproste teorije." (Spade 2019)

Glede na omenjeno rabo OB je morda zanimivo, da je tu ponovno Ockham tisti, ki se nagiba k trditvi, da je "edina resnično nujna entiteta Bog; vse drugo, celotno stvarstvo, je radikalno kontingentno skozi in skozi. Ockham skratka ne sprejema načela zadostnega razloga." (Pik 2019) Vendar pa ostaja odprto vprašanje, ali ni nepotrebna tudi ideja Boga.

Kot smo že omenili, se priljubljenost OB nadaljuje tudi v 20. stoletju in nam veliko ponuja tudi v današnjem času. Omeniti velja na primer Karla Popperja, ki pojasnjuje naklonjenost ideji preprostosti in trdi, da ji ni potrebno stati na apelu na prakso ali estetiko. Predlaga idejo falsifikabilnosti in trdi, da imamo preprostejše teorije raje kot kompleksnejše, "ker je njihova empirična vsebina večja; in ker so bolj preverljive." (Swinburne 1997) Če povzamemo Popperjevo idejo, lahko rečemo, da "preprosta teorija velja za več primerov kot kompleksnejša in jo je zato lažje falsificirati. Pri tem spet primerjamo preprosto teorijo z bolj zapleteno teorijo, kjer obe enako dobro pojasnujeta podatke." (Spade 2019)

Če povzamemo, kot smo lahko videli, ima Ockhamova britev v svoji preprosti obliki, ki jo razumemo kot iskanje racionalne preprostosti pri razlagi dogodkov kljub različnim interpretacijam, svoj potencial za sodobno družbo.

Problem teorij zarote in prevar v digitalni sferi

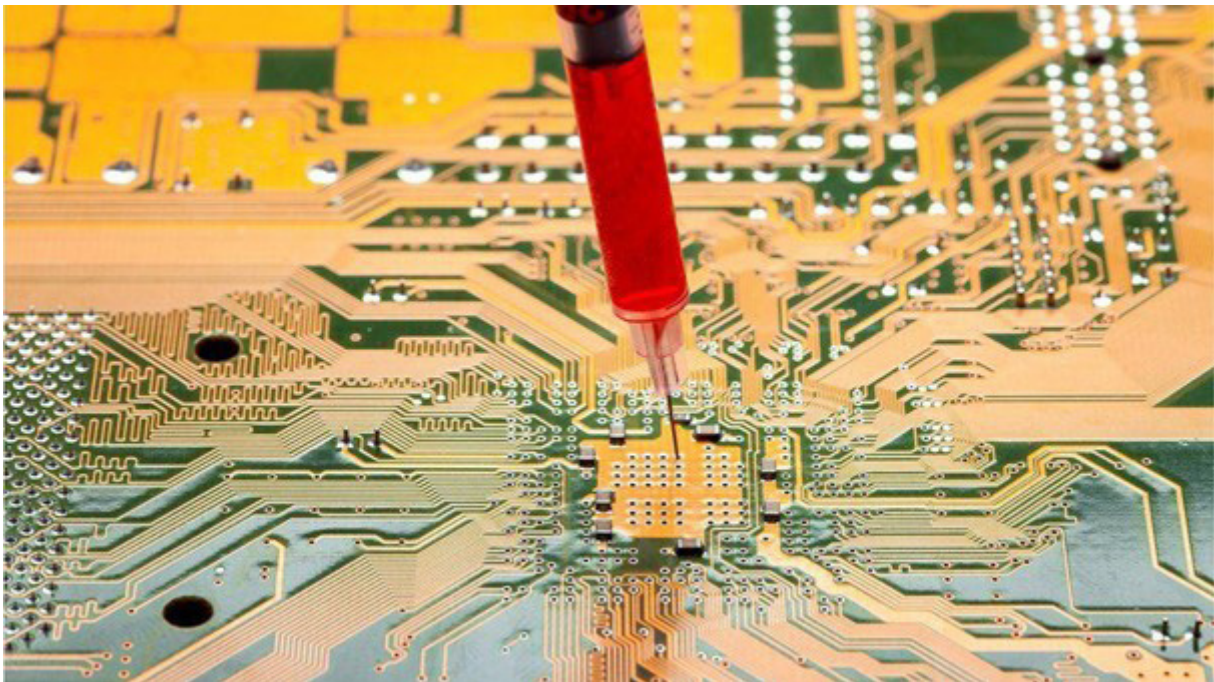
Digitalno okolje nam ponuja možnosti za skoraj neomejeno izmenjavo različnih idej. Naletimo lahko na številne primere zapletenih teorij zarote in ustvarjalnih prevar, kot je dajanje mikročipov ljudem s cepivi, da bi jih lahko spremljali in nadzorovali in naj bi jih organizirali milijarderji, kot sta Bill Gates in George Soros itd. Tudi teorija ploščate Zemlje temelji na različnih zamislih o tem, kako vlade ponarejajo zaobljenost Zemlje in kako je svet v resnici videti ploščat, morda celo podprt z velikimi bitji, ki ga držijo, ali ogromnim oceanom okoli njega. Tudi različne teorije o kemičnih sledovih, po katerih so letala vir strupa, ki se prenaša na državljane, da bi ti namerno zboleli in da bi z njimi vlade in bogataši lažje manipulirali.

Kako nam lahko razumevanje Ockhamove britve pomaga pri spopadanju s teorijami zarote in prevarami na digitalnem področju?

V digitalni sferi lahko vidimo potencial Ockhamove britve pri iskanju preprostih rešitev brez nepotrebnih dodatkov k razlagam, kjer je mogoče zaznati te probleme z nepotrebnimi elementi, dodanimi k razlagam, na primer v spletnih razpravah, forumih itd.

Zamisel o dajanju mikročipov ljudem s cepivi, da bi jih lahko spremljali in nadzorovali milijarderji, kot sta Soros in Bill Gates, namesto enostavnejše razlage o cepljenju zaradi zdravstvenih koristi, je ena od zamisli, h kateri je mogoče pristopiti z Ockhamovo britvijo, kot v prid drugi od obeh razlag. Podobno bi lahko teorijo o ploščati Zemlji prav tako prekinila OB, ki bi lahko rekla, da se zdi preprostejša razlaga o okroglosti Zemlje, ki temelji na fiziki, bolj verjetna kot zgodba, ki dodaja slone, vladne laži itd. Tudi ovržba chemtrailsov lahko preprosto izhaja iz trditve, da letalski motorji proizvajajo izpuhe.

Vendar je zanimivo omeniti, da se na primer Ockhamova britev uporablja tudi v drugih vidikih digitalne sfere, ki ponazarjajo druge načine uporabe prilagojene OB v digitalni sferi: "Pri razvoju programske opreme pravilo najmanjše moči trdi, da je pravilna uporaba programskega jezika tista, ki je najenostavnejša in hkrati rešuje ciljni programski problem." (Wikipedia - Ockhamova britvica 2023)

Govorice o cepivih so ovržene: Mikročipi, "spremenjena DNK" in še več - BBC News

Razlaga in vrste razlag

Kaj je razlaga in katere vrste razlag poznamo?

Razlaga ali pojasnilo je navedba bistvenih okoliščin ali vzrokov nečesa, kar nam ni dovolj jasno ali razumljivo. Razlaga torej pomeni, da nam postanejo pojavi ali stvari razumljivi. Je eden od naših osnovnih načinov spoznavanja sveta. Poznamo različne vrste razlag, kot so znanstvena razlaga, deduktivna - nomološka razlaga, genetska razlaga, zgodovinska razlaga, induktivna ali verjetnostna razlaga, pragmatična razlaga.

Znanstvena razlaga je temeljno sredstvo za napredek znanstvenega znanja. Z znanstveno razlago sistematiziramo znanstveno znanje. Z drugimi besedami, ko nekaj znanstveno razlagamo, razloženo (explanandum) podredimo tistemu, s čimer razlagamo (explanans). Tako pokažemo, da pojasnilo poteka v skladu z nekaterimi splošnimi zakonitostmi. Če poznamo te začetne pogoje, potem iščemo primerne teorije ali splošne zakonitosti za naš explanandum, bodisi znane bodisi na novo formulirane. Deduktivno nomološko razlago imamo za osnovno obliko znanstvene razlage. V njej je razmerje med explanans in explanandum razmerje logičnega sklepanja. Iz explanansa, ki vsebuje splošne zakonitosti, npr. $Z_1, Z_2, Z_3 \dots Z_n$, in specifične pogoje $a_1, a_2 \dots a_n$, z logičnim sklepanjem dobimo explanandum E . Takšen explanandum je logično izpeljan iz predpostavke explanansa. Premise explanansa vsebujejo splošne zakonitosti, vsaj nekatere premise imajo empirično vsebino, stavki v explanansu so stvarno pravilni. Vsi ti pogoji se skupaj imenujejo pogoji ustreznosti pojasnila. Hempel in Oppenheim navajata primer, v katerem želimo pojasniti, zakaj se zdi, da je del vesla, ki je potopljen v vodo, zlomljen navzgor glede na del nad gladino. Predpostavke argumenta za razlago tega pojava bodo vključevale tako izjave o zakonu o lomu svetlobe in zakonu, da je voda optično gostejši medij kot zrak, kot tudi izjave o dejstvu, da je veslo raven kos lesa in da je del vesla potopljen v vodo. Vprašanje, zakaj je prišlo do pojava, je torej vprašanje, po katerih zakonih in zaradi uresničitve katerih pogojev je prišlo do pojava (Jastrzemska 2004).

Druga vrsta znanstvene razlage je genetska razlaga (ne v biološkem smislu). Pri tej vrsti razlage pojasnilo tvori zadnji člen v nizu posameznih razlag. Lahko ima vzročno-genetsko obliko ali statistično-genetično obliko. Poseben primer je zgodovinska razlaga, kot smo jo omenili v uvodu. Pri tej vrsti razlage je za pojasnilo vsaj enega predhodnega člana potrebna še dodatna informacija, ki pa morda ni predmet same razlage. Tak primer bi lahko bil poskus razlage trenutno globalno naraščajoče stopnje polarizacije družbe s stališča socioloških raziskav. Da bi to pojasnili, bomo potrebovali tudi informacije, ki same po sebi niso predmet naše raziskave.

Omenili smo tudi pragmatično razlago. Pri tej vrsti razlage se določeni pojmi in izjave relativizirajo na določeno vrsto oseb, ki se med seboj razlikujejo v določenih vidikih, kot je na primer izobrazba. Ta vrsta razlage ima predvsem didaktični pomen. S tega vidika je minimalni pogoj za to razlago razumljivost, vendar tudi v tem primeru predpostavljamo, da explanans navaja vsaj en zadosten pogoj za explanandum. To vrsto razlage v svoji pedagoški praksi uporabljajo učitelji, avtorji učbenikov, pa tudi vsi starši, ki odgovarjajo na večno otroško vprašanje "Zakaj?".

Druga vrsta razlage je tako imenovana verjetnostna ali induktivna oziroma statistična razlaga. Pri tej vrsti razlage je explanandum izpeljan iz explanansa le z določeno stopnjo verjetnosti. Glede na to, kako razmišljamo o verjetnosti, potem razlikujemo statistične razlage - pri katerih se verjetnost razlaga kot relativna pogostost: če ima dogodek vrste B pod pogoji C neko verjetnost, enako p , in če je dogodek d vrste C, potem je dogodek d vrste B z verjetnostjo p . Druga vrsta verjetnostne razlage je induktivna razlaga. V njej se verjetnost razlaga kot kvantitativno logično razmerje med določenimi stavki, katerega moč je izražena s tako imenovano stopnjo potrditve ali preverbe. Hipoteza je torej verjetna na podlagi nekega empiričnega opazovanja. Če smo na primer doslej na bližnji sosednji reki v jesenskem obdobju vedno opažali le labode, je verjetno, da je ptica, ki jo tam vidimo to jesen, v stopnji, ki je skladna s prejšnjimi empiričnimi ugotovitvami, verjetno labod.

Težave z razlago

Razlaga in njene različne oblike so navsezadnje pomembna pomoč pri našem prilagajanju na svet okoli nas. Pomagajo nam pri ustreznih posplošitvah, ki utrjujejo znanje v načela in teorije, ali pa nam pomagajo ustvarjati nove teorije. Vendar, kot smo videli že v prejšnjem razdelku o razlagi in njenih različnih vrstah, podati dobro razlago ni povsem enostavno. Dovolj je, če ne izpolnimo t. i. pogojev ustreznosti razlage, in naša prizadevanja bodo zaman. A ne le zaman, temveč nasprotno, lahko storimo napako, ki lahko, če je znanstvena skupnost ne bo dovolj reflektirala, povzroči resno izkrivljanje v raziskovanju te teme.

Na kratko si oglejmo, kaj moramo upoštevati, ko skušamo podati dobro razlago nekega pojava, dogodka ali dejstva, na primer s stališča učitelja (Burns 2018):

- Dobra razlaga je preverljiva ali ovrgljiva. V resničnem svetu lahko izvedemo poskus in preverimo, ali je resnična ali ne.
- Poiščimo bistvo svojega sporočila - naj bo preprosto.
- Razlago naredimo konkretno.
- Uporabimo analogije.
- Uporabimo primere.
- Pripovedujmo zgodbe.
- Poskrbimo za verodostojnost - pravilno predstavimo sporočilo.

Digitalni svet je v številnih svojih vidikih za nas še neraziskano območje. Bolje rečeno, lahko razložimo njegove tehnične parametre in tehnične parametre njegove uporabe, ne moremo pa razložiti vseh njegovih kontekstov in učinkov na človeški svet. Ne vemo natančno, kako digitalni svet vpliva na proces oblikovanja identitete njegovih uporabnikov, ne vemo natančno, zakaj so ljudje nagnjeni k temu, da verjamejo vsemu, kar najdejo na spletu, ne vemo, zakaj je spletni svet za nekatere od nas bolj privlačen kot živeta resničnost zunaj njega. Morda vseh omenjenih stvari ne bomo dovolj izčrpali z njihovo razlago in bo namesto tega pomembneje, da jih razumemo.

Kako nam lahko razlaga in njene različne vrste pomagajo pri reševanju težav digitalnega sveta?

Menimo, da sta v zvezi s tem pomembna dva vidika. Prvič, ključno je, da vsak napredek v znanstvenem poznavanju digitalnega sveta temelji na strogih znanstvenih razlagah, ki izpolnjujejo pogoje pojasnjevalne ustreznosti. Ni treba poudarjati, da različne pojave razlagamo z različnimi vrstami razlag glede na njihovo ustreznost in uporabnost. Drugič, kot učitelji, starši ali ljudje, na katere se otroci po svetu obračajo s svojimi radovednimi vprašanji, ne smemo pozabiti, da nobeno od njihovih vprašanj ne sme ostati brez odgovora, predvsem brez odgovora, primerne starosti spraševalca. Naš cilj je, da je razlaga tega, kar nas sprašujejo, "resnična" in hkrati razumljiva za tistega, ki mu je razlaga namenjena. Z mislijo na to moramo upoštevati nekaj preprostih korakov, ki smo jih omenili v prejšnjem delu tega poglavja - da smo jasni in nedvoumni, koristno uporabljamo analogije in primere, poskušamo ustvariti prostor za preverjanje naših razlag v praksi itd. Na primer, ko srednješolcem razlagamo tveganja objave zasebnih fotografij in podatkov na družabnih omrežjih, jih ne zasipamo s tehničnimi podrobnostmi, temveč se obrnemo na prepričljive primere iz prakse itd. Zavedanje, da je razlaga nekega pojava rezultat dolge verige poštenega in zahtevnega znanstvenega dela in mora izpolnjevati nekaj osnovnih pogojev, je pomemben korak pri razumevanju, kako spoznavamo svet okoli nas. Na tej osnovi bomo videli, da sta znanost in znanstveno védenje najboljši dosedanja način spoznavanja sveta in vesolja, pomagata pa nam tudi, da smo na primer boljši učitelji.

Humove vilice

Kaj so Humove vilice?

Humove vilice so filozofski pojem, ki ga je uvedel škotski filozof David Hume in v katerem trdi, da lahko vse znanje razdelimo v dve kategoriji: idejna razmerja in dejstva. Idejna razmerja so nujne resnice, ki jih lahko spoznamo samo z razumom, medtem ko so dejstva odvisne (contingent) resnice, ki jih lahko spoznamo samo z izkušnjami.

Hume je to načelo razvil v svojem delu *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ki je bilo objavljeno leta 1748. V tem delu se je Hume ukvarjal z razumevanjem narave človeškega znanja in njegovih meja.

Idejna razmerja so apriorne ali samoumevne resnice, ki jih spoznamo samo z razumom, kot so matematične resnice. Hume je za idejna razmerja navedel primere, kot so matematične resnice, na primer trditev, da je $2+2=4$, ali Pitagorov izrek. Te resnice so samoumevne in za dokazovanje ne potrebujejo empiričnih dokazov.

Po drugi strani pa dejstva temeljijo na empiričnih dokazih in izkušnjah ter niso nujno resnična ali potrebna. Hume za dejstva navaja primere, kot sta sonce, ki zjutraj vzhaja, ali voda, ki vre pri 100 stopinjah Celzija. To so dejstva, ki jih spoznamo s pomočjo čutov in izkušenj, in niso nujno resnična ali potrebna. Hume tudi poudarja, da dejstev nikoli ne moremo vedeti z absolutno gotovostjo, saj naše znanje o njih temelji na preteklih izkušnjah in indukciji, ki nam ne more zagotoviti nezmotljivega znanja.

Hume svoje stališče ponazori tudi s primerom vzroka in posledice. Čeprav lahko zaznamo, da en dogodek sledi drugemu, ne moremo z gotovostjo trditi, da je prvi dogodek povzročil drugega, saj razmerje med vzrokom in posledico ni samoumevno in ga ne moremo spoznati zgolj z razumom. Namesto tega se moramo pri sklepanju o vzročnih razmerjih zanašati na svoje pretekle izkušnje in induktivno sklepanje.

Če lahko dejstva povežemo z induktivnim sklepanjem, lahko rečemo, da se idejna razmerja naslanjajo na deduktivno sklepanje. To pa zato, ker deduktivno sklepanje izhaja iz splošnih načel ali predpostavk in na podlagi teh načel ali predpostavk oblikuje zaključke, medtem ko induktivno sklepanje izhaja iz določenih opažanj, na podlagi katerih oblikuje splošne zaključke.

Humove vilice so pomembne, ker nakazujejo, da obstajajo omejitve glede tega, kar lahko vemo samo na podlagi razuma in izkušenj. Postavljajo tudi pomembna vprašanja o naravi znanja ter razmerju med razumom in izkušnjo.

Kaj je osebna anekdotska pristranskost?

V spletnem svetu je morda težko razlikovati med idejnimi razmerji in dejstvi. Internet je poln informacij, vendar niso vse točne ali zanesljive. Poleg tega lahko algoritmi družbenih medijev ustvarijo "filtrirne mehurčke", v katerih ljudje vidijo in sodelujejo le z vsebinami, ki utrjujejo njihova obstoječa prepričanja, kar otežuje prepoznavanje in upoštevanje novih idej in perspektiv.

Obstaja posebna kognitivna pristranskost, ki nas vodi k posploševanju lastnih osebnih izkušenj, ki so povsem induktivne narave in po Humovi terminologiji v razumen in trden odnos med idejami, domnevno podprtim z deduktivnim sklepanjem. Ta pojav lahko opišemo kot "osebno anekdotsko pristranskost" ali "pristranskost osebnih izkušenj". Nanaša se na težnjo posameznikov, da svoje osebne izkušnje posplošujejo na širšo populacijo ali situacijo, pri čemer pogosto ne upoštevajo omejitev ali pristranskosti, ki so lastne njihovim osebnim izkušnjam.

K osebni anekdotski pristranskosti prispeva več dejavnikov:

- Izrazita pomembnost in čustveni vpliv: Osebne izkušnje, ki so žive, vtisnjene v spomin ali čustveno nabite, imajo običajno večji vpliv na posameznikovo presojo in dožemanje. Te izkušnje lahko ustvarijo pristranskost in naredijo informacije bolj dostopne in vplivne v procesih sprejemanja odločitev.
- Hevristika razpoložljivosti: Hevristika razpoložljivosti je miselna bližnjica, pri kateri se ljudje pri presojanju ali vrednotenju zanašajo na lahko dostopne primere, ki jim pridejo na misel. Kadar se posamezniki zlahka spomnijo osebnih izkušenj ali so te zlahka dostopne, jih lahko uporabijo kot podlago za oblikovanje posplošitev.
- Omejena velikost vzorca in pristranskost samo-izbire: Osebne izkušnje pogosto temeljijo na omejenem vzorcu, saj lahko posamezniki neposredno doživijo le delček sveta. Poleg tega se ljudje nagibajo k pristranskosti pri samo-izbiri in iščejo izkušnje, ki so v skladu z njihovimi obstoječimi prepričanji ali preferencami (podobno potrditveni pristranskosti). To še dodatno zoži obseg izkušenj, ki so jim posamezniki izpostavljeni, kar vodi do pristranskih posplošitev.

Kako nam lahko razumevanje Humovih vilic pomaga pri prebiranju informacij, ki so na voljo (na spletu)?

Humove vilice nam lahko pomagajo kritično razmišljati o izvori naših spoznanj in prepričanj. S prepoznavanjem razlike med idejnimi razmerji in dejstvi lahko ovrednotimo trditve, s katerimi se srečujemo, in ugotovimo, ali temeljijo zgolj na razumu ali zahtevajo empirične dokaze. Poleg tega nam lahko Humove vilice pomagajo ceniti omejitve lastnega znanja in prepoznati, kako pomembno je biti odprt za nove izkušnje in perspektive, da bi razširili svoje razumevanje sveta.

Če resnično dobro razumemo, kaj je deduktivno sklepanje, da zanj ne veljajo kriteriji empirične utemeljitve ter kaj je po drugi strani induktivno sklepanje, ki zahteva drugačno raven presoje, nam to lahko pomaga hitro odkriti nekatere konkretne logične zmote.

Če nekateri ljudje odločno trdijo, da razpolagajo z določenimi resnicami s popolno gotovostjo, lahko pomislimo na rek znanega francoskega razsvetljenskega avtorja Voltaira, ki je nekoč zapisal: "Dvom ni prijetno stanje, gotovost pa je absurdna." Čeprav je misel nekoliko poetično izražena, je njeno bistvo, da je gotovost v našem vsakdanjem življenju resnično zelo redka. Vse, kar doživljamo (in je po Humu dejstvo), ima nekatere omejitve, ki jih je treba upoštevati. Izkustvo ni absolutno, česar se moramo zavedati. Vedno moramo pustiti nekaj prostora za dvom in morda zaključiti z ameriškim filozofom iz prve polovice 20. stoletja Georgeom Ilesom: "*Dvom je začetek in ne konec modrosti.*"

Kritika in dekonstrukcija

Kaj je kritika in kaj dekonstrukcija? Kaj ima kritično mišljenje opraviti s tem?

Kritika in dekonstrukcija sta dve različni, vendar sorodni intelektualni praksi, ki ju pogosto najdemo na področjih, kot so filozofija, literarna teorija in humanistika. Gre za dva pojma, ki ju običajno združujemo, zato si pogledjmo, kaj pomenita. Kritika je ocenjevalni in analitični postopek, ki se uporablja za ocenjevanje prednosti in slabosti določene ideje, dela, teorije ali prakse. Pogosto vključuje preučevanje temeljnih predpostavk, argumentov, dokazov in implikacij obravnavanega predmeta.

Kritika in kritično mišljenje sta bistveni veščini, ki vključujeta analiziranje, ocenjevanje in oblikovanje sodb o različnih idejah, argumentih ali informacijah. Imata ključno vlogo v akademskem, poklicnem in osebnem okolju.

Kritično mišljenje in kritika sta si zelo podobna, vendar med njima obstajajo razlike. Kritično mišljenje je širok kognitivni proces, ki vključuje analizo, vrednotenje in sintezo informacij in idej za oblikovanje utemeljenih in informiranih sodb ali odločitev. Osredotoča se na razvijanje spretnosti, kot so logično sklepanje, reševanje problemov in učinkovito komuniciranje. Po drugi strani pa je kritika posebna dejavnost ali postopek v okviru kritičnega mišljenja. Vključuje podroben in sistematičen pregled in oceno določenega dela, ideje, argumenta ali umetniškega dela. Cilj kritike je pogosto ugotoviti prednosti in slabosti ter zagotoviti konstruktivne povratne informacije. Kritično mišljenje je splošna kognitivna spretnost, ki se lahko uporablja na različnih področjih življenja, vključno z odločanjem, reševanjem problemov in analiziranjem informacij iz različnih virov. Kritika je bolj osredotočena in običajno vključuje ocenjevanje določenega predmeta ali koncepta, na primer raziskovalnega dela, literarnega dela, slike, govora ali argumenta. Je bolj specializirana oblika kritičnega mišljenja. Tretji izraz v zvezi s kritiko in kritičnim mišljenjem je dekonstrukcija.

Dekonstrukcija je posebna metoda analize, povezana s postmoderno filozofijo in literarno teorijo, ki jo je razvil zlasti Jacques Derrida. Osredotoča se na razkrivanje skritih predpostavk in protislovij v besedilih, diskurzu ali miselnih sistemih. Dekonstrukcija postavlja pod vprašaj binarne opozicije in hierarhične strukture, ki so pogosto podlaga za jezik in pojme. Prizadeva si destabilizirati te ustaljene pomene. Ta pristop pogosto vključuje prepoznavanje in raziskovanje "razlik" in "odsotnosti" v besedilu, kar izpostavi nestabilnost pomena. Dekonstrukcija je znana po svojem skepticizmu do ideje o eni sami, fiksni in avtoritativni razlagi besedila ali pojma. Namesto tega poudarja raznolikost več možnih interpretacij.

Kritika in dekonstrukcija kot problem v digitalnem svetu

Kritika in dekonstrukcija sta lahko v digitalnem svetu tako težava kot rešitev, odvisno od načina uporabe in konteksta, v katerem se uporabljata.

Pretirana kritika brez konstruktivnih povratnih informacij je lahko v digitalnem svetu škodljiva. Pretirano negativna kritika lahko demotivira ustvarjalce, zavira inovacije in ustvarja sovražno spletno okolje. Dekonstrukcija je lahko iztrgana iz konteksta. V skrajnosti lahko dekonstrukcija privede do napačne razlage vsebine ali idej. To lahko privede do širjenja napačnih informacij ali nesporazumov. Kritika in dekonstrukcija lahko včasih okrepi obstoječe predsodke in odmevne komore v digitalnih skupnostih, kjer se ljudje ukvarjajo le z idejami, ki ustrezajo njihovim obstoječim prepričanjem. Žal lahko v nekaterih primerih kritika in dekonstrukcija prerasteta v spletno nadlegovanje, ko so posamezniki ali skupine tarča žaljivih komentarjev, groženj ali razkritja osebnih identifikacijskih podatkov.

Kritika in dekonstrukcija kot rešitev v digitalnem svetu

Po drugi strani pa sta lahko kritika in dekonstrukcija rešitev ali pot do rešitve. Kritika ima ključno vlogo pri ohranjanju kakovosti digitalnih vsebin. Ustvarjalce vsebin spodbuja, da si prizadevajo za odličnost, potrošnikom pa pomaga pri informirani izbiri. Spodbujanje kritike in dekonstrukcije lahko posameznikom omogoči, da postanejo zahtevnejši potrošniki digitalnih informacij. Tako lahko bolje prepoznajo napačne informacije in pristranskost. S pomočjo kritike in dekonstrukcije lahko nekdo postane ozaveščen digitalni državljan. Konstruktivna kritika in dekonstrukcija lahko spodbudita tudi inovacije z ugotavljanjem pomanjkljivosti ali področij za izboljšave digitalnih izdelkov in storitev. V digitalnem svetu lahko s kritiko in dekonstrukcijo od vplivnih posameznikov, organizacij ali platform zahtevamo odgovornost za njihova dejanja, odločitve in politike. Dekonstrukcija je lahko tudi dragoceno orodje za analizo kulturnih, družbenih in političnih posledic digitalnih vsebin in platform. Ključ do uravnoteženja kritike in dekonstrukcije v digitalnem svetu je spodbujanje kulture odgovornega in konstruktivnega sodelovanja. Konstruktivne povratne informacije so zelo pomembne. Spodbujajte kritiko, ki zagotavlja konkretne, uporabne povratne informacije in ne le kritiziranja. Spodbujati se mora tudi digitalna medijska pismenost (morda je to le kritično razmišljanje o vsebinah digitalnih medijev?), ki bo posameznikom pomagala kritično vrednotiti vsebine in razlikovati med zanesljivimi in nezanesljivimi viri.

Načelo dobrohotnosti

Kaj je načelo dobrohotnosti?

Na področju filozofije, komunikacije in kritičnega mišljenja ima načelo dobrohotnosti pomembno vlogo. To načelo ima sicer preprost koncept, vendar prinaša korenite posledice za naše ravnanje z idejami, argumenti in stališči drugih. V tem poglavju se bomo poglobili v to, kaj je načelo dobrohotnosti, zakaj je bistvenega pomena in zakaj ga je pomembno uporabljati v spletnem okolju.

Načelo dobrohotnosti je filozofsko vodilo, ki posameznike spodbuja, da si izjave in argumente drugih razlagajo v njihovi najbolj razumni in prepričljivi obliki. Vključuje dajanje možnosti govorncu tako, da predpostavljamo, da je njegovo razmišljanje razumno in skladno, ter si prizadevamo njegove izjave razumeti v najbolj ugodni luči, preden jih analiziramo ali kritiziramo. To spodbuja pošten in konstruktiven dialog ter pomaga izogniti se nesporazumom ali napačnim predstavam o tem, kaj želijo drugi povedati.

Kot primer lahko navedemo razpravo v razredu, ko eden od učencev reče: "Mislim, da je umetna inteligenca nevarna." Nepoštena razlaga te izjave in odziva bi lahko bila: "Torej želiš ustaviti ves napredek na področju umetne inteligence in se vrniti k primitivni tehnologiji?" Na drugi strani pa bi bila dobrohotna razlaga morda naslednja: "V razvoju umetne inteligence zaznavaš določena tveganja. Ali lahko pojasniš, kateri vidiki se ti zdijo nevarni ali kakšni zaščitni ukrepi so po tvojem mnenju potrebni?" Drug primer bi lahko bila razprava v komentarjih na družbenih omrežjih. Komentar, ki pravi: "Ne verjamem v diete, zame ne delujejo", bi se lahko razlagal neprizanesljivo kot: "Torej mislite, da bi moral vsakdo jesti, kar hoče, brez ozira na zdravje?". Lahko pa bi uporabili tudi načelo dobrohotnosti in izjavo ustrezno razložili ter se odzvali: "Ugotovili ste, da tradicionalne metode prehranjevanja pri vas niso bile učinkovite. Kakšne so vaše izkušnje in kaj menite, da bi bil lahko boljši pristop k osebemu zdravju?". V vsakem od teh primerov se dobrohotna razlaga izogne prehitrim zaključkom ali pretiranemu poenostavljanju govornčevega stališča. Namesto tega poskuša izjavo razumeti na bolj niansiran, racionalen in empatičen način, kar pogosto vodi k bolj smiselnemu in spoštljivejšemu dialogu.

Težave digitalne sfere in uporaba načela dobrohotnosti

Načelo dobrohotnosti je pomembno zlasti v zvezi z:

1. Izogibanjem nesporazumov

Ljudje imajo pogosto različna ozadja, prepričanja in načine izražanja. Načelo dobrohotnosti nam pomaga premostiti te vrzeli tako, da poskušamo razumeti, kaj nekdo resnično misli, namesto da bi prehitro sklepali ali mu pripisovali nerazumno ali pomanjkljivo stališče.

2. Spodbujanjem konstruktivnega dialoga

S prizadevanjem za popolno razumevanje stališč drugih ustvarjamo ozračje spoštovanja in odprtosti. To omogoča plodnejše razprave, v katerih lahko ideje poglobljeno raziskujemo, namesto da bi obtičali v napadalnih debatah.

3. Spodbujanjem kritičnega mišljenja

Ko si vzamemo čas za razumevanje argumenta v njegovi najmočnejši obliki, smo bolj opremljeni za njegovo kritično presojo. To vodi k bolj premišljenim in natančnim zaključkom.

Uporaba načela dobrotelčnosti vključuje več korakov, kot so npr:

1. Aktivno poslušanje

Bodite pozorni na to, kaj govori druga oseba. Poskusite razumeti kontekst, njeno perspektivo in bistvo njenega argumenta.

2. Postavljanje dodatnih vprašanj

Če je nekaj nejasno, postavljajte vprašanja, da bi bolje razumeli. S tem zagotovite, da se ukvarjate z dejanskim argumentom in ne z njegovo napačno razumljeno različico.

3. Izogibanje zmoti slamnatega moža⁵

Prizadevajte si, da argumente drugih prikazujete tako, kot so jih ti zamislili, in ne v oslavljeni ali izkrivljeni obliki, ki jo je enostavno ovreči.

4. Razmislek o lastnih predsodkih

Zavedajte se, da lahko vaša perspektiva in predsodki vplivajo na to, kako si razlagate argumente drugih. Če se tega zavedate, vam lahko pomaga, da se idej drugih lotite bolj odkrito in pošteno.

⁵Za podrobnejšo razlago glej poglavje o Logičnih zmotah.

Zakaj je načelo dobrodelnosti pomembno orodje za udejstvovanje v spletnem okolju?

V digitalni dobi, ko je spletno komuniciranje postalo prevladujoča oblika interakcije, ima načelo dobrodelnosti ključno vlogo. V spletnih okoljih, kot so platforme družabnih medijev, forumi in rubrike za komentarje, pogosto manjkajo odtenki komunikacije iz oči v oči, kot sta ton glasu in obrazna mimika. To lahko privede do nesporazumov in napačnih interpretacij.

Uporaba načela dobrodelnosti v spletnem okolju pomeni, da si prizadevamo razumeti komentarje in objave drugih v njihovi najbolj racionalni in skladni obliki. Če na primer nekdo na Twitterju kritizira politične ukrepe, se namesto da bi se odzvali z napadom na splošno politično pripadnost osebe, dobrodelno odzovemo tako, da prosimo za pojasnilo ali navedemo premišljen protiargument v zvezi z določenim ukrepom.

V digitalni dobi, ko se informacije hitro izmenjujejo, osebni stiki pa so morda bolj šibki, je pomen načela dobrodelnosti še toliko večji. Služi kot orodje za spodbujanje konstruktivnejših razprav in premostitev vrzeli med različnimi stališči. Ta pristop pomaga ublažiti polarizacijo in sovražnost, ki se zlahka razmahmeta na spletu, ter spodbuja kulturo empatije, spoštovanja in intelektualne doslednosti.

Poleg tega smo z naraščajočo globalno povezanostjo izpostavljeni različnim pogledom in kulturam. Načelo dobrodelnosti nam omogoča učinkovitejše obvladovanje te raznolikosti ter spodbuja medkulturno razumevanje in sodelovanje.

Končno sprejemanje načela dobrodelnosti na spletu vodi k bolj premišljenemu in produktivnemu digitalnemu diskurzu, ki se bolj ujema z idealom interneta kot prostora za dragoceno povezovanje, izobraževanje in rast. Omogoča nam, da se spoprimemo s kompleksnostjo, cenimo nianse ter gojimo spoštljivejšo in intelektualno spodbudnejšo spletno skupnost.

Dve pomembni vodili bi lahko bili, da vedno predpostavljamo racionalnost drugih in se premišljeno odzivamo. K izjavam druge osebe pristopite s predpostavko, da ima za svoja stališča logične razloge. Ne delajte takoj hitrih zaključkov in ne predvidevajte, da so nerazumni. Ko se odzovete, to storite na način, ki odraža natančno razumevanje stališča druge osebe. Obravnavajte dejanske trditve sogovornika, namesto da ga osebno napadate ali se odzivate na napačno prikazano različico njegovega stališča

Objektivno in subjektivno

Kaj je objektivno in kaj subjektivno?

Objektivno se nanaša na nekaj, kar obstaja neodvisno od posameznih mnenj ali stališč in je preverljivo z dokazi ali podatki. Subjektivno se nanaša na nekaj, na kar vplivajo posameznikova mnenja, stališča ali čustva in česar ni mogoče preveriti na enak način kot objektivna dejstva.⁶

Za konkretno razlago objektivnega in subjektivnega dvojca se lahko ozremo na Tumblr leta 2015, ko je uporabnica z imenom Cecilia Bleasdale objavila fotografijo, ki je pozneje postala viralna kot "Obleka". Situacija se je na spletu odvila kot živahna in močno odmevna razprava o barvi obleke. Nekateri so obleko videli kot modro in črno, drugi pa kot belo in zlato.

Situacija je sprožila obsežno spletno razpravo, v kateri so ljudje odločno zagovarjali svoje dožemanje obleke in trdili, da se drugi objektivno motijo. V resnici sta bili obe zaznavi subjektivni in sta temeljili na individualnih razlikah v zaznavanju in interpretaciji barv. Naše dožemanje barve je vedno subjektivno, medtem ko je valovna dolžina svetlobe, ki jo objekt oddaja ali odbija, objektivna. Torej je "rdeča" subjektivna zaznava (pri vsakem posamezniku drugačna) objektivnega pojava predmeta, ki objektivno odbija svetlobo z valovno dolžino 700 nanometrov.⁷

⁶To bo zelo dolga opomba. Verjetno bi morala biti samostojno poglavje. Toda potem bi imeli v tej kuharski knjigi verjetno preveč poglavij. Pravzaprav vas branje te opombe verjetno sploh ne zanima. Resnično. Dolga je. In precej tehnična. Toda - če se boste kdaj udeležili kviza ali igrali igre s prijatelji, vam bo morda koristila. Ali če vas res zanima filozofija (v tem primeru je ta opomba za vas izhodišče). Če želimo zadevo res zaplesti, lahko rečemo, da obstajajo različne veje filozofije, ki se ukvarjajo z objektivnim in subjektivnim. Vejo, ki bi se ukvarjala z objektivnim, bi v aristotelskih časih imenovali fizika, pozneje pa naravna filozofija in do neke mere celo metafizika (to ni poznejše ime za fiziko, gre za nekaj drugega ... tako fizika kot metafizika se ukvarjata z objektivnim ... do neke mere). Metafizika je veja filozofije, ki raziskuje temeljno naravo resničnosti, bivanja in biti. Pogloblja se v vprašanja o naravi stvarnosti, obstoju abstraktnih pojmov, naravi zavesti ter razmerju med umom in materijo. Metafizika izhaja iz vidika fizike in objektivnega, vendar se lahko razširi na nekatere vidike subjektivnega, saj preučuje temeljno naravo resničnosti kot celote, tudi z vidika zaznavanja. Vendar poskuša na ta subjektivni element zaznavanja gledati s tretjeosebne - objektivne - vidika. Vejo filozofije, ki se ukvarja predvsem s subjektivnim s prvoosebne vidika, imenujemo fenomenologija. Fenomenologija je filozofski pristop, ki se osredotoča na subjektivno izkušnjo in strukturo zavesti. Poskuša opisati in razumeti pojave, kot se pojavljajo v našem zavestnem izkustvu, pri čemer poudarja prvoosebno perspektivo. Fenomenologija preučuje subjektivne izkušnje, namere ter načine, kako dojemamo in razlagamo svet.

⁷Mimogrede, razpon valovne dolžine, ki ga običajno povezujemo z rdečo barvo, je približno 620 do 750 nanometrov (nm). In ja, postavljamo rekord v opombah pod črto v enem poglavju.

Ta situacija osvetljuje pomen prepoznavanja razlike med objektivnimi dejstvi in subjektivnimi izkušnjami ter kako zlahka se lahko zgodi, da naše lastne predsodke in zaznave oblikujejo naše razumevanje sveta okoli nas.⁸

Tukaj je še nekaj drugih primerov, kjer imamo na eni strani subjektivni opisnik, na drugi pa objektivnega:

- Okus: Okus je subjektivna izkušnja, ki se lahko razlikuje od osebe do osebe. Vendar obstajajo objektivni dejavniki, ki določajo okus hrane, kot so njena kemična sestava in receptorji na jeziku, ki zaznavajo različne okuse.
- Lepota: Lepota je pogosto v očeh opazovalca in tisto, kar se nekomu zdi lepo, ni nujno enako tistemu, kar se zdi lepo nekomu drugemu. Vendar pa obstajajo objektivni vidiki lepote, kot sta simetrija in proporci, za katere se je izkazalo, da so univerzalno privlačni v različnih kulturah.
- Čustva: Čustva so subjektivne izkušnje, ki se lahko od človeka do človeka zelo razlikujejo. Vendar obstajajo objektivni fiziološki in nevrološki dejavniki, na katerih temeljijo čustva, kot so spremembe srčnega utripa, ravni hormonov in možganske aktivnosti.

Mnenje ali dejstvo ali morda celo alternativno dejstvo?

V spletnem svetu je včasih težko razlikovati med objektivnimi in subjektivnimi informacijami. Družbeni mediji in spletni forumi so pogosto polni mnenj in osebnih anekdot, ki so predstavljene kot dejstva, zato je težko razločiti, kaj temelji na objektivnih dokazih. Poleg tega internet omogoča širjenje napačnih in zavajajočih informacij, kar lahko še bolj zabriše mejo med objektivnimi in subjektivnimi informacijami.

V nekaterih primerih se lahko mnenje šteje za dejstvo v določenem smislu. Govorimo lahko o subjektivnih dejstvih. V določenih primerih se lahko mnenje šteje za "subjektivno dejstvo". To pomeni, da čeprav mnenje samo po sebi morda ni splošno resnično ali objektivno, predstavlja pristno prepričanje ali subjektivno izkušnjo, ki jo ima posameznik. Na primer, ko kdo reče: "Meni je hladno," je to subjektivno dejstvo, ker predstavlja njegovo osebno zaznavanje in doživljanje temperature.

⁸ Če želite še en viralni primer pojma objektivno/subjektivno, vam lahko ponudimo tudi zvočno različico "Obleke". Leta 2018 je uporabnik z imenom RolandCamry na spletnem mestu Reddit objavil posnetek. Zvočni posnetek je hitro dobil ime "Laurel ali Yanny". Slušna iluzija "Laurel ali Yanny" je primer, kako lahko na naše dožemanje zvoka vplivajo različni dejavniki, na primer frekvenčno območje zvoka in individualne razlike v slušnih sposobnostih. Iluzija vključuje kratek zvočni posnetek glasu, ki govori besedo, ki jo nekateri ljudje slišijo kot "Laurel", drugi pa kot "Yanny". Razlog, zakaj ljudje v istem zvočnem posnetku slišijo različne besede, so razlike v frekvenčnem območju zvoka. Izvirni zvočni posnetek dejansko vsebuje zvok "Laurel" in "Yanny", vendar je frekvenčni razpon posnetka takšen, da možgani nekaterih ljudi zaznajo nižje frekvence in slišijo "Laurel", drugi pa višje frekvence in slišijo "Yanny".

Poleg tega lahko govorimo o družbenih ali kulturnih dejstvih. Nekatera mnenja lahko štejemo tudi za "družbena dejstva" ali "kulturna dejstva", kadar odražajo prevladujoča stališča, prepričanja ali norme v določeni skupini ali družbi. Ta mnenja veljajo za dejstva v smislu, da obstajajo kot del skupne kolektivne resničnosti ali kulturnega okvira. Na primer izjava "Pica je priljubljena hrana" izraža prevladujoča mnenja v določenih družbah ali kulturah.

Vendar pa so večina mnenj le mnenja, ki jih je treba obravnavati kot taka in v skladu z njimi ravnati. Obstajajo mnenja, interpretacije, ki se zelo trudijo, da bi se predstavile kot objektivna dejstva. Za to obstaja celo izraz "alternativna dejstva". Ta izraz je postal deležen pozornosti leta 2017, ko ga je uradnik Bele hiše uporabil za opis drugačne razlage velikosti množice na predsedniški inavguraciji Donalda Trumpa.

"Alternativna dejstva" se nanašajo na predstavitev informacij ali trditev, ki so lahko v nasprotju z objektivnimi, preverljivimi dejstvi ali dokazi. Izraz "alternativna dejstva" je sprožil polemike in kritike, ker je namigoval, da lahko različne različice resničnosti sobivajo, kar je spodkopalo idejo o skupnem razumevanju resnice, ki temelji na empiričnih dokazih. Kritiki so trdili, da lahko takšna uporaba prispeva k zavajajočim informacijam in spodkopava pomen objektivnih dejstev v javnem diskurzu.

Pomembno je opozoriti, da lahko obstajajo resnične razlike v mnenjih, razlagah ali pogledih na določene zadeve. Kadar pa se "alternativna dejstva" uporabljajo za opis trditev, ki so v nasprotju z uveljavljenimi in dokazljivimi dokazi, lahko to sproži pomisleke o manipulaciji z informacijami in spodkopavanju skupne podlage za razumevanje.

⁸ Dokonca existuje výraz, ktorý popisuje ambíciu subjektívneho názoru pokúsiť sa prezentovať sa ako fakt. „Pravdivosť“ (truthiness) je termín, ktorý vytvoril americký komik Stephen Colbert vo svojej televíznej relácii „The Colbert Report“. Vztahuje sa na kvalitu myšlienky alebo vyhlásenia, ktoré sa zdá byť pravdivé alebo správne, aj keď im chýbajú faktické dôkazy alebo objektivná podpora. Opisuje skôr subjektívny zmysel pre pravdu ako spoliehanie sa na overiteľné fakty alebo dôkazy. Colbert použil termín „pravdivosť“ ako satirickú kritiku spôsobu, akým sa jednotlivci a mediálne zdroje pri tvrdeniach alebo argumentoch často spoliehajú na intuitívne pocity, emócie alebo osobné presvedčenie, a nie na objektivné fakty. Zdôrazňuje, že ľudia môžu byť ovplyvnení príťažlivými príbehmi alebo informáciami, ktoré sú v súlade s ich predpojatými predstavami, aj keď tieto myšlienky nemusia byť založené na skutočných dôkazoch. „Pravdivosť“ sa často používa na poukázanie na nebezpečenstvo spoliehania sa výlučne na subjektívne pocity alebo intuitívne úsudky bez zohľadnenia objektivných faktov a dôkazov. Zdôrazňuje dôležitosť kritického myslenia, overovania faktov a hľadania overiteľných informácií, aby sa dospelo k presnejším a informovanejším záverom. Pojem „pravdivosť“ vyhlásila Americká dialektová spoločnosť v roku 2005 za slovo roka.

Kako lahko razumevanje objektivnega in subjektivnega uporabimo za filtriranje mnenj in dejstev?

Razumevanje razlike med objektivnimi in subjektivnimi informacijami nam lahko pomaga, da postanemo bolj kritični potrošniki spletnih vsebin. Če prepoznamo, kdaj so informacije subjektivne ali temeljijo na osebnih mnenjih, jih lahko ocenimo z ustrezno skepsjo in poiščemo dodatne vire, da preverimo navedbe. Poleg tega nam lahko razumevanje pomena objektivnih dokazov pomaga pri sprejemanju bolj premišljenih odločitev in preprečuje, da bi nas prepričali čustveni pozivi ali anekdotični dokazi. Z uravnoveženim pristopom k ocenjevanju informacij lahko bolje krmarimo po zapletenem spletnem svetu in sprejemamo bolj utemeljene odločitve.

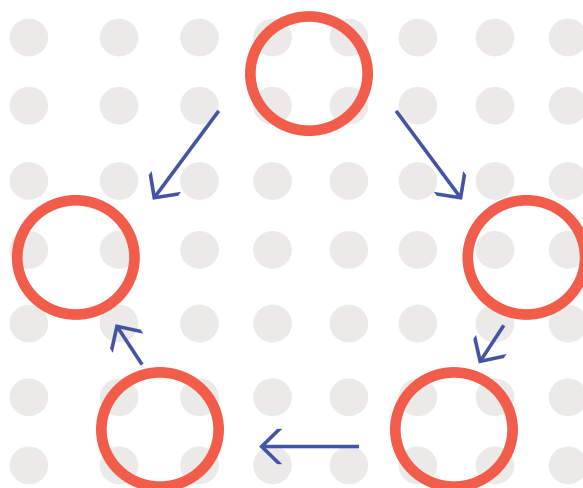
To je še posebej pomembno v današnjem času, ki ga včasih opisujejo kot obdobje post-dejstev ali post-resnice. Izraz se nanaša na družbeno in politično ozračje, v katerem imajo objektivna dejstva manjši vpliv na oblikovanje javnega mnenja v primerjavi s sklicevanjem na čustva, osebnimi prepričanji in subjektivnimi razlagami. To kaže na odmik od zanašanja na preverljive dokaze in objektivne resnice v javnem diskurzu in pri sprejemanju odločitev.

Izraz je v zadnjih letih pridobil na veljavi, zlasti v kontekstu političnih razprav in porasta zavajajočih informacij in "lažnih novic" na platformah družbenih medijev. Kaže na nevarnost, da dejstva in dokaze razvrednotijo ali zasenčijo pripovedi, ki se sklicujejo na čustva, predsodke ali ideološke agende.

Začarani in krepostni krog

Kaj je začarani krog?

Začarani krog običajno razumemo kot logično zmoto, ki uporablja krožno sklepanje, kar pomeni, da že neposredno predpostavlja tisto, kar je treba šele ugotoviti. V zelo preprosti obliki jo lahko izpostavimo v sledečem izreku: "Ker ne lažem, to pomeni, da govorim resnico." Zatrjevanje, da ne lažemo, kot podlaga za tezo, da govorimo resnico, predstavlja primer takšne zmote, saj gre zgolj za ponavljanje ene in iste trditve. Drug primer je naslednja navidezna argumentacija: "Vemo, da Bog obstaja, ker tako pravi Sveto pismo. Vse, kar je zapisano v Svetem pismu, mora biti resnično, ker ga je napisal Bog, in Bog nikoli ne laže." Takšne vrste zmotnih argumentov označujemo tudi kot zastavljanje vprašanja ali predpostavlanje zaključka (latinsko *petitio principii*). Na to, da gre za obliko pomanjkljivega sklepanja, je opozoril že starogrški filozof Aristotel.

Krožno sklepanje ali začarani krog je bolj izpopolnjena oblika te zmote, ki se pojavi, ko govorec začne z zaključkom, ki ga je treba šele ugotoviti, in ga vmeša v sicer veljavno argumentacijo. Če ga spregledamo, se lahko pogosto izmuzne. Ponovno lahko navedemo zelo preprost primer: "Duša je preprosta, ker je nesmrtna, in mora biti nesmrtna, ker je preprosta." Pogosto pa je krožnost težje odkriti, saj jo je mogoče prikriti z daljšo argumentacijo ali zavajajočo rabo jezika. Podobno lahko rečemo za razlage; razlaga je krožna, če je neinformativna, tj. če je tisto, kar uporablja za razlago, bolj nejasno od tistega, kar navidezno razlaga (npr. kadar bi se za razlago, zakaj je površina Zemlje ploščata, kakor je narisana na zemljevidu, omenjali zelo nejasno teorijo ploščate Zemlje in se sklicevali na svetovno znanstveno zaroto, na razlage, da oceane obdajajo ledene stene, da gravitacija deluje na način, ki je v nasprotju z našo najnaprednejšo znanostjo itd.) Na drugi strani pa se lahko pri utemeljevanju pojavlja tudi krepostni krog, ko se npr. nekaj utemelji ali razloži na podlagi splošnejše teorije; na ta način se vzpostavi nekakšna mreža medsebojno logično odvisnih trditev, tako da je resničnost posamezne trditve logično izpeljana iz resničnosti drugih trditev v sistemu. Takšne razlage so lahko informativne in so pogosto zelo rodovitne.

Problem teorij zarote, spoznavnih mehurčkov in odmevnih komor

Sklepanje v začaranem krogu je vseprisotno v številnih oblikah teorij zarote in podobnih pojavih. Vzemimo naslednji primer: "Vem, da globalno segrevanje ni resnično, ker sta Evropska agencija za okolje in NASA lažnivca. Vemo, da sta NASA in Evropska agencija za okolje lažnivca, ker trdita, da je globalno segrevanje resnično." Vendar je treba dodati, da niso vsa skeptična stališča vedno neupravičena in da lahko v številnih primerih nekatera digitalna nahajališča teorij zarote včasih naletijo na resnico. Drug primer takšnega digitalnega okolja so spletne strani, ki zagovarjajo stališče, da je svetopisemska zgodba o stvarjenju literarna resnica, da je bil svet ustvarjen v šestih dneh in da je star približno 10.000 let. Takšne teorije pogosto uporabljajo krožne razlage (razlage, ki so bolj nejasne od podatkov, ki jih pojasnjujejo), npr. da je Bog v usedline položil kosti dinozavrov, da bi preizkusil vero ljudi. Zemlja se samo zdi veliko starejša, ker je bila tako ustvarjena, kot da bi bila resnično toliko stara. (Upoštevajte, da je slednja razlaga preprostejša od prve in ji je s tega vidika treba dati prednost. Za to filozofsko orodje primerjaj poglavje o Ockhamovi britvi.) Upoštevati moramo tudi, da takšne strani pogosto izrecno izključujejo drugačna stališča, npr. na dnu spletne strani lahko najdemo naslednjo opredelitev:

"Vsi udeleženci in sodelavci lahko izražajo različna osebna mnenja, če predložena vsebina upošteva in/ali podpira spodaj navedene pogoje. Vsi udeleženci in sodelujoči morajo:

1. sprejeti Jezusa Kristusa kot svojega Odrešenika.
2. verjeti, da je Sveto pismo navdihnjena in nezmotljiva Božja beseda.
3. verjeti v teden stvarjenja, katerega dnevi imajo dobesedno 24 ur, in v vesoljno starost, krajšo od 10.000 let." (vir: <https://thecreationclub.com/>)

Zlahka lahko opazimo, da izražanje mnenja v tem primeru ne dopušča nekaterih raznolikih pogledov. To lahko privede do pojavov, ki jim pravimo spoznavni mehurčki (tudi filtrirni mehurčki) in odmevne komore. Spoznavni mehurček je spletno mesto ali struktura, ki vključuje le stališča in poglede, ki potrjujejo naša že obstoječa prepričanja, medtem ko (nenamerno) izključuje vse druge. Kot člani spoznavnega mehurčka nismo izpostavljeni popolnim informacijam, drugačnim stališčem in nasprotnim argumentom. Odmevne komore so spoznavni prostori, v katerih se posameznikova prepričanja še dodatno utrjujejo, nasprotna mnenja pa so namerno in načrtno izrinjena iz tega prostora. Ko se enkrat znajdemo v primežu takšne komore, se iz nje težko izvlečemo (Nguyen 2020). Spoznavni mehurčki in odmevne komore lahko tudi sistematično gojijo nezaupanje do vsega, kar stoji "zunaj" mehurčka.

Kako nam lahko razmislek o začaranih in krepostnih krogih pomaga pri spopadanju s spoznavnimi mehurčki in odmevnimi komorami?

Da bi se spopadli z izzivom spoznavnih mehurčkov in odmevnih komor, moramo biti previdni pri oblikovanju mnenj ali prepričanj. Zaželeno je, da se izpostavimo različnim alternativnim pogledom in da znamo informacije ustrezno premisliti, oceniti in uporabiti. Prav tako je koristno gojiti zdrav dvom (zaradi velike količine napačnih ali nepopolnih informacij), kritično mišljenje ter analizo in razumevanje stališč drugih. Pri tem je treba biti pozoren na pojav začaranih krogov. Bodimo previdni pri obravnavi idej, stališč ali teorij ter preverimo, kakšne predpostavke vsebujejo in kakšen nabor informacij upoštevajo. Začarani krog (oblika zmotnega sklepanja) je pogosto povezan s problemom lažnih novic in dezinformacij; oseba išče informacije in se posvetuje le s tistimi viri informacij, ki že potrjujejo, kar želi verjeti (npr. da je koronavirus prevara in da ga je sprožila Big Pharma, ki je želela veliko zaslužiti). Če se posameznik poslužuje samo tistih virov, ki to že predpostavljajo, in nato zaključi, da je virus prevara, je postal žrtev te zmote (krožno sklepanje v širšem smislu). Če pa se po drugi strani poslužujemo raznolikih in neodvisnih virov, ki vsi kažejo na isti zaključek, takšno sklepanje kaže znake krepostnega kroga in omogoča, da si nato oblikujemo druga dobro podprta prepričanja. Podobno je za grajenje utemeljevanja potrebno predpostaviti zakone logike, za katere ni neodvisnega dokaza. Kljub vsemu tu ne gre za začaran krog in zakoni logike so nam med drugim pomagali zgraditi izjemno količino znanja o našem svetu. In bolj kot bomo gojili takšno kritično, odprto in skrbno raziskovanje, bolj nam bodo te miselne navade pomagale pri orientaciji v svetu, polnem (napačnih) informacij.

REFERENCE IN DODATNI VIRI

Bahovec, Igor. 2016. Evropske identitete, kultura in pogledi na svet in krščanstvo. *Poligrafi* 21(81–82): 27–51.

Baillargeon, N. (2007). *A short course in intellectual self-defense*. New York: Seven Stories Press.

Baldwin, T. 1998. Analytical philosophy. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Taylor and Francis, <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/analytical-philosophy/v-1>

Bargh, John. 1994. The four horsemen of automaticity: Awareness, intention, efficiency, and control in social cognition. In *Handbook of social cognition* (2nd ed.), R. Wyer, Jr. & T. Srull (eds.), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., pp 1–40.

Barsalou, L. (1992). *Cognitive Psychology: An Overview for Cognitive Psychologists*. Lawrence Erlbaum Associates. Hillsdale: New Jersey.

Beaney, M. (2014) Analysis (Stanford Encyclopedia of Philosophy) Bodle, R. (2013). THE ETHICS OF ONLINE ANONYMITY OR ZUCKERBERG VS. "MOOT". *Computers and Society*. Vol 43, (1).

Belmas, C., Brownlee, K. (2021). [Civil Disobedience \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Blackburn, S. (2016). *The Oxford Dictionary of Philosophy, 3rd ed.* Oxford: Oxford University Press.

Blecha, I. et al. (1998). *Filosofický slovník*, Nakladatelství Olomouc, 1998.

Bluedorn, Nathaniel, and Hans Bluedorn. (2009). *The Fallacy Detective: Thirty-Eight Lessons on How to Recognize Bad Reasoning*. Muscatine: Christian Logic.

Bridle, J. (2021). Temný novovek. *Literárna Bašta*.

Britannica, (2023). [Violence Definition & Meaning | Britannica Dictionary](#)

Britannica, (2023). [Harm Definition & Meaning | Britannica Dictionary](#)

Brownstein, M. (2019). Implicit bias. [Stanford Encyclopedia of Philosophy](#).

Buchanan, A., Motchoulski, A. (2023). [Revolution \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

- Burns, R. (2018). *6 features of excellent explanations*. Available at: <https://howthenshouldweteach.wordpress.com/2018/03/08/6-features-of-excellent-explanations/> (accessed: 11.7.2023.)
- Cappelen, H., Szabó Gendler, T. and Hawthorne, J. (eds.), (2016). *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, M. (2012). *Paradoxes from A to Z*. Hoboken: Taylor and Francis.
- Coates, J. (2004). *The Claims of Common Sense: Moore, Wittgenstein, Keynes and Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cocking, D. and Van den Hoven J. (2018). *Evil online*. Vol. 15. John Wiley & Sons
- Cocking, D. and Van den Hoven J. (2022). Moral Fog and the Appreciation of Value. *Journal of Practical Ethics*. Vol. 9, (2).
- Coeckelbergh, M. (2023). Etika uměle inteligence. *FILOSOFIA*.
- Ćurko, B. „Why do we need critical thinking in the digital age?“, in *Critical thinking in the digital age - proceedings of the International Conference in ST. Stanislav's Institution 10th – 12 th May 2018*. Ljubljana: Zavod S. Stanislava.
- Ćurko, B. (2017). Kritičko mišljenje u nastavi filozofije, logike i etike. *Filozofska istraživanja* Hrvatsko filozofsko društvo.
- Daston, L. and Galison, P. (2010). *Objectivity*. Princeton: Princeton University Press.
- Davidson, D. (1984). „Chapter 13: On the Very Ideal of a Conceptual Scheme“. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.
- D'Entrèves, M., and Vogel, U. (eds.), (2000). *Public and Private: Legal, Political and Philosophical Perspectives*. London: Routledge.
- Derrida, J. (2013). *Of Grammatology*, Johns Hopkins University Press, 2013
- Dowden, B. (2001). Liar paradox. *Internet Encyclopedia of Philosophy*.

Fazio, R. (1995). Attitudes as object-evaluation associations: Determinants, consequences, and correlates of attitude accessibility, in *Attitude strength: Antecedents and consequences* (Ohio State University series on attitudes and persuasion, Vol. 4)

Fiala, A. (2023). [Pacifism \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Folland, A. (2021). The Harm Principle and the Nature of Harm. u *Utilitas*. Available at: [The Harm Principle and the Nature of Harm | Utilitas | Cambridge Core](#)

Frankfurt, Harry. (2005). *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.

Frowe, H., Parry, J. (2021). [Self-Defense \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Gendler Szabo, T. (2002), Thought Experiments, in *Encyclopedia of Cognitive Science*, London: Routledge.

Glüer, K. (2011). „The Principle of Charity”, in *Donald Davidson: A Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Greitemeyer, T. (2019). The contagious impact of playing violent video games on aggression: Longitudinal evidence, in *Aggressive Behavior*. Available at: [The contagious impact of playing violent video games on aggression: Longitudinal evidence - PMC \(nih.gov\)](#)

Hampshire, S. (ur.) (1978). *Public and Private Morality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hume, D. (2011). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Peterborough: Broadview Press.

Hume, D. (2003). *A Treatise of Human Nature*. New York: Dover Publications.

Humphreys, P. (eds.), (2014). *The Oxford Handbook of Philosophy of Science*. Oxford: Oxford University Press.

Huxley, A. (2006). *Brave New World*. New York: Harper Perennial.

Jastrzemska, Z. (2004). Proč vysvětlení není argument, in *Pro-fil* (vol. 5. No.1.)

Jordan, T. (2019). Does online anonymity undermine the sense of personal responsibility?, in *Media, Culture & Society*, 41 (4).

Joshua J. Mark, „Philosophy“, in *World History Encyclopaedia*. Available at:
<https://www.worldhistory.org/philosophy/> (Accessed: 1. 9. 2023.).

Kagan, J. (2016). *On being human: Why mind matters*. New Haven and London: Yale University Press.

Kata, A. (2010). A postmodern Pandora's box: Anti-vaccination misinformation on the Internet, in *Vaccine* (Vol. 28, Issue 7, str. 1709-1716). Available at:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264410X09019264>

Kelly, D. (2013). *The Art of Reasoning: An Introduction to Logic and Critical Thinking*. New York City: W. W. Norton & Company.

Kohn, M., Reddy, K. (2023). [Colonialism \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Krosnick, J. A. and Petty, R. E. (eds.), (1995). *Attitude strength: Antecedents and consequences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. pp. 247–282.

Ledwig, M. (2007). *Common Sense: Its History, Methods, and Applicability*. New York City: Peter Lang.

Locke, J. (1998). *An Essay Concerning Human Understanding*. London: Penguin Classics.

Lucas, G. R., Jr. (2013). Privacy, Anonymity, and Cyber Security. *Amsterdam Law Forum*, 5(2), 107.

Mantzavinos, C. (2012). What kind of problem is the hermeneutic circle?, in *Philosophy of the Social Sciences Philosophical Theory and Scientific Practice*, pp. 299 – 311, Cambridge University Press.

Millican, P. (2001). *Hume's Epistemology*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy

Musgrave, A. (1993). *Common Sense, Science, and Scepticism: A Historical Introduction to the Theory of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nastran Ule, M. (1999). *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.

Nguyen, C. Thi. (2020). Echo Chambers and Epistemic Bubbles, in *Episteme* 17(2): 141–161.
<https://doi.org/10.1017/epi.2018.32>

Novella, S. et al. (2018). *The Skeptic's Guide to the Universe: How to Know What's Really Real in a World Increasingly Full of Fake*. New York City: Grand Central Publishing.

Nussbaum, M. C. (2000). "Why Practice Needs Ethical Theory: Particularism, Principle, and Bad Behaviour", in Brad Hooker & Margaret O. Little (eds.), *Moral Particularism*, Oxford: Clarendon Press.

Özkirimly, U. (2000). *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*. Hampshire, New York: Palgrave.

Payne, B. and Gawronski, B. (eds.) (2010). A history of implicit social cognition: Where is it coming from? Where is it now? Where is it going?, in *Handbook of implicit social cognition: Measurement, theory, and applications*. New York: Guilford Press, pp. 1–17.

Primoratz, I. (2022). [Terrorism \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Rainie, L. et al. (2013). Anonymity, Privacy and Security Online. Washington: Pew research center. Available at:
https://www.academia.edu/9994676/Anonymity_Privacy_and_Security_Online

Richard, P. and Elder, L. (2002). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. New Jersey: Financial Times, Prentice-Hall Press.

Roksandić Vidlička, S. i Mamić, K. (2018). Zlouporaba društvenih mreža u javnom poticanju na nasilje i mržnju i širenju lažnih vijesti: potreba transplantiranja njemačkog Zakona o jačanju provedbe zakona na društvenim mrežama?, in *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, 25 (2), 329-357.

Ružić, N. (2008). Zakonska ograničenja ili sloboda izražavanja na internetu?. *MediAnali*, 2 (4), 101-111.

Swinburne, R. (1997). *Simplicity as Evidence for Truth*. Milwaukee, Wisconsin: Marquette University Press

Véliz, C. (2020). *Privacy Is Power*. London, UK: Penguin (Bantam Press).

Timpe, K. Free will. Internet encyclopedia of philosophy. Available at:
<https://iep.utm.edu/freewill/>

Turčilo L. (2014). *Internet freedom and online hate speech: media policy and the internet in Bosnia-Herzegovina*. Sarajevo: Interviews in Bosnia and Herzegovina.

Vandeveld, P. (2023). *The Ethics of Interpretation: From Charity as a Principle to Love as a Hermeneutic Imperative*. London: Routledge.

West, C. 2022. [Pornography and Censorship \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Whisnant, R. 2021. [Feminist Perspectives on Rape \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Woollard, F. and Howard-Snyder, F. (2021). [Doing vs. Allowing Harm \(Stanford Encyclopedia of Philosophy\)](#)

Wright, C. (2022). *Truth and Objectivity*. Cambridge: Harvard University Press.

Wright P, J. (2009). *Hume's 'A Treatise of Human Nature': An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zamyatin, Y. (2021). *We*. New York: Mint Editions

Internetske stranice:

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2002). Entry: »Privacy«. May 14, 2002.
<https://plato.stanford.edu/entries/privacy/> (Accessed: 12. 8. 2023).

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2013). Entry: »Public Reason«. May 20, 2013.
<https://plato.stanford.edu/entries/public-reason/> (Accessed: 12. 8. 2023).

[Prejudice | behaviour | Britannica](#)

[Cognitive bias | Description & Examples | Britannica](#)

<https://sk.eferrit.com/falosna-analogia-fallacy/>

<https://www.washingtonpost.com/outlook/2021/05/03/historical-analogies-covid-fascism-mccarthyism/>

<https://www.linkedin.com/pulse/power-analogy-technology-hollis-chin/>

<http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/juraskova/jur-001.pdf> ISSN 1801-5336

http://library.cutn.sk/Slovak/?page=internet_use_policy

<https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>

[Occam's razor - Wikipedia](#)

[Ockham \(Occam\), William of | Internet Encyclopedia of Philosophy \(utm.edu\)](#)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Philosophy>

<https://www.acropolis.org/en/philosophy/>